

Arbetarrörelsens Ekonomiska Råd

En ny Låginkomstutredning
Delrapport 1

Inkomstfördelningsrapport

Anna-Kirsti Löfgren och Mats Larsson

Arbetarrörelsens Ekonomiska Råd

Juni 2008

Förord

Den här rapporten är den första delrapporten i Arbetarrörelsens Ekonomiska Råds Låginkomstutredning. Den handlar om hur inkomstfördelningen har utvecklats under senare år. Rapporten visar att de ökade klyftorna främst beror på att höginkomsttagarna har dragit ifrån, men också att ett antal grupper, inte minst ungdomar och ensamstående mammor, släpar efter. Samtidigt har andelen fattiga totalt sett minskat.

Rapporten visar också att utvecklingen när det gäller jämställdhet har gått både framåt och bakåt. Å ena sidan har kvinnors arbetsinkomster ökat mer än männens. Å andra sidan har kvinnors förvärvsfrekvens minskat i relation till männens. Även integrationen går långsamt. En slutsats är att det tar 13 år för arbetare som är födda utomlands att få samma lön som sina svenskfödda kollegor.

Men rapporten belyser inte bara utvecklingen, den går också igenom hur olika faktorer påverkar inkomstfördelningen. Skillnaderna i inkomst är lägre mellan de som jobbar än i hela befolkningen – vilket innebär att den enskilt viktigaste åtgärden för att minska inkomstklyftorna är att få fler i arbete. Skillnaden mellan mäns och kvinnors timlöner är också betydligt mindre än skillnaden i årsinkomst – så att uppmuntra kvinnor att arbeta mer, till exempel genom att bekämpa ofrivillig deltid, måste stå högt på jämställdhetens agenda.

Rapporten visar att de generella försäkringarna, till exempel arbetslöshetsförsäkringen och sjukförsäkringen, och hushållsbidragen, som barnbidrag och bostadsbidrag, är starkt omfördelade – till och med mer utjämnande än de progressiva inslagen i skattesystemet. Den borgerliga regeringens nya ekonomiska politik, med betydande förändringar i tryggheten vid arbetslöshet och sjukdom, riskerar således att öka klyftorna.

Den socialdemokratiska partistyrelsen gav Arbetarrörelsens Ekonomiska Råd i uppgift att göra en ny Låginkomstutredning i januari 2007. Det var ett viktigt beslut. Klyftorna i Sverige har ökat – och vi behöver kunskap om på vilket sätt detta har skett, och varför, för att arbetarrörelsen ska kunna diskutera vad vi ska göra åt det. Den här delrapporten utgör en bra grund för denna diskussion.

Emma Lennartsson
Ordförande, Arbetarrörelsens Ekonomiska Råd

Innehållsförteckning

<i>Inledning</i>	4
<i>Sammanfattning och slutsatser</i>	6
1. Hushållens alla inkomster	15
Spridningen i ekonomisk standard.....	17
Inkomstspridning bland löntagare	18
Hela befolkningen i förvärsaktiv ålder	22
Källor	23
2. Internationella jämförelser	24
Varför ökar inkomstspridningen?.....	25
Fortsätter inkomstspridningen att öka?	28
Källor	29
3. Ålder och kön	30
Ekonomisk standard	30
Fattigdom.....	31
Arbetsinkomster.....	34
Arbetsmarknaden	36
Källor	40
4. Lönespridning	41
Lönespridning år 2005.....	41
Lönespridningens utveckling	43
Källor	54
5. Utbildning och arbetsmarknadsinträde	55
Utbildning lönar sig och mest för män	56
Ursprunget har betydelse	61
Källor	64
6. Höginkomsttagare och kapitalinkomster	66
Höginkomsttagare drar ifrån.....	69
Makteliten	73
Källor	75

Inledning

Inkomsterna blev jämnare fördelade, i Sverige, fram till början av 1980-talet, varefter ojämlikheten ökade. Om ökade inkomstskillnader är någonting bra eller dåligt finns det olika åsikter om.

Det finns argument för att väsentliga inkomstskillnader ger människor drivkrafter att anstränga sig. Inkomstskillnaderna kan alltså få oss att arbeta mycket och göra ett bra jobb. Därigenom blir värdet av samhällets totala produktion stort. I den mån omfördelning av resurserna är önskvärt blir det mindre kostsamt om det finns mycket att ta av.

Det finns å andra sidan argument för att stora inkomstskillnader främst är ett tecken på att livet är onödigt svårt för människor som har små möjligheter att påverka sin situation. Det kan gälla människor som oförskyllt har drabbats av sjukdom eller arbetslöshet eller inte får arbeta i den utsträckning de vill. Skolsystemet resulterar inte i att alla får samma förutsättningar. På arbetsmarknaden finns osakliga löneskillnader och diskriminering. Lösningen på dessa problem är inte ökade drivkrafter utan att människor ges fler möjligheter att förbättra sin situation. Stora inkomstskillnader kan i det läget göra det svårare att hålla sig informerad om vilka möjligheter som finns, att vara med i de sociala sammanhang där möjligheter dyker upp eller att investera i utbildning. Stora inkomstskillnader kan dessutom vara ett tecken på att många barn växer upp med knappa resurser och det är svårt att argumentera för att barn behöver ekonomiska drivkrafter för att så småningom bli produktiva. Argumenten för att det lönar sig att satsa på att ge barn en trygg och utvecklande barndom är, tvärtom, lätta att ta till sig.

Syftet med denna rapport är inte att utreda om det är bra eller dåligt med stora inkomstskillnader, även om det säkert framskymtar mellan raderna att vi snarare ser nackdelar än fördelar med stora inkomstskillnader. Syftet med rapporten är att beskriva hur inkomstspridningen ser ut och hur den har utvecklats. Genom att belysa frågeställningen från olika håll hoppas vi samtidigt kunna bidra till förståelsen av varför inkomstspridningen i dag ser ut som den gör.

Vi kommer därför att undersöka vad hushållens inkomster består av. Av särskild vikt är arbets- och kapitalinkomster. De är stora och ojämnt fördelade. Därför ägnas både löner och kapitalinkomster samt sysselsättningen och arbetsmarknadsinträdet särskilt intresse. Etablerade löntagare studeras dessutom för sig när det gäller att utröna hur olika inkomstslag bidrar till att öka eller minska inkomstspridningen.

Vi undersöker också inkomstspridningens bakomliggande orsaker genom att studera delgrupper i befolkningen för sig och jämföra dem med varandra. Det handlar då om åldersgrupper eller kvinnor och män. Vidare undersöker vi vad som har hänt i ändarna på inkomstfördelningen. Det gör vi dels genom att belysa hur fattigdomen har spridit sig i olika grupper och dels genom att ägna särskilt intresse åt en liten grupp med de allra högsta inkomsterna. I detta sammanhang ser vi också på inkomstutvecklingen i samhällets maktelit.

En brist i rapporten är att vi bara har tillgång till uppgifter om individers inkomster ett visst år eller en viss månad. Detta ger en god bild av hur de ekonomiska förutsättningarna skiljer sig åt för olika individer vid ett visst tillfälle. Men vår syn på vilka inkomstskillnader som är acceptabla i olika skeden av livet skiljer sig från vår syn på inkomstskillnaderna i ett livslångt perspektiv.

Att fler har små inkomster under en längre period då de studerar och till följd därav sedan får högre lön skulle t.ex. kunna innebära att inkomsterna vanligen varierar mer över en persons liv nu än tidigare, utan att vi ser detta som ett problem.

Men en större variation i inkomsterna över livet kan också vara en följd av lägre ambitioner med t.ex. studiemedel, pensioner eller föräldrapenning som urholkas i förhållande till lönerna, till förmån för lägre skatter. När de systemen som man använder tidigt i livet, såsom studiemedlen och föräldraförsäkringen, byggs ut gynnas de som är unga och nyttjar dem, på bekostnad av de äldre som inte hade de förmånerna. När systemen monteras ner gynnas de äldre som först kunde nyttja dem och sedan får lägre skatter. Om sådana politiskt beslutade förändringar är stora och sker frekvent är risken för att orättvisa mellan generationerna skapas, överhängande.

I denna rapport undersöks hur inkomstfördelningen har utvecklats fram till år 2005 eller 2006. Att undersökningen stannar där har två skäl. För det första fanns det inte tillgång till data för senare år när arbetet påbörjades under hösten 2007. För det andra vill vi att rapporten ska handla om en längre tids utveckling (med företrädesvis socialdemokratiska regeringar). Därefter har mycket skett, genom den nya borgerliga regeringens politik, som påverkar inkomstfördelningen. Hade detta kunnat beskrivas i rapporten är risken stor för att detta spännande skede hade hamnat i fokus, i stället för de krafter som har verkat under drygt 20 år dessförinnan.

I ett kapitel, i denna, i övrigt, beskrivande rapport om inkomstfördelningen i Sverige, görs ett nedslag i diskussionen om vad som har drivit inkomstspridningens utveckling i industriländerna. Detta är av intresse främst på grund av att utvecklingen i Sverige har vissa likheter med ett internationellt mönster av minskande inkomstskillnader under efterkrigstiden fram till omkring mitten av 1970-talet och ökande därefter. De teoretiska förklaringar som diskuteras internationellt kan därför vara av intresse för förståelsen av den svenska utvecklingen

För innehållet i kapitlen 1, 2, 3, 5 och 6 svarar Anna-Kirsti Löfgren och för innehållet i avsnitt 4 svarar Mats Larsson.

Sammanfattning och slutsatser

Flera olika sätt att mäta inkomstspridning visar att inkomsterna, i Sverige, blev jämnare fördelade fram till början av 1980-talet, varefter ojämlikheten ökade.

Den lägsta spridningen i ekonomisk standard sedan år 1975 uppmättes år 1981. Ekonomisk standard består av alla de inkomster hushållen har att röra sig med när skatter är dragna, justerade för försörjningsbörd. Minskningen fram till år 1981 och ökningen fram till omkring år 1995 ter sig dock tämligen odramatisk jämfört med vad som hände sedan. Efter år 1995 har spridningen i ekonomisk standard, mätt med ginikoefficienten, både ökat påtagligt och uppvisat stora kast. Under 1990-talet kan de allt större skillnaderna i ekonomisk standard snarare sägas bero på att höginkomsttagarna har ökat sin ekonomiska standard i förhållande till mitten av fördelningen än på att låginkomsttagarna har halkat efter.

Hushållens viktigaste inkomstkälla är löner och företagarinkomster. I genomsnitt består 60 procent av de positiva bidragen till den genomsnittliga ekonomiska standarden i hushållen av löner och företagarinkomster. Därför ägnas både löner och inkomstspridningen mellan löntagare ett särskilt intresse i rapporten.

Ökad inkomstspridning i västvärlden

Trots att inkomsterna har blivit mer ojämnt fördelade i Sverige är fördelningen jämn jämfört med många andra industriländer. Samtidigt som det anses finnas ett internationellt mönster av minskande inkomstskillnader under efterkrigstiden fram till mitten av 1970-talet och ökande därefter, debatteras vad detta beror på och hur allmängiltiga både mönstret och dess förklaringar är.

En förklaring, till de ökade inkomstskillnaderna i västvärlden, som har förts fram, är att lönerna för okvalificerat arbete pressas nedåt genom ökad handel med utvecklingsländer, med stort utbud av okvalificerad arbetskraft. Det finns ett visst empiriskt stöd för att den ökade inkomstspridningen beror på globalisering och därav följande låglönekonkurrens. Men det är svårt att skilja på effekterna på lönerna av internationell handel och av andra faktorer.

Att skillnaderna mellan lönerna för kvalificerat och okvalificerat arbete ökar skulle också kunna bero på att ny teknologi, i ökande takt, blir mer kunskapstillvänd. Det finns också argument, från USA, för att andra faktorer kan ha samverkat med den tekniska utvecklingen och därigenom förstärkt dess effekt på ojämlikheten. Sådana faktorer är minskad facklig organisationsgrad, sänkt minimilön, internationell handel samt strukturella förändringar i företagsstrukturen och inom företag. Att lönespridningen inte ökade lika mycket i t.ex. Tyskland och Skandinavien som i USA, Storbritannien och Kanada kan återspegla att arbetsmarknadens institutioner för lönebildning m.m. påverkar vilken teknik som anammas.

Att ökade skillnader mellan löner för kvalificerat och okvalificerat arbete pekas ut som en viktig förklaring till den ökade inkomstspridningen bör samtidigt betyda att inkomstspridningen skulle minska om spridningen i kvalifikationer minskar. Detta kan ske genom att de minst kvalificerade ges möjligheter att öka sitt kunnande.

Inkomstandelen för dem med allra högst inkomster har minskat under större delen av 1900-talet, men ökat under 1980- och 90-talen, i flera länder, däribland Sverige. Orsakerna är ännu

inte klarlagda. I USA och Storbritannien ser den ökade inkomstkoncentrationen till höginkomsttagare till stor del ut att bero på att arbetsinkomsterna har ökat bland de bäst betalda bland de sysselsatta. Att samma sak inte har inträffat i Japan och Frankrike tyder på att också nationell politik och nationella institutioner har betydelse för hur stora inkomstandelar som tillfaller toppen liksom hur detta påverkas av internationell integration.

Det går inte att ta för givet att inkomstspridningen kommer att fortsätta öka. Redan år 2003 såg ökningen ut att ha avklingat i flera länder. Vidare talar komplexiteten i inkomstspridningen för att det finns krafter som drar åt olika håll.

Vad påverkar inkomstspridningen i befolkningen i förvärsaktiv ålder?

I Sverige är spridningen av timlönerna mindre än spridningen i ekonomisk standard bland etablerade löntagare. I detta sammanhang definieras etablerade löntagare som personer, 25-64 år gamla, som har löneinkomst, vilket innebär att de inte är renodlade företagare, och för vilka transfereringarna utgör mindre än halva faktorinkomsten. Inom gruppen etablerade löntagare förmår alltså inte skatter och transfereringar jämna ut de skillnader som uppkommer genom att löntagarna har olika stora försörjningsbördor, har kapitalinkomster (trots att kapitalvinsterna är exkluderade) och framför allt arbetar olika mycket.

Skattepliktiga transfereringar, såsom sjukpenning och arbetslöshetsersättning, är små i gruppen etablerade löntagare. De motsvarar bara 2,8 procent av löneinkomsten. För att vara en så liten del av inkomsten verkar de starkt utjämnande.

När hela befolkningen i vad som numera betraktas som förvärsaktiv ålder, 20-64 år, studeras är de skattepliktiga transfereringarna viktigare. I den gruppen motsvarar de närmare en femtedel av löneinkomsten och har en avgörande effekt på inkomstfördelningen. Exempelvis inkomstskatter och inkomstutjämning inom familjerna har, i jämförelse, liten betydelse för inkomstfördelningen.

Hushållstransfereringarna (barnbidrag, bostadsbidrag m.m.) minskar inkomstspridningen markant inom befolkningen i förvärsaktiv ålder. Som väntat betyder dessa transfereringar mycket mer för inkomstutjämningen i hela befolkningen i förvärsaktiv ålder än mellan löntagare enbart.

Totalt sett är spridningen i ekonomisk standard, i hela befolkningen i förvärsaktiv ålder avsevärt större än den bland etablerade löntagare. Detta talar för att ju större del av befolkningen som arbetar och ju mer de arbetar desto jämnare blir inkomsterna. Denna slutsats stöds också av det faktum att det, även inom gruppen etablerade löntagare, är betydligt större spridning i de faktiska årslönerna, som styrs av hur mycket människor arbetar, än i timlönerna. Att många arbetar mycket kommer på sikt att ge högre pensioner. Därigenom är det möjligt att inkomstskillnaderna mellan pensionärer samt mellan pensionärer och yngre minskar.

Ökade skillnader

När befolkningen delas upp på kvinnor och män och i olika åldersgrupper eller efter familjesituation är det inte ovanligt att skillnaderna i ekonomisk standard eller arbetsinkomster visar sig ha ökat. Jämförelserna är då gjorda mellan 1980-talet och det tidiga 2000-talet, förutom de som handlar om familjesituation vilka rör perioden 1995-2006. Relativ fattigdom har, sedan år 1995, ökat mest i de grupper av ensamstående kvinnor där den i utgångsläget var hög.

Sedan 1980-talets början har den ekonomiska standarden ökat i alla åldersgrupper. Standardförbättringen har dock inte varit jämnt fördelad. De som är yngre än 50 år har halkat efter dem som är äldre mellan mitten av 1980-talet och början av 2000-talet. Skillnaderna mellan de åldersgrupper som, i snitt, har bäst ekonomisk standard och de som har den sämsta har samtidigt ökat.

Ensamstående mödrar har som regel betydligt sämre ekonomisk standard än ensamstående fäder och deras ekonomiska standard har utvecklats påfallande dåligt mellan år 1995 och år 2006. Ensamstående fäder har dock sämre ekonomisk standard och har haft sämre utveckling än sammanboende med barn. Skillnaderna mellan olika typer av barnfamiljer har alltså ökat.

Fattigdom

Fattigdom kan mätas på olika sätt. Mätt i förhållande till socialbidragsnormen är det tydligt att bland de äldsta (65 år och äldre), där det i slutet av 1980-talet fanns en utbredd fattigdom,¹ har fattigdomen minskat. Bland de yngsta (20-29 år), där det fanns få fattiga, ökade däremot fattigdomen till 2000-talets början. Efter pensionsåldern är fattigdomen mer utbredd bland kvinnor än män.

Om vi i stället undersöker hur många som har varit i en ekonomisk krissituation visar det sig att det var betydligt vanligare på det tidiga 2000-talet än i slutet av 1980-talet. Det gäller framför allt i åldrarna upp till 55 år. Från att det, i alla åldersgrupper mellan 30 och 85 år, i slutet av 1980-talet var vanligare att män hade upplevt ekonomisk kris var det, på det tidiga 2000-talet, vanligare att kvinnor hade gjort det.

Fattigdom kan också mätas, som en ekonomisk standard som är lägre än 60 procent av medianen. Bland ensamstående mödrar, de äldsta och de yngre (20-44 år) ensamstående kvinnorna utan barn finns många fattiga, mätt med detta mått. Förändringen, sedan år 1995, visar att det också är dessa grupper som halkat efter under perioden 1996-2006. År 2006 var 20 procent av de ensamstående mödrarna fattiga. Det innebär att det, i denna grupp, var nästan dubbelt så vanligt att vara fattig som år 1995. Totalt ökade andelen fattiga i befolkningen med 4,7 procent under samma period.

Arbetsinkomster

Arbetsinkomsterna ökade snabbt på 1990- och 2000-talet. Skillnaderna mellan olika åldersgrupper har också ökat. I förändringen av arbetsinkomsterna ligger både förändringar i löner och arbetstider.

De yngsta på arbetsmarknaden, som i utgångsläget hade lägst arbetsinkomster, har, sedan det tidiga 1980-talet, fått den minsta ökningen – mindre än hälften av genomsnittet för samtliga åldersgrupper. Uppgifterna om arbetsinkomster avslöjar dock inte om det beror på att unga självvalt har svagare förankring på arbetsmarknaden genom att fler studerar länge eller om det är arbetsmarknaden som har blivit tuffare för de unga.

Den ålder då arbetsinkomsterna är som högst har förskjutits upp i åldrarna från 40-49 år till 50-59 år (vilket innebär att årsklasserna födda tidigt på 1940-talet påfallande ofta har befunnit sig den ålder då arbetsinkomsterna är som högst).

¹ Det finns en risk för att andelen fattiga överskattas både bland de yngsta och de äldsta.

Förklaringar till inkomstutvecklingen finns att finna på arbetsmarknaden

Vi ser att yngre har halkat efter medan äldre relativt sett har fått det bättre ekonomiskt sedan 1980-talet. Likaså har yngre och äldre ensamstående kvinnor samt ensamstående mödrar halkat efter sedan mitten av 1990-talet.

En noggrannare undersökning av perioden 1991 till 2005 visar att den ekonomiska standarden försämrades i alla åldersgrupper i förvärsaktiv ålder under den ekonomiska krisen på 1990-talet. Det framgår dessutom att det, åren 1994-1995, i alla åldersgrupper var vanligare att ha upplevt ekonomisk kris än tio år senare. Det ligger därför nära till hands att tro att det är arbetsmarknadsläget som påverkar.

Dålig förankring på arbetsmarknaden ger avbräck i arbetsinkomsterna. Vi kommer här att se att för yngre kan den jämförelsevis dåliga ökningen av arbetsinkomsterna bero på att de har fått sämre förankring på arbetsmarknaden relativt sett.

På samma sätt ger arbetsmarknadsdeltagandet en förklaring till att skillnaden mellan mäns och kvinnors arbetsinkomster har minskat. Framför allt kvinnors sysselsättningsgrad, i någon mån tillsammans med deras medelarbetstid, skulle dock snarare tala för snabbare utjämning av arbetsinkomsterna.

För män låg sysselsättningsgraden i mitten av 2000-talet betydligt längre under sysselsättningsgraden på det tidiga 1980-talet än vad motsvarande jämförelse över tiden visar, för kvinnor. Det betyder att skillnaden mellan mäns och kvinnors sysselsättningsgrad har blivit betydligt mindre. Mäns sysselsättningsgrad var i mitten av 2000-talet 4-6 procentenheter högre än kvinnors, att jämföra med mer än 10 procentenheter i 1980-talets början.

Sysselsättningsgraden föll dramatiskt för de yngsta (20-24-åringarna) i arbetsför ålder under 1990-talskrisen. Trots den förbättring som därefter har skett är de yngstas sysselsättning inte på långa vägar tillbaka på 1980-talsnivåer. En viktig förklaring till detta är naturligtvis att allt fler i denna åldersgrupp studerar. Andelen studerande förklarar dock långtifrån hela nedgången i sysselsättningsgrad. Sysselsättningsgraden i åldrarna 25-35 år ligger några procentenheter högre än genomsnittet för alla i arbetsför ålder. Men skillnaden minskade under 1990-talskrisen och är nu betydligt mindre än dessförinnan.

Kvinnornas medelarbetstid visar en skönjbar uppåtgående trend medan männens medelarbetstid har legat omkring 35 timmar i veckan. För kvinnor var medelarbetstiden som lägst, under perioden 1976-2004, år 1980 då den var närmare 25 timmar och som högst år 1999 då den var närmare 28 timmar. Medelarbetstiden påverkas både av heltidsnormen, hur många som arbetar del- eller övertid och av all slags frånvaro.

Det har sedan 1990-talet blivit vanligare att anställda har tillfällig anställning. Tillfälliga anställningar innebär risk för avbräck i arbetet och inkomstströmmen samt för dålig löneutveckling. Bland de yngsta är ökningen i andelen tillfälligt anställda särskilt påtaglig. Här är det återigen oklart hur mycket av ökningen som beror på att de ungas ställning på arbetsmarknaden har försvagats och hur mycket som beror på att fler studerar och är nöjda med att ha tillfälliga anställningar vid sidan om studierna.

Andelen av de anställda som har tillfällig anställning har också ökat bland 25-34-åringarna, om än inte lika mycket som bland de yngre. Det är den ålder då man etablerar sig på arbets-

marknaden även efter längre studier. Från år 1990, då den andelen var som lägst under de senaste 20 åren, har andelen ökat med 10 procentenheter. Det är, i denna åldersgrupp och totalt sett, vanligare bland kvinnor än bland män att ha tillfällig anställning. Sedan 1987 har andelen anställda kvinnor, 25-34 år, med tillfällig anställning ökat med 11 procentenheter. Motsvarande ökning för män är 7 procentenheter.

Deltidsarbetslöshet, eller undersysselsättning, är ett problem för kvinnor snarare än för män och för unga snarare än andra. Variationerna har under perioden varit betydligt större för kvinnor än för män liksom de har varit större bland unga än övriga. Ökningen är något större för de yngsta männen än för de yngsta kvinnorna då 2004 jämförs med 1987. Detta visar att det för kvinnor och unga är svårare att styra sina inkomster genom att bestämma hur mycket man ska arbeta. I 25-34-årsåldern är ökningen i det närmaste lika stor för män som för kvinnor och betydligt större än den genomsnittliga ökningen i hela åldersspannet 20-64 år.

Lönespridning

Då lön för arbete utgör en stor del av inkomsten så ägnas ett avsnitt särskilt åt lönespridning, hur stor den är och hur den har utvecklats senaste åren. Lönespridningen avser här lön exklusive rörliga tillägg uppräknat till heltid.

Större bland tjänstemän

Lönespridningen är betydligt större bland tjänstemän än bland arbetare. Denna skillnad förklaras främst av att de högsta lönerna är betydligt högre bland tjänstemän än bland arbetare (se diagram s.1).

Lönespridningens utveckling

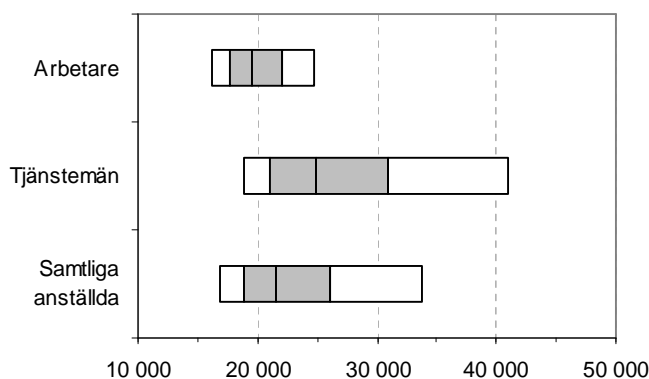
Efter att lönespridningen hade minskat rejält under 1970-talet och i huvudsak legat still under 1980-talet så började lönespridningen att öka under 1990-talet. På 2000-talet tycks dock denna ökning åter ha stannat av (se diagram s.2).

Avgränsat till de tio senaste åren, år 1996-2005, har lönespridningen bland samtliga anställda ökat med 0,17, från 1,8 till 2,0. Större delen av ökningen skedde under slutet av 1990-talet och då främst bland tjänstemän (0,15) medan den bland arbetare endast ökade marginellt (0,04).

Kvinnor och män

Medellönen är klart lägre för kvinnor än för män. Räknat i procent motsvarar medellönen för kvinnor 83 procent av medellönen

Diagram s.1
Median- och percentillöner år 2005

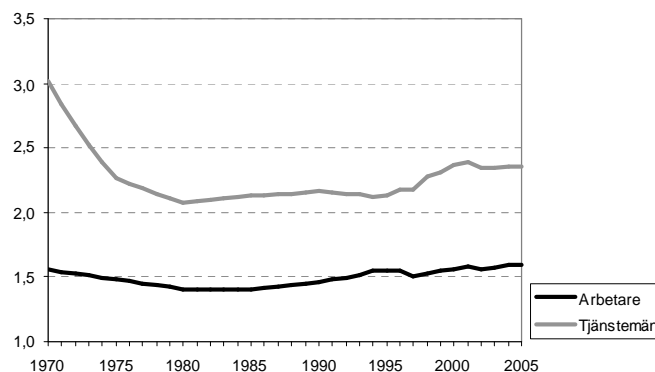

Förklaring till låddiagram

10e percentillön (p10) 25e percentillön Medianlön 75e percentillön 90e percentillön (p90)

Diagram s.2 (återfinns som diagram 4.3)
Lönespridning för arbetare och tjänstemän i privat sektor år 1970-2005.

för män och i den storleksordningen har löneskillnaden mellan kvinnor och män varit ända sedan 1970-talet.

Även lönespridningen är mindre bland kvinnor än bland män. Det gäller för såväl arbetare som tjänstemän. Skillnaden är dock betydligt större bland tjänstemännen.

Alla median- och percentillöner är dock genomgående lägre för kvinnor än för män bland både arbetare och tjänstemän och skillnaden blir större ju högre percentillön som jämförs (se diagram s.3).

Bland tjänstemän pågår dock en långsam utjämning mellan könen av såväl lönenivå som lönespridning i takt med att antalet kvinnor ökar inom många traditionellt mansdominerade och högavlönade yrken. Bland arbetare tycks dock inte några sådana tendenser finnas.

Födelseland

Lönespridningen är större för anställda som är födda i Sverige än för de som är födda i utlandet. Uppdelat på arbetare och tjänstemän blir dock resultatet ett annat. Bland arbetare är lönespridningen lika stor för båda grupperna men bland tjänstemän är lönespridningen större bland födda i utlandet än bland födda i Sverige vilket förklaras av höga löner för många tjänstemän födda i Västeuropa (se diagram s.4).

Antal år i Sverige

Antalet år boende i Sverige påverkar främst lörens storlek medan lönespridningen tycks oberoende av antal år. För de flesta som invandrar till Sverige tar det några år att etablera sig på arbetsmarknaden men när väl det är gjort får såväl lönespridning som median- och percentillöner samma struktur som för födda i Sverige. Denna integrationsprocess kan dock tyckas ta väl lång tid då det i genomsnitt tar cirka 13 år längre tid för en arbetare som är utrikes född att nå samma lönenivå som för födda i Sverige.

Diagram s.3 (återfinns som diagram 4.4)
Median- och percentillöner år 2005

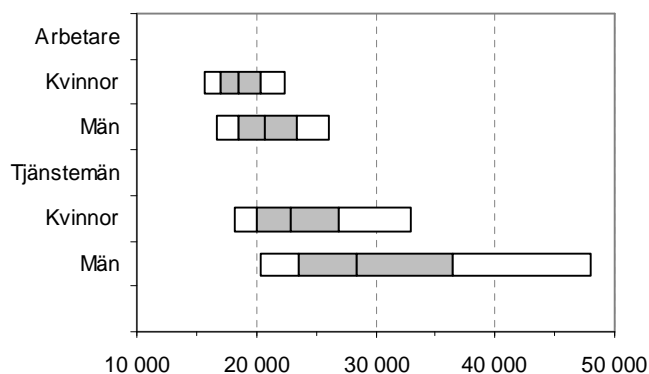
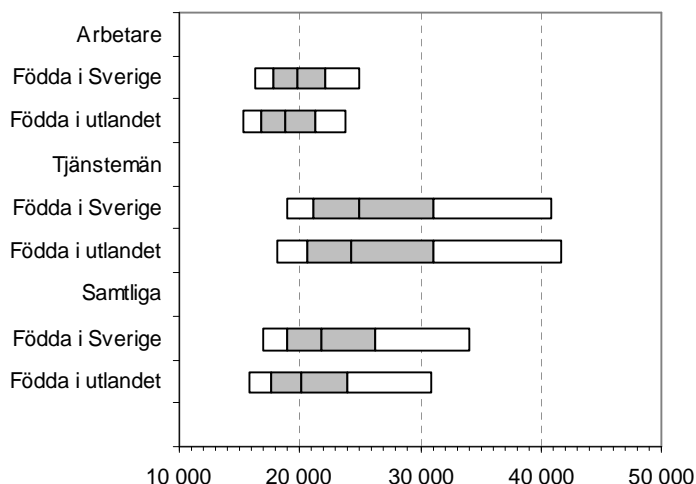

Diagram s.4
Median- och percentillöner år 2005

Arbetsmarknadsinträde

Det har betydelse för inkomsterna senare i livet hur inträdet på arbetsmarknaden går och hur man förbereder sig för detta genom studier.

Det tar längre tid för unga att träda in på arbetsmarknaden i dag än förut. Att fler utbildar sig länge är naturligtvis en viktig förklaring. Men även efter avslutad utbildning tar det längre tid att etablera sig.

Redan i unga år lönar det sig att ha utbildning, men mer för män än för kvinnor. Under hela perioden 1991-2003 har män, 30-39 år, vunnit mer än kvinnor, i samma ålder, på att ha en lång eftergymnasial utbildning jämfört med att ha grundskole- eller gymnasieutbildning. Även det kortare steget till en kortare eftergymnasial utbildning har män vunnit mer än kvinnor på att ha tagit. Skillnaderna kan utöver löneskillnader återspegla att olika grupper, frivilligt eller ofrivilligt, har olika stark förankring på arbetsmarknaden. Vi vet alltså inte utifrån detta om kvinnor får mindre av sin utbildning eller om de gör mindre av den.

Högskolestudier innebär, liksom senarelagda gymnasiestudier, som regel, att inkomsterna i början av vuxenlivet är små. Studiemedlen har sedan 1960-talet genomgått två långa perioder av påtagliga försämringar i förhållande till lönerna. Tillsammans med den ökande andelen studerande bör detta vara en av förklaringarna till att ungas inkomster har halkat efter. Ungefär halva den mellanliggande perioden med förbättrade studiemedel berodde förbättringen i förhållande till industriarbetarlönen på att denna försämrades reellt sett.

Andelen som inte kommer ut i arbete senast året efter en universitetsexamen har nästan fördubblats, från 12 till 20 procent, mellan årskullarna födda år 1961 och år 1973. Efter årskullen född år 1976 är det (fram till årskullen född år 1983) allt färre som klarar av gymnasiet fram till 20 och 23 års ålder. I takt med att arbetsmarknaden förbättrades efter 1990-talskrisen fick allt fler jobb inom några år efter yrkesförberedande gymnasieprogram. Nivåerna är dock lägre än för dem som kunde avsluta gymnasiet före 1990-talskrisen.

Det finns belägg för att arbetslöshet i 19-25-årsåldern medför lägre inkomster i 35-41-årsåldern. Längre arbetslöshet tycks ge sämre förutsättningar för en god inkomstutveckling än kortare. Dessa slutsatser kan dras i en undersökning av individer som var 19-25 år åren 1979-1982 och som alltså bör ha kommit ut på arbetsmarknaden under 1980-talet eller ännu tidigare, då få, jämfört med 1990- och 2000-talen, upplevde arbetslöshet.

Ungdomar med utländsk bakgrund lämnar oftare än ungdomar med svensk bakgrund skolan utan att ha fått de kunskaper de borde ha fått. Det är t.o.m. så att pojkar med utländsk bakgrund löper större risk att inte få den praktik som är en viktig del av den yrkesförberedande gymnasieutbildningen. Därmed är relativt sett fler ungdomar med utländsk bakgrund dåligt rustade för arbetsmarknaden.

Vi ser också att det tar längre tid för ungdomar med utländsk bakgrund att komma in på arbetsmarknaden efter avslutad utbildning och att de har lägre sysselsättning, även om sysselsättningskillnaderna för högutbildade avtar med tiden. Mot bakgrund av detta är det inte förvånande att unga som är födda utomlands har lägre inkomster än unga som är födda i Sverige. Det faktum att chansen att vara sysselsatt tolv år efter gymnasiet så tydligt beror på var i världen man har sitt ursprung talar för att diskriminering kan vara en viktig förklaring.

Men utbildning och yrkeskarriär påverkas också av klassbakgrund. Därför är det inte konstigt att högskoledeltagandet, bland dem som har invandrat innan de var 13 år, avviker mycket litet från det bland ungdomar med svensk bakgrund när de vars föräldrar har lika lång utbildning jämförs med varandra. Föräldrarnas position på arbetsmarknaden har också stor betydelse för barnens möjligheter. Var elfte ungdom som fick sitt första jobb år 2002 fick det på den arbetsplats där en av föräldrarna arbetade.

Kapitalinkomster

Totalt sett så är det fler vuxna som har negativ kapitalinkomst (54 procent av alla vuxna) än det är som har positiv (33 procent). För de flesta är alltså ränteutgifterna större än ränteinkomster, kapitalvinster o.d.. Då är räntor på studielån inte inräknade i ränteutgifterna. Män har i genomsnitt betydligt större kapitalinkomster än kvinnor. Skuldräntorna är påfallande jämnt fördelade. Den stora skillnaden ligger i kapitalvinsterna. Kapitalvinster är den värdeökning som sker i realt eller finansiellt kapital från det att det anskaffas till dess att det säljs.

När den vuxna befolkningen rangordnas efter sina förvärvsinkomster och delas in i tio lika stora grupper (decilgrupper) visar det sig att det främst är den tiondel med de högsta förvärvsinkomsterna som har kapitalinkomster. Störst bland kapitalinkomsterna och mest ojämnt spridda är kapitalvinsterna.

Det finns anledning att tro att kapitalinkomsten skulle vara än mer ojämnt spridd om det gick att ställa den mot livsinkomsten. Det beror på att pensionärer, i genomsnitt, har relativt stora kapitalinkomster och små förvärvsinkomster jämfört med dem i förvärvsaktiv ålder. Sett över livet finns det skäl att tro att de pensionärer som har höga kapitalinkomster som regel också har en hög livsinkomst.

Ytterligare en illustration till den ojämna fördelningen är att av de 33 procent av alla vuxna (omkring 2,3 miljoner personer) som har en positiv kapitalinkomst så tillfaller 85 procent den tiondel med högst positiv kapitalinkomst. Alla i den tiondelen har en kapitalinkomst på 65 400 kronor eller mer.

Höginkomsttagare

Inkomsterna i Sverige har aldrig varit så jämnt fördelade som på 1980-talet. Detta framkommer oavsett hur man väljer att mäta inkomstspridningen. Att inkomstspridningen sedan ökar beror till stor del på att höginkomsttagarnas inkomster drar ifrån resten.

Genom att dela upp den tiondel med de högsta inkomsterna (den tionde decilen) i ännu mindre grupper (percentiler) visas av Roine och Waldenström (2006) att det även bland höginkomsttagarna har skett en ökad inkomstspridning så att de allra högsta inkomsterna har dragit ifrån övriga sedan 1980-talet.

Den procent av inkomsttagarna med högst inkomster (percentil 100) fick en dramatiskt minskad andel av inkomsterna på 1920-talet – från över 20 procent till under 14 procent. Därefter fortsatte deras andel att minska fram till mitten av 1980-talet då den var omkring 3 procent för att sedan börja öka igen. Resten av den översta tjugondelen i inkomstfördelningen, percentil 95-99, har också först fått se sin andel minska och sedan öka, men inte alls lika dramatiskt.

Ett viktigt skäl till den minskande inkomstandelen, hos den procent av inkomstagarna med högst inkomster, är att deras förmögenhetsandel minskade dramatiskt under 1900-talet. En återhämtning har dock skett under de senaste decennierna. Det är oklart varför den översta procentens förmögenhetsandel minskade. Omkring 1950 har den progressiva beskattningen fått betydelse. Då ackumuleras ny förmögenhet sannolikt inte längre i den rikaste hundradelen av befolkningen utan i större delar av näringslivet och offentlig sektor.

Mellan 1935 och 1951 var sammanpressade löner en lika viktig förklaring till minskade inkomstandelar för toppen av fördelningen som minskad kapitalinkomst. Roine och Waldenström finner att den påtagliga uppgången i kapitalvinster som ligger bakom mycket av den ökade inkomstandelen hos dem med de högsta inkomsterna, de senaste decennierna, i stor utsträckning beror på uppgången i svenska aktiekurser.

Att den näst översta tjugondelen inte har ökat sin andel av inkomsterna de senaste decennierna talar, för Sveriges del, emot att den ökade koncentrationen av inkomster skulle bero på ökad avkastning på utbildning.

Makteliten

Ett annat sätt att åskådliggöra klyftorna i samhället är att undersöka hur inkomsterna för dem som ingår i makteliten skiljer sig från inkomsterna för dem de har makt över. I makteliten ingår de som fattar beslut som rör stora delar av samhället och de som kan påverka dem som fattar sådana beslut. Det betyder att det inte nödvändigtvis är de med de högsta inkomsterna i samhället som studeras.

Det visar sig att den sammanräknade inkomsten i makteliten minskade jämfört med industriarbetarlönerna mellan 1950 och 1980, från 11,1 till 4,9 i genomsnitt. Därefter har deras sammanräknade inkomster ökat påtagligt till, i snitt, 14,9 industriarbetarlöner år 2005. När makteliten delas in i undergrupper visar det sig att det är den ekonomiska eliten som har högst inkomster och står för de dramatiska förändringarna. År 2005 motsvarade deras sammanräknade inkomster i genomsnitt ofattbara 40,7 industriarbetarlöner.

Om samhällsutvecklingen över huvud taget går att styra och om makteliten inte enbart är folkets lydiga redskap, utan också grundar sitt beslutsfattande på sin egen verklighetsuppfattning, så skulle ökade skillnader mellan makteliten och "vanligt folk" kunna förklara en del av samhällsutvecklingen de senaste decennierna. Det gäller dock inte den demokratiska eliten där den genomsnittliga sammanräknade inkomsten var lägre år 2005 än under slutet av 1990-talet.

Makteliten avviker också från resten av samhället genom att där finns så få kvinnor. År 2005 var 21 procent i makteliten kvinnor. Störst andel kvinnor fanns i den demokratiska eliten, där de utgjorde 38 procent. Den ekonomiska eliten har, i stort sett, uteslutande bestått av män. I makteliten är kvinnornas inkomster betydligt lägre än männens. Kvinnornas frånvaro i den ekonomiska eliten, där de riktigt höga inkomsterna finns, är naturligtvis den viktigaste förklaringen till att deras inkomster är låga jämfört med männens.

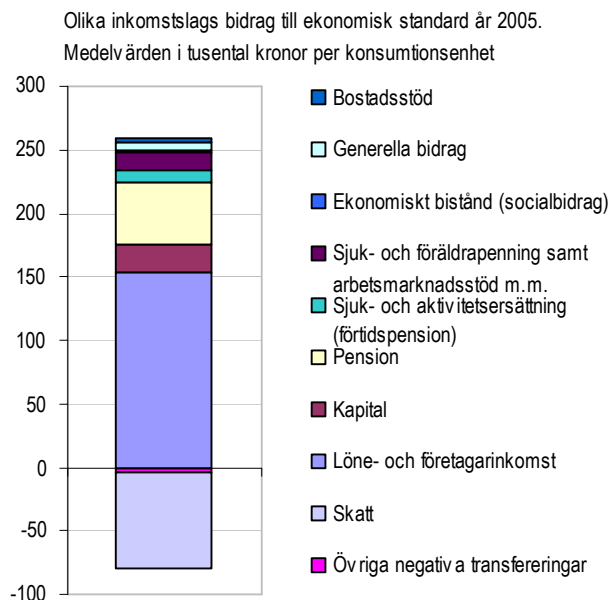
1. Hushållens alla inkomster

Ska man beskriva inkomstfördelningen så upptäcker man snart att det finns olika inkomster och inkomstbegrepp att välja mellan och att alla tjänar olika angelägna syften.

Vill man beskriva vilka skilda förutsättningar människor lever under så anses hushålls-inkomster ofta bäst beskriva detta eftersom man i ett hushåll har skyldighet att ta hand om varandra och i betydande grad använder pengarna till gemensam konsumtion.

Det är då vanligt att studera disponibel inkomst d.v.s. alla de inkomster hushållen har att röra sig med när skatter är dragna. Där ingår alltså arbetsinkomster, kapitalinkomster och olika transfereringar både till enskilda hushållsmedlemmar och till hushållet som helhet. Ofta tar man även hänsyn till att hushållen är olika stora. Men när man justerar för försörjningsbörda delar man inte inkomsten på antalet individer, eftersom man i större hushåll kan dela på vissa saker, utan tilldelar hushållsmedlemmarna olika vikter (konsumtionsenheter) beroende på hur stort hushållet är och om de är vuxna eller barn. Disponibel inkomst justerad för försörjningsbörda kallas också för *ekonomisk standard*. Ekonomisk standard är ett inkomstbegrepp som är politiskt intressant. Detta eftersom både transfereringar som är helt politiskt styrda, såsom barnbidrag samt sjukpenning, och faktorinkomster² som är svårare att påverka ligger däri. En viktig del av vad vi har möjlighet att konsumera saknas dock i den ekonomiska standarden – den offentligt finansierade konsumtionen. Den sjukvård, utbildning o.d. som vi använder har betydande värde och bör motverka den ojämlikhet som ges av faktorinkomsterna.

Diagram 1.1

Källa: SCB (2006)

Det största bidraget till hushållens ekonomiska standard kommer från löne- och företagarinkomster. Dessa bör alltså ägnas ett särskilt intresse. Därefter, bland de positiva bidragen kommer pensionerna. Kapitalinkomsterna, som bidrar mycket till skillnaderna i ekonomisk

² Med faktorinkomst avses lön och kapitalinkomster såsom räntor, utdelningar och kapitalvinster. Faktorinkomsten kallas så för att den är ersättning till produktionsfaktorerna arbete och kapital.

standard, utgör bara 8 procent av de positiva bidragen. Till kapitalinkomsterna räknas kapitalvinster, ränteinkomster m.m.. Socialförsäkringarna som utjämnar inkomsterna genom att de kompenserar för inkomstbortfall vid sjukdom, vård av barn och arbetslöshet utgör tillsammans med aktivitetsstöden 9 procent av de positiva bidragen. Bostadsstöd och socialbidrag som är behovsprövade och syftar till att jämna ut inkomster utgör mindre än 2 procent. Skatterna som bidrar till att utjämna inkomster motsvarar 29 procent av de positiva bidragen.

Större delen av de inkomster som bygger upp den ekonomiska standarden är individuella och studeras därför lämpligen på individnivå och inte på hushållsnivå. Av särskild vikt är arbets- och kapitalinkomster. De är stora och ojämnt fördelade. Att tro att alla beslut om hur inkomsterna ska användas i ett hushåll är helt oberoende av vem som bidrar med dem är kanske naivt. Därför kan individuella inkomster också vara intressanta att studera när det gäller ekonomiskt välstånd.

Hur mäts inkomstspridning?

Att mäta spridningen av inkomster är knepigt, framför allt därför att det är svårt att hitta ett mått som tillräckligt bra ger bilden av hur inkomststrukturen ser ut. Om man koncentrerar sig på avståndet mellan de högsta och lägsta inkomsterna så missar man informationen om hur långt ifrån de ”normala” inkomsterna de lägsta och de högsta ligger. Därför kan det i stället vara bra att titta på avståndet mellan inkomsterna i mitten av fördelningen och de lägsta respektive högsta. Då har man å andra sidan två mått i stället för ett.

Vad som avses med de högsta och lägsta inkomsterna har också betydelse i detta sammanhang. Det är t.ex. vanligt att undersöka hur gränsen för att tillhöra de tio procent med högst inkomst förhåller sig till mitteninkomsten. Detta ger en bild av hur inkomsterna hos en förhållandevis stor grupp av höginkomsttagare förhåller sig till mer normala inkomster. Men det ger ingen information om huruvida det bland dessa finns en liten grupp med extremt höga inkomster. Därför undersöker man ibland i stället var gränsen för att tillhöra t.ex. den procent med högst inkomst ligger i förhållande till mitteninkomsten.

Ginikoefficient är ett sammanfattande och därför vanligt förekommande mått på inkomstspridning. Ginikoefficienten är 0 om alla har lika stor inkomst och 1 om all inkomst tillfaller en enda person. Ett teoretiskt sätt att beskriva vad ginikoefficienten står för är att den anger hur stor del av inkomstsumman som behöver omfördelas för att fördelningen ska bli helt jämn. Men det är inte i den bemärkelsen ginikoefficienten används utan snarare för att på ett sammanfattande vis berätta hur inkomstspridningen utvecklas eller hur inkomstspridningen skiljer sig åt i olika grupper eller för olika slags inkomster. En nackdel med ginikoefficienten är att den inte beskriver vilka inkomstskikt som avviker mest från de övriga.

Ett annat sätt att få insikt i inkomstspridningens bakomliggande orsaker är att studera delgrupper i befolkningen för sig och jämföra dem med varandra. Det kan t.ex. röra sig om åldersgrupper eller kvinnor och män.

Årsinkomster ger en god bild av hur de ekonomiska förutsättningarna skiljer sig åt för olika individer vid ett visst tillfälle. Men vår syn på vilka inkomstskillnader som är acceptabla i olika skeden av livet skiljer sig från vår syn på inkomstskillnaderna i ett livslångt perspektiv. Att pensionärer och studenter har lägre inkomster än förvärvsarbetande anses, allmänt sett, rätt och rimligt. Om inkomstskillnaderna visade sig vara så stora i ett livslångt perspektiv

skulle det resa frågan om huruvida samhället ger invånarna likvärdiga möjligheter att skaffa sig inkomster. Därför är det en brist att jag inte har tillgång till uppgifter om livsinkomster.

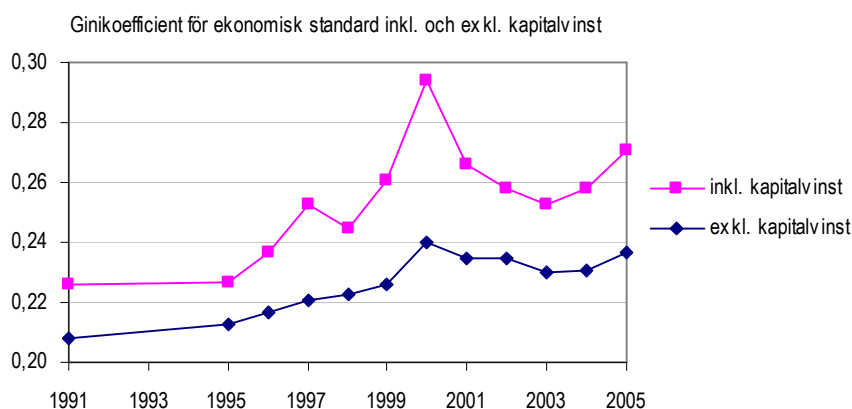
Spridningen i ekonomisk standard

Den lägsta spridningen i ekonomisk standard sedan år 1975 uppmättes år 1981. Minskningen fram till detta år och ökningen fram till omkring år 1995 ter sig dock tämligen odramatisk jämfört med vad som hände sedan.³ Sedan år 1995 har spridningen i ekonomisk standard, mätt med ginikoefficienten, både ökat påtagligt och uppvisat stora kast.

Som störst var spridningen år 2000 då ginikoefficienten var 0,294, att jämföra med 0,226 år 1991. År 2005, som är det sista året det finns data för, var ginikoefficienten 0,271.

En stor del av ökningen kan hänföras till kapitalvinsterna som blir en allt viktigare inkomstkälla. Kapitalvinsternas bidrag till inkomstspridningen är dock svårt analysera eftersom de redovisas det år de realiserats och inte medan de genereras. Mer om detta i kapitel 6.

Diagram 1.2

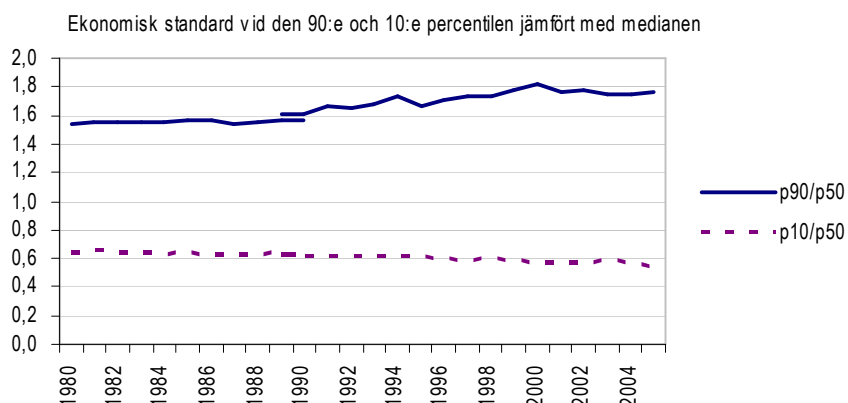
Källa: SCB (2006)

Även mätt utan kapitalvinsterna har inkomstspridningen ökat sedan år 1991, men inte lika dramatiskt. Mellan år 1991 och år 2000 ökade ginikoefficienten för ekonomisk standard, exklusive kapitalvinster, från 0,208 till 0,240. Efter en försiktig nergång är den återigen uppe på ungefär samma nivå år 2005. Orsakerna till den ökade inkomstspridningen måste alltså sökas i fler inkomstslag än kapitalvinster.

Under 1990-talet kan de allt större skillnaderna i ekonomisk standard snarare sägas bero på att höginkomsttagarna har ökat sin ekonomiska standard i förhållande till mitten av fördelningen än på att låginkomsttagarna har halkat efter. År 1989 hade de som låg på gränsen för att tillhöra den tiondel av befolkningen med bäst ekonomisk standard 61 procent bättre standard än hushållen i mitten av fördelningen. År 2005 hade skillnaden ökat med 15 procentenheter till 76 procent. Men den tiondel av befolkningen med lägst ekonomisk standard hade ändå halkat efter. Från att ha haft 63 procent av den ekonomiska standarden i mitten av fördelningen år 1989 så hade de 55 procent av denna standard år 2005. Det är en relativ standardförsämring med 8 procentenheter.

³ I SCB (2006) och Bröms och Pettersson (2003) finns data fr.o.m. år 1975 redovisade. Både inkomstbegrepp och hushållsbegrepp har ändrats under 1990-talet varför det är svårt att redovisa data som är helt jämförbara över tiden. Definitionsförändringarna bör dock inte påverka den övergripande bilden.

Diagram 1.3

Källa: SCB (HEK)

Åren 1980-1989 hände jämförelsevis lite med inkomstskillnaderna. På grund av att hushålls-begreppet, som används för att räkna ut individernas ekonomiska standard, har ändrats går det dock inte att göra någon exakt jämförelse mellan inkomstskillnaderna under det tidiga 1980-talet och år 2005.

Inkomstspridning bland löntagare

Det första steget i försöket att förstå spridningen i ekonomisk standard blir att studera hur inkomstspridningen ser ut bland ”etablerade” löntagare.⁴ Ett skäl till att jag väljer att börja i den änden är att den gruppen ofta, uttalat eller underförstått, tjänar som referensgrupp till hur det ser ut i andra grupper.

Fördelningspolitiken bedrivs i mycket stor utsträckning genom generell välfärdspolitik. Det innebär att staten och kommunerna i avsevärd utsträckning omfördelar resurser mellan skeden i livet då man har stora behov i förhållande till sina möjligheter att tjäna pengar och de skeden då inkomsterna är stora i förhållande till behoven. Man får studiemedel när man studerar, barnbidrag när man har barn, sjukpenning när man är sjuk, pension när man är gammal o.s.v.. Välfärdstjänster fördelas i stor utsträckning efter behov och inte efter betalningsförmåga. Att utbildning från grundskola till högskola är gratis betraktar nog de allra flesta som en självklarhet. Inom ramen för denna stora omfördelning omfördelas också resurser till dem med större behov än andra. De som har oturen att vara mer sjuka eller arbetslösa än vanligt får pengar från sjuk- eller arbetslöshetsförsäkringarna och de som har turen att leva länge får pengar från pensionssystemet. På det viset minskar behovet av behovsprövade bidrag till dem som har sämst förutsättningar att försörja sig själva och det blir inte så stigmatiserande att ta emot stöd från samhället.

En förutsättning för att en relativt kraftig omfördelning till individer i arbetsför ålder, i särskilt utsatt position, ska accepteras kan vara att transfereringssystemen också betyder något för etablerade löntagare. Ytterligare ett skäl att studera inkomstspridningen bland etablerade löntagare är därför att undersöka transfereringssystemens omfördelande styrka inom denna grupp.

⁴ De ginikoefficienter som här redovisas är, i stora drag, framtagna på samma sätt som i Bröms och Pettersson (2003), kapitel 4. Det förekommer dock en del mindre skillnader i definitionerna.

Vad menas med etablerad löntagare?

I detta sammanhang definieras etablerade löntagare som personer 25-64 år som har löneinkomst, vilket innebär att de inte är renodlade företagare, och för vilka transfereringarna utgör högst en tredjedel av sammanlagda faktorinkomster och transfereringar.⁵ De vars inkomster till stor del består av transfereringar är exkluderade eftersom denna analys syftar till att undersöka dem som, just nu, huvudsakligen försörjer sig genom lönearbete. Att löntagare yngre än 25 år inte finns med i redovisningen beror på att många löntagare i den gruppen egentligen inte är etablerade på arbetsmarknaden utan arbetar tillfälligt vid sidan av studier. Det är heller inte ovanligt, i den åldern, att bo hemma hos föräldrarna och inte bidra särskilt mycket till hushållets försörjning. Att ta med dem i analysen skulle därför kunna ge en felaktig bild av hur inkomsten för dem som huvudsakligen försörjer sig genom lönearbete påverkas av försörjningsbörda och hushållstransfereringar.

I åldersgruppen, 25-64 år, fanns 4 662 000 individer år 2005, vilket innebar att de utgjorde 53 procent av befolkningen. De som, genom att ha löneinkomst och inte ha stora transfereringar i förhållande till faktorinkomsterna, definieras som "etablerade löntagare" var 2 497 000 stycken. Därmed utgjorde de 54 procent av åldersgruppen. Det innebär inte att de övriga 46 procenten inte arbetar. Transfereringskriteriet är godtyckligt valt, med syftet att ringa in dem som arbetar mycket. Dessutom arbetar företagare utan att vara löntagare.

Lönearbete

Lönen är, som vi har sett, den viktigaste inkomstkällan för hushållen. Det gäller i synnerhet den grupp som jag här har definierat som etablerade löntagare. Spridningen i löner är internationellt sett mycket jämn.⁶ Ändå bidrar lönerna, i kraft av sin storlek, på ett avgörande sätt till spridningen i ekonomisk standard.

Löneinkomsten påverkas både av hur stor timlönen är och hur mycket man arbetar. Båda dessa faktorer kan i sin tur påverkas både av individens fria val och av sådant individen inte råder över.

När det gäller timlönen kan individen välja yrke och hur mycket hon vill satsa på arbetet. Men timlönen påverkas också av vilken fallenhet man har för det man håller på med, vilket inte går att välja själv. Dessutom gör konkurrensen om arbetstillfällena att alla yrken inte står öppna för alla individer. Sist men inte minst värderas arbeten olika, av skäl som inte alltid går att hänföra till produktivitet. T.ex. är det vanligt att yrken som traditionellt är kvinnodominerade värderas lägre än mansdominerade yrken.⁷ Timlönen kan alltså bara i viss mån påverkas av individen.

Spridningen i timlön kommer att vara utgångspunkten för den stegvisa undersökningen av vad som påverkar spridningen i ekonomisk standard. Ginikoefficienten för timlönen är 0,180. Det betyder att spridningen av timlönerna är mindre än spridningen i ekonomisk standard, vilket visar sig i det sista steget i analysen.

⁵ Då det finns transfereringar som ges till hushållet som en helhet finns det inget perfekt sätt att utforma detta kriterium. Alla hushållets skattefria transfereringar har, i detta sammanhang, delats lika mellan makar. Det innebär t.ex. att den som har en hög löneinkomst kan tilldelas en andel av ett bostadsbidrag som hushållet är berättigat till därför att den andra maken har en låg inkomst.

⁶ Bröms och Pettersson (2003)

⁷ Se Thoursie (2004).

Tabell 1.1

Ginikoefficient för olika inkomster för "etablerade löntagare" år 2005		
	Ginikoefficient	Förändring
Timlön	0,180	
Faktisk årslön	0,233	0,053
Lön + skattepliktiga transfereringar	0,223	-0,010
Lön + skpl. transfereringar – inkomstskatt	0,190	-0,033
Faktorink. exkl. nettoreavinst + skpl. transfereringar -skatt	0,197	0,007
Föregående per konsumtionsenhet i kosthushåll	0,215	0,018
Ekonomisk standard exkl. nettoreavinst	0,199	-0,017

Källa: SCB (Fasit) samt egna beräkningar

På en perfekt arbetsmarknad får alla arbeta precis så mycket de vill, givet att de accepterar den timlön de erbjuds. Att skillnaderna i årslön är större än skillnaderna i timlön blir då ett uttryck för människors olika val av arbetstid. I verkligheten är det dock många som inte får arbeta så mycket som de skulle vilja. De som i stället för genom lönearbete till stor del försörjs genom transfereringsinkomster finns inte med i gruppen "etablerade löntagare". Men vi kan utgå ifrån att den skillnad som här redovisas, mellan spridning i timlön och i faktisk årslön, både beror på självvalda skillnader i arbetstid och på deltidsarbetslöshet och kortare perioder av arbetslöshet, sjukdom m.m..

Genom att övergå till att betrakta skillnader i faktisk årslön ökar ginikoefficienten med 0,053 till 0,233. Att etablerade löntagare arbetar olika mycket är alltså en viktig förklaring till inkomstskillnaderna i gruppen.

De skattepliktiga transfereringarna avser i stor utsträckning att kompensera för arbete man av olika skäl inte har kunnat utföra. Det gäller i synnerhet i gruppen etablerade löntagare där ålderspensionärer som har trätt ut ur arbetskraften är exkluderade. De viktigaste transfereringarna i gruppen är föräldrapenning och sjukpenning. Skillnaden mellan faktisk årslön och en inkomst som även inkluderar skattepliktiga transfereringar kan alltså sägas berätta någonting om hur mycket av skillnaderna i arbetstid som är ofrivilliga. Frivilligheten kommer dock att överskattas av två skäl. Dels kompenseras inte inkomstbortfallet fullt ut av inkomstförsäkringarna och dels måste man någon gång ha arbetat i den utsträckning man nu vill arbeta för att inkomstbortfallet ska kompenseras, vilket inte alltid är fallet.

De skattepliktiga transfereringarna är små i gruppen etablerade löntagare. De motsvarar bara 2,8 procent av löneinkomsten.⁸ För att vara en så liten del av inkomsten verkar de starkt utjämnande. Genom att de skattepliktiga transfereringarna främst tillfaller dem med låg årslön jämnar de ut inkomstskillnaderna så mycket att ginikoefficienten minskar med 0,010 till 0,223 när de läggs till löneinkomsten.

Fördelningspolitik, liksom offentlig verksamhet, betalas med hjälp av skatter. Huvudprincipen för skatten på förvärvsinkomster är att den tas proportionellt mot inkomsten. Men grundavdraget (jobbskatteavdrag fanns inte år 2005) och framför allt den statliga skatten ger också beskattningen en progressiv profil. Skatterna bidrar därmed till att minska inkomstskillnaderna. Genom att minska inkomsterna med skatten på förvärvsarbete minskar ginikoefficienten med 0,033 till 0,190.

⁸ Notera här att sjuklönen som betalas till den som är sjuk kortare tid än två veckor räknas som lön och inte som en transferering. Gissningsvis är sjuklönen den viktigaste delen av sjukförsäkringen bland dessa etablerade löntagare som, per definition, inte är sjuka stor del av året.

Notera att inom gruppen ”etablerade löntagare” uppväger inte de skattepliktiga transfereringarna tillsammans med skatterna de inkomstskillnader som uppstår genom att människor arbetar olika mycket. Ginikoefficienten i detta fjärde steg är fortfarande större än i det första där timlönen studerades.

Kapitalinkomster

Löntagare har inte bara inkomster från arbete och i form av transfereringar utan också kapitalinkomster. Här har jag exkluderat kapitalvinsterna i kapitalinkomsterna. Kapitalvinster redovisas det år de realiserats och inte medan de genereras, vilket kan vara många år. Därmed redovisas de som mycket mer spridda inom gruppen med betydande kapitalinkomster än vad de i själva verket är. För att inte därigenom överdriva skillnaderna i kapitalinkomster är kapitalvinsterna exkluderade. Därmed underskattas i stället kapitalinkomsterna.

Kapitalinkomsterna ökar inkomstspridningen. Genom att övergå till att betrakta hela faktorinkomsten (och inte bara förvärvsinkomsten) tillsammans med skattepliktiga transfereringar, netto, ökar ginikoefficienten med 0,007 till 0,197.

Hushållsinkomster

Att slå sig samman i hushåll är ett sätt att jämma ut inkomster mellan vuxna (om inte alla i hushållet har exakt lika stora inkomster). Men eftersom hushållen är olika stora och det i hushållen också finns barn att försörja ökar inkomstskillnaderna när man övergår från att betrakta individuella inkomster till att betrakta samma inkomstslag i hushåll, justerat för försörjningsbörda. Det beror på att etablerade löntagare, i mycket varierande grad, har barn eller vuxna familjemedlemmar, med låga inkomster att försörja. Inkomstutjämnningen mellan etablerade löntagare med olika stor lön, i samma hushåll, är av mindre betydelse i detta sammanhang. När hushållsinkomsten, justerad för försörjningsbörda, studeras för individerna i gruppen etablerade löntagare ökar ginikoefficienten med 0,018 till 0,215.

Men hushållen får också skattefria transfereringar som utjämnar inkomsterna. Dit hör bostadsbidrag, barnbidrag, ekonomiskt bistånd (d.v.s. socialbidrag) m.m.. När dessa inkluderas i inkomsten som fortfarande mäts justerad för försörjningsbörda har vi fått den ekonomiska standarden (exklusive kapitalvinstens nettobidrag) för de hushåll som löntagarna tillhör.

Ginikoefficienten minskar genom hushållstransfereringar⁹ med 0,017 till 0,199. Det innebär att skillnaderna i ekonomisk standard bland ”etablerade löntagare” är i nivå med spridningen i deras förvärvsinkomster och skattepliktiga transfereringar netto. Hushållstransfereringar kan alltså sägas, inom den gruppen, vara kraftfulla nog att utjämna skillnader, så stora som de som uppkommer genom kapitalinkomster och olika stora försörjningsbördor.

Observera dock att kapitalvinsterna är exkluderade i kapitalinkomsterna vilka därmed underskattas och att utjämnningen inte återställer rangordningen inom gruppen.

⁹ De skattefria transfereringarna är huvudsakligen sådana som ges till hushållen. Men däribland finns också individuella transfereringar då olika former av studiestöd ingår. Här kallar jag dock, något slarvigt, samtliga skattefria transfereringar för hushållstransfereringar.

Hela befolkningen i förvärsaktiv ålder

Om vi i stället för att studera löntagare övergår till att studera hela befolkningen i förvärsaktiv ålder (20-64 år) visar det sig att inkomstspridningen blir betydligt större. Detta var väntat. Gruppen som studeras inkluderar nu sådana som inte har någon lön över huvud taget och sådana som till en liten löneinkomst har stora transfereringsinkomster.

Ginikoefficienten för själva löneinkomsten är så stor som 0,467. Den påverkas kraftigt av att det bland de 5 166 000 individerna i åldersgruppen finns 853 000 individer som helt saknar löneinkomst. De utgör alltså 17 procent av åldersgruppen.

Tabell 1.2

Ginikoefficient för olika inkomster för befolkningen i förvärsaktiv ålder år 2005		
	Ginikoefficient	Förändring
Faktisk årslön	0,467	
Lön + skattepliktiga transfereringar	0,351	-0,116
Lön + skpl. transfereringar – inkomstskatt	0,337	-0,014
Faktorink. exkl. nettoreavinst + skpl. transfereringar -skatt	0,313	-0,024
Föregående per konsumtionsenhet i kosthushåll	0,288	-0,025
Ekonomisk standard exkl. nettoreavinst	0,244	-0,044

Källa: SCB (Fasit) samt egna beräkningar

Skattepliktiga transfereringar, såsom sjukpenning och arbetslöshetsersättning, verkar starkt inomstutjämnande. När dessa transfereringar läggs till löneinkomsten minskar ginikoefficienten, med hela 0,116, till 0,351. Även skatten på förvärsinkomster utjämnar. Den minskar ginikoefficienten ytterligare, till 0,337.

I denna tabell som visar inkomstspridningen i hela befolkningen i åldrarna 20-64 år minskar inkomstspridningen när hela faktorinkomsten (exklusive kapitalvinster) och skattepliktiga transfereringar minus skatter betraktas i stället för enbart inkomster knutna till lönearbete. Ginikoefficienten minskar, med 0,024, till 0,313. Man kan alltså förledas att tro att kapitalinkomsterna, vilka har lagts till i detta steg, verkar utjämnande. Så är inte fallet.

Förklaringen ligger i stället i att lön och inkomster förknippade med lönearbete kommer först i analysen trots att alla som analyseras inte har lön. Den studerade befolkningen innehåller t.ex. nu även renodlade företagare. Vissa företagarinkomster dyker upp först i detta fjärde steg i redovisningen och tillfaller då, av naturliga skäl, ofta individer med små inkomster knutna till lönearbete.¹⁰ I befolkningen finns också en liten grupp kapitalister, i bemärkelsen att deras inkomster från kapital överstiger deras inkomster från arbete. I denna lilla grupp kan kapitalinkomsterna, i vissa fall, verka utjämnande genom att de lyfter individer med mycket låg löneinkomst närmare mitten av inkomstfördelningen. Totalt sett tillfaller kapitalinkomsterna till övervägande del dem med höga förvärsinkomster och ökar därigenom inkomstspridningen. Mer om detta i senare kapitel.

En del av inkomstjämnningen i samhället sker inom familjerna. Ginikoefficienten minskar med 0,025 till 0,288 när faktorinkomsten (exklusive kapitalvinster) och skattepliktiga transfereringar, minskat med skatterna, justeras för försörjningsbörd. Detta är bara effekten av inkomstutjämnningen mellan vuxna i hushållen. Barnen finns endast med indirekt, genom att

¹⁰ Företagarna gör alltså att effekten av att tillföra kapitalinkomster sammanblandas med effekten av företagarinkomsterna. Det beror på att redovisningsmetoden är framtagen för att studera inkomstspridningen bland löntagare. Läsaren ombedes ha överseende med detta.

försörjningsbördan är större i hushåll med barn. Om barnen räknades som egna individer i fördelningen skulle inkomstutjämnningen visa sig vara betydligt större.

När endast ”etablerade löntagare” studerades verkade inkomstutjämnningen inom hushållen i motsatt riktning. Inkomstspridningen ökade då när inkomsterna justerades för försörjningsbörda. Sammantaget betyder detta dels att försörjningsbördan ser mycket olika ut för olika löntagare och dels att det inom hushållen sker en betydande inkomstutjämnning mellan vuxna löntagare och vuxna utan, eller med mindre betydande, löneinkomst. Detta kan gälla både inkomstutjämnning mellan makar och mellan föräldrar och vuxna barn.

Hushållstransfereringarna (barnbidrag, bostadsbidrag m.m.) minskar inkomstspridningen markant. Ginikoefficienten minskar med 0,044 och landar på 0,244. En jämförelse med tabell 1.1 visar att dessa transfereringar, som väntat, betyder mycket mer för inkomstutjämnningen i hela befolkningen i förvärvsaktiv ålder än mellan löntagare enbart.

Sammanfattningsvis kan konstateras att inkomstspridningen i hela befolkningen i förvärvsaktiv ålder är avsevärt större än den bland etablerade löntagare. (Jämför ginikoefficienten på 0,244 med den på 0,199.) Detta trots att skatter och transfereringar, i synnerhet de skattepliktiga inkomstförsäkringarna, verkar kraftigt utjämnande och trots att det sker en betydande inkomstutjämnning inom hushållen. Av detta kan man dra slutsatsen¹¹ att ju större del av befolkningen som arbetar i stor utsträckning desto jämnare blir inkomsterna. Denna slutsats stöds också av det faktum att det, även inom gruppen etablerade löntagare, är betydligt större spridning i de faktiska årslönerna, som styrs av hur mycket människor arbetar, än i timlönerna.

Källor

Bröms, Jan och Pettersson, Thomas (2003), *Fördelningspolitikens mål och medel* Bilaga 8 till Långtidsutredningen 2003, SOU 2003:20. Fritzes.

Statistiska centralbyrån (2006), *Inkomstfördelningsundersökningen 2005 Redovisning på riksnivå*, Statistiska meddelanden HE 21 SM 0701, SCB.

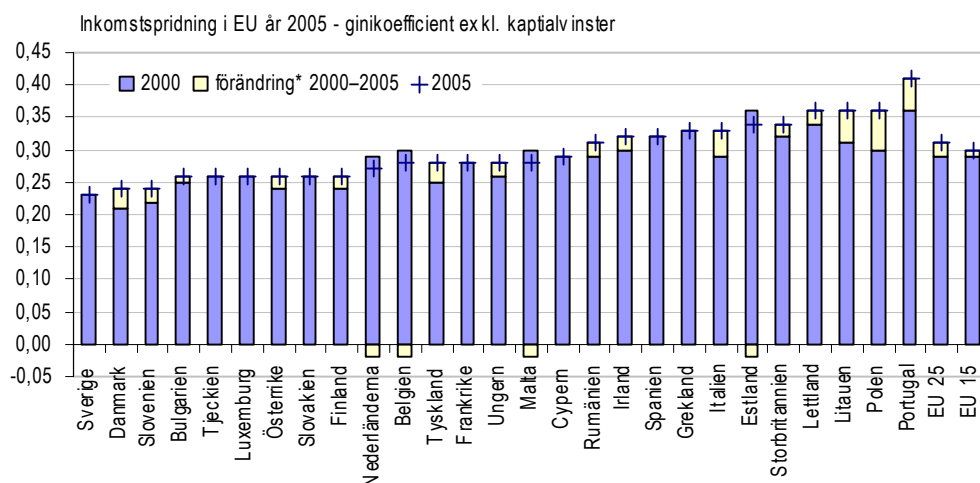
Thoursie, Anna (2004), *Varför tjänar kvinnor mindre? Handbok i lönediskriminering*. Landsorgansiationen i Sverige.

¹¹ Detta gäller under förutsättning att det inte är några andra avgörande skillnader mellan etablerade löntagare och andra vuxna som gör att inkomstfördelningen bland etablerade löntagare ändras om denna grupp utökas. Det skulle t.ex. vara fallet om de som träder in i gruppen etablerade löntagare placerar sig extremt högt i inkomstfördelningen t.ex. genom väldigt höga kapitalinkomster eller liten försörjningsbörda. Att sådana effekter skulle vara större än effekten av mer lönearbete förefaller föga troligt.

2. Internationella jämförelser

Trots att inkomsterna har blivit mer ojämnt fördelade i Sverige är fördelningen jämn jämfört med många andra länder, t.o.m. mest jämn i en samling av 27 OECD-länder, när inkomstspridningen mäts med ginikoefficienten. En ginikoefficient för Sverige på 0,23 kan jämföras med den på 0,31 för befolkningen i EU:s 25 första medlemsländer.

Diagram 2.1

Summorna är viktade med befolkningen i respektive land. Med inkomst avses här, enligt Finansdepartementet, ekonomisk standard. Försörjningsbördan räknas dock ut på annat sätt än det som vanligen används i Sverige. Uppgifterna för Bulgarien avser 2004. Utvecklingen för Danmark avser perioden 1999-2005.

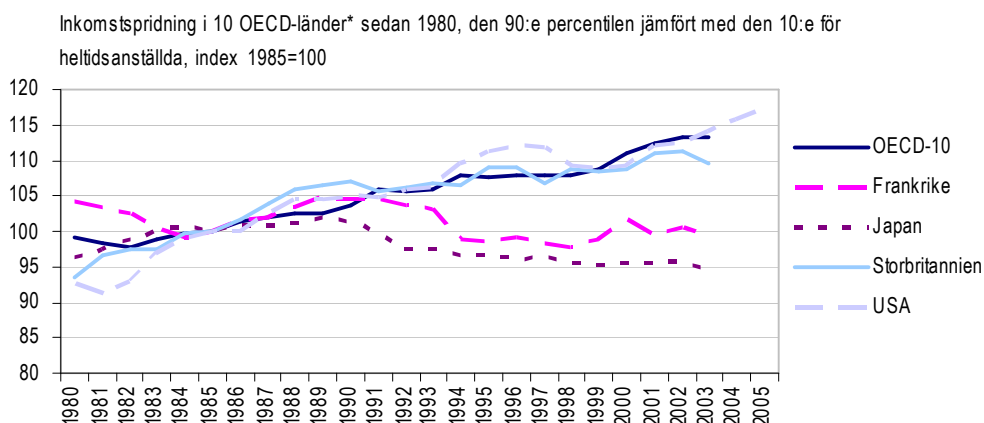
* För Tjeckien, Slovakien och Cypern saknas uppgifter om förändring.

Källa: Prop. 2007/08:1

Även i andra länder har inkomsterna blivit mer ojämnt fördelade. Det finns data för 10 OECD-länder som visar att inkomstspridningen bland heltidsanställda, mätt som den 90:e percentilinkomsten i förhållande till den 10:e, har ökat sedan 1980-talet. Se diagram 2.2. Länder som Storbritannien och USA är med och drar upp genomsnittet medan spridningen i stället har minskat i Japan och Frankrike. I 17 av 20 länder som det finns data för, sedan det tidiga 1990-talet, har inkomsterna i den 90:e percentilen för arbetande ökat relativt dem i den 10:e, dock bara måttligt i en del fall.¹²

¹² OECD (2007)

Diagram 2.2

* Övägt medelvärde för följande länder Danmark, Finland, Frankrike, Japan, Nederländerna, Polen, Sverige, Storbritannien, USA och Österrike
Källa OECD (2007)

Varför ökar inkomstspridningen?

Samtidigt som det anses finnas ett internationellt mönster av minskande inkomstskillnader under efterkrigstiden fram till omkring mitten av 1970-talet och ökande därefter, debatteras vad detta beror på och hur allmängiltiga både mönstret och dess förklaringar är.¹³ För Sveriges del pekar Atkinson (2003) på att bilden av utvecklingen på 1990-talet beror på vilken statistikälla som används. Det är därför inte entydigt ifall ökningen av inkomstspridningen, då, kan anses vara betydande.

En förklaring till de ökade inkomstskillnaderna i OECD-länderna, som har förts fram, är att lönerna för okvalificerat arbete pressas genom ökad handel med utvecklingsländer, med stort utbud av okvalificerad arbetskraft. Vägen till ökad inkomstspridning kan då se olika ut i olika länder. Om lönerna är flexibla ökar lönespridningen men om välfärdsstaten upprätthåller reservationslönen så ökar arbetslösheten bland okvalificerade arbetare. USA skulle kunna vara ett exempel på det förstnämnda och kontinentaleuropa på det sistnämnda.¹⁴

Det finns ett visst empiriskt stöd för att den ökade inkomstspridningen beror på globalisering och därav följande låglönekonkurrens även om det är svårt att skilja effekterna på lönerna av internationell handel från effekter av andra faktorer. Vad som talar emot denna förklaring är att det framför allt är de högsta inkomsterna som har ökat i förhållande till dem i mitten.¹⁵

Att skillnaderna mellan lönerna för kvalificerat och okvalificerat arbete ökar skulle också kunna bero på att ny teknologi, i ökande takt, blir mer kunskapsstävande. Det betyder att teknologin är ett komplement till kvalificerad arbetskraft snarare än ett substitut för denna.

Acemoglu (2002) hävdar att det kan bero på att utbudet av kunnig arbetskraft har ökat. Det lönar sig bättre att utveckla teknik för avancerade användare när det finns många tänkbara avancerade användare än när dessa är få. Den tekniska utvecklingen skulle alltså vara

¹³ Se Atkinson (2003) för en utförlig beskrivning av olika argument. Atkinson mäter, i detta sammanhang inkomstspridningen med ginikoefficienter för individernas disponibla inkomst per konsumtionsenhet när sådana data finns tillgängliga. När sådana inkomstuppgifter saknas använder han andra inkomstmått. En förändring av ginikoefficienten med 0,03 anses här vara betydande.

¹⁴ Atkinson (2003)

¹⁵ OECD (2007)

endogen snarare än exogen. Denna utveckling förmodas ha accelererat under de senaste decennierna. Denna förmodan bygger på att löneskillnaderna ökade hastigt, i USA, på 1970-talet samt att avkastningen på utbildning har ökat där under de senaste 30 åren trots den ovanligt snabba ökningen i utbudet av utbildad arbetskraft.

Acemoglu (2002) lyfter också fram att arbetsmarknadens institutioner kan påverka vilken teknik som används i ekonomin. När lönestrukturen är sammanpressad blir det mer lönsamt att höja produktiviteten hos okvalificerad arbetskraft, genom att investera i kompletterande teknologi, än när löneskillnaderna är stora. Att lönespridningen inte ökade lika mycket i Tyskland och Skandinavien som i USA, Storbritannien och Kanada skulle kunna vara en återspeglning av detta.

I samma artikel visas hur ett antal andra faktorer tycks ha samverkat med den tekniska utvecklingen, under de senaste decennierna, i USA, i dess påverkan på lönespridningen.¹⁶ Slutsatserna rör främst USA men är intressanta även i ett bredare sammanhang eftersom de visar på faktorer som, i någon mån, kan vara av betydelse även i andra länder med likartad näringslivs- och arbetsmarknadsstruktur.

En del av förklaringen, till att reallönerna för okvalificerad arbetskraft har fallit, kan ligga i att arbetsmarknadens institutioner har förändrats under de senaste 30 åren. De förändringar som särskilt lyfts fram i sammanhanget är minskad facklig organisationsgrad och, Realt sett, sänkt lagstadgad minimilön. Det har även skett strukturella förändringar, i företagsstrukturen och inom företag, som kan ha påverkat lönestrukturen. De låga lönerna i USA kan också ha pressats genom handel med utvecklingsländer med relativt gott om okvalificerad arbetskraft. Dessa faktorer bör dock ha haft liten direkt effekt på lönestrukturen.¹⁷

Den kraftiga ökningen av lönespridningen på 1970-talet inträffade, i USA, innan organisationsgraden och minimilönerna sjönk. Dessutom har lönespridningen ökat både i den nedre delen av fördelningen, där organisationsgrad och minimilöner kan vara viktiga, och i den övre delen där de inte är det. Acemoglu (2002) argumenterar i stället för att strukturella förändringar, arbetsmarknadens förändrade institutioner och internationell handel har samverkat med den tekniska utvecklingen och därigenom förstärkt dess effekt på ojämlikheten.

I Sverige har kvalifikations- eller utbildningspremien på lönerna minskat rejält mellan 1968 och 1981, från 8,7 procent per extra utbildningsår till 4,5 procent. Mellan 1981 och 1991 skedde en viss uppgång, till 4,6 procent.¹⁸ Fram till slutet av 1990-talet gick det inte att se att lönepremierna på den svenska arbetsmarknaden var påtagligt lägre än i andra europeiska länder, möjligtvis med undantag för Finland och Storbritannien. Däremot var lönepremierna på den amerikanska arbetsmarknaden avsevärt högre.¹⁹

När kvalifikationspremien tidigare minskade i utvecklade länder skedde det inte kontinuerligt utan stegvis. Detta har antagits bero på att löneskillnader, utöver utbud och efterfrågan, också styrs av sociala normer. Lönerna kan t.ex. pressas ihop om de mest produktiva skulle förlora anseende om de krävde löner i nivå med sin produktivitet. Plötsliga förändringar i produktionens förutsättningar kan då ge stora förändringar i lönespridningen antingen om arbetsgivare varierar i sin följsamhet vid normen eller om normen samtidigt förändras. Om fokus i

¹⁶ Acemoglu (2002)

¹⁷ Acemoglu (2002)

¹⁸ Denna skattning är gjord för män enbart.

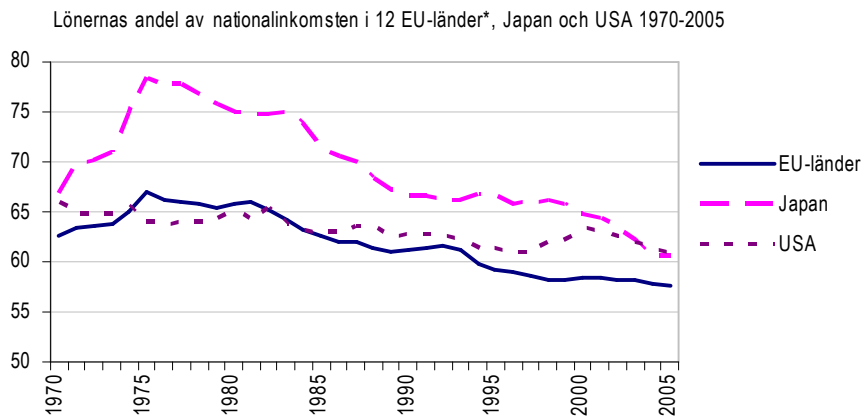
¹⁹ Björklund (1999)

näringslivet flyttar från långsiktiga till kortsiktiga vinster skulle detta t.ex. kunna inträffa genom att anseende betyder mycket mindre för arbetsgivaren på kort, än på lång sikt. Kapitalmarknadens förändring mot större intresse för kortsiktiga vinster kan vara en sådan förändring.²⁰

Löneandelen

Lönernas andel av nationalinkomsten är en indikator på hur de arbetande får del av förtjänsten av globaliseringen. I Japan och 12 EU-länder har löneandelen minskat påtagligt sedan 1980-talet. Även i USA har löneandelen minskat om än ej lika påtagligt. Det innebär att medel-lönerna inte har ökat i takt med arbetskraftens produktivitet. I alla de 16 OECD-länder där det finns data för detta, för hela perioden efter 1990-talet, syns en – från nått och jämnt skönjbar till brant – nedgång i löneandelen.²¹

Diagram 2.3

* BNP-vägt medelvärde för följande länder: Belgien, Danmark, Finland, Frankrike, Irland, Italien, Nederländerna, Spanien, Sverige, Storbritannien, Tyskland och Österrike
Källa OECD (2007)

Även om detta har sammanfallit med en snabb tillväxt i handel och utländska direktinvesteringar finns det många andra faktorer, än att löntagarna skulle ha fått försämrade förhandlingsstyrka, till följd av globaliseringen, som kan ha spelat roll. Kapitalkrävande teknisk utveckling och ändrad produktsammansättning kan t.ex. minska löneandelen utan att förhandlingsstyrkan har minskat. En flervariabelanalys av IMF visar dock att både handel och invandring har minskat löneandelarna i OECD-länder.²²

Toppinkomsterna

Inkomstandelen för dem med allra högst inkomster har fallit under större delen av 1900-talet, men ökat under 1980- och 90-talen, i flera länder.²³ Inkomstskillnaderna inom toppen av inkomstfördelningen är ofta lika ojämnt fördelade som resten av inkomstfördelningen.²⁴ Under större delen av 1900-talet föll inkomstandelen för den 0,1 procent med de högsta inkomsterna i Frankrike, Japan, Kanada, Storbritannien och USA. De senaste decennierna har dock andelen börjat öka igen i Kanada, Storbritannien och i synnerhet i USA. Orsakerna är

²⁰ Atkinson (2003)

²¹ OECD (2007)

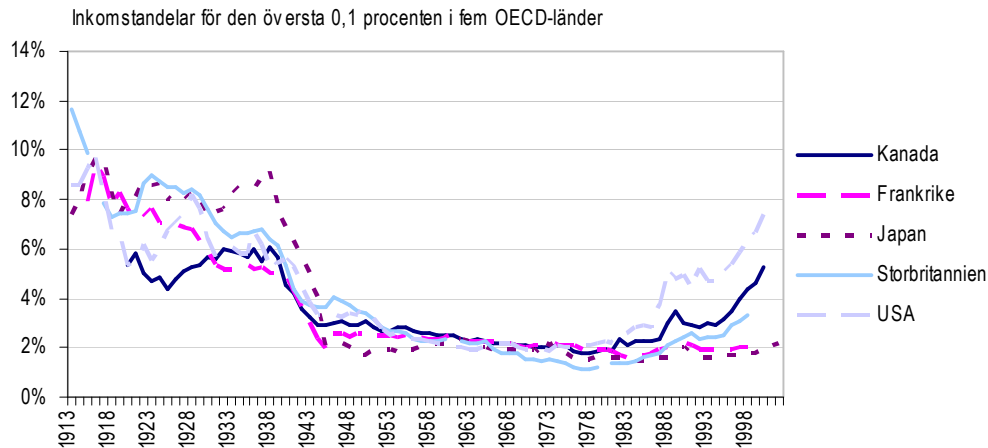
²² OECD (2007)

²³ OECD (2007)

²⁴ Atkinson (2003)

ännu inte klarlagda. I USA och Storbritannien ser den ökade inkomstkoncentrationen till höginkomsttagare till stor del ut att bero på att arbetsinkomsterna har ökat bland de bäst betalda bland de sysselsatta. Att samma sak inte har inträffat i Japan och Frankrike tyder på att också nationell politik och nationella institutioner har betydelse för hur stora inkomstandelar som tillfaller toppen liksom hur detta påverkas av internationell integration.²⁵

Diagram 2.4

Källa OECD (2007)

Att ojämlikheten i toppen har ökat förklaras, av en del, med att globaliseringen och bättre kommunikationsmöjligheter har ökat efterfrågan på de allra bästa (superstar-teorin). En annan möjlig förklaring är, återigen, sociala normer.²⁶

Eftersom kapitalinkomsterna är en viktig del av de allra högsta inkomsterna bör även kapitalackumuleringen beaktas i detta sammanhang. En studie visar hur kapitalspridningen speglar spridningen av förvärvsinkomster, om man antar att inkomstskillnaderna är bestående, sparandet konstant i sin andel och att arv skiftas jämnt mellan arvingarna. Även en jämn fördelning av förvärvsinkomster kan förklara toppinkomsterna om förstfödsrätten tillämpas vid arvskiften. Modellen över detta är visserligen stiliserad men ger ändå en förklaring till ned- och sedan uppgången i toppinkomsttagarnas inkomstandel under efterkrigstiden. Nettokapitalavkastningen minskade först till följd av inflation och progressiv beskattning. Kapitalavkastningen ökade sedan reellt under 1980- och 90-talen.²⁷

Fortsätter inkomstspridningen att öka?

Det går, enligt Atkinson (2003), inte att ta för givet att inkomstspridningen kommer att fortsätta öka. Redan år 2003 såg ökningen ut att ha avklingat i flera länder. Vidare talar komplexiteten i inkomstspridningen för att det finns krafter som drar åt olika håll. Globaliseringen och den tekniska utvecklingen talar, å ena sidan, för minskad efterfrågan och lönepress på okvalificerad arbetskraft i industriländerna. Å andra sidan talar betydelsen av nettokapitalavkastningen för att inkomstspridningen kan komma att pressas samman igen. Med lägre avkastning än på 1980- och 1990-talen kan inkomstspridningen minska.

²⁵ OECD (2007)

²⁶ Atkinson (2003)

²⁷ Atkinson (2003)

Hur ramarna för lönebildningen och den fackliga organisationsgraden kommer att se ut i framtiden avgörs inom enskilda länder, om inte oberoende av globaliseringen och andra ekonomiska faktorer, så åtminstone i en process som går att påverka med demokratiska beslut. Sådana faktorer har lyfts fram som en orsak till ökade löneskillnader.²⁸ Därmed skulle de också kunna bli verktyg för att minska löneskillnaderna. Vidare ska politisk påverkan av inkomstspridningen genom skatter och transfereringen inte underskattas.²⁹

Att ökade skillnader mellan löner för kvalificerat och okvalificerat arbete pekas ut som en viktig förklaring till den ökade inkomstspridningen betyder, slutligen, att det bör finnas ytterligare ett sätt att påverka inkomstspridningen. Arbetskraftens kvalifikationer kan pressas samman genom att de minst kvalificerade ges möjligheter att öka sitt kunnande.

Källor

Acemoglu, Daron (2002), Technical Change, Inequality, and the Labor Market, *Journal of Economic Literature*, volume 40, pp. 7-72.

Atkinson, A.B. (2003), Income Inequality in OECD Countries: Data and Explanations, CESifo Working Paper No. 881

Björklund, Anders (1999), Utbildningspolitik och utbildningens lönsamhet, i Calmfors, Lars och Persson, Mats (red), *Tillväxt och ekonomisk politik*, Studentlitteratur.

OECD (2006), *Employment outlook 2007*. OECD.

Prop. 2007/08:1, *Budgetpropositionen för 2008*. Sveriges Riksdag.

²⁸ Acemoglu (2002)

²⁹ Atkinson (2003)

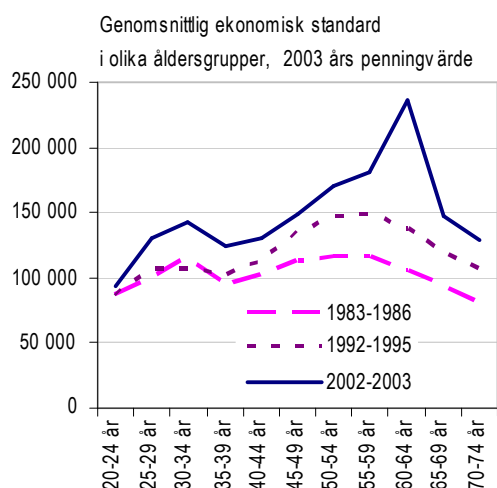
3. Ålder och kön

Ekonomisk standard

Sedan 1980-talets början har den ekonomiska standarden ökat i alla åldersgrupper. Standardförbättringen har dock inte varit jämnt fördelad. Medan den genomsnittliga ökningen mellan åren 1983-1986 och 2002-2003 har varit måttlig i åldrarna 25-49 år så har den, i genomsnitt, varit mer än fyra gånger så stor i åldersgruppen 60-64 år.

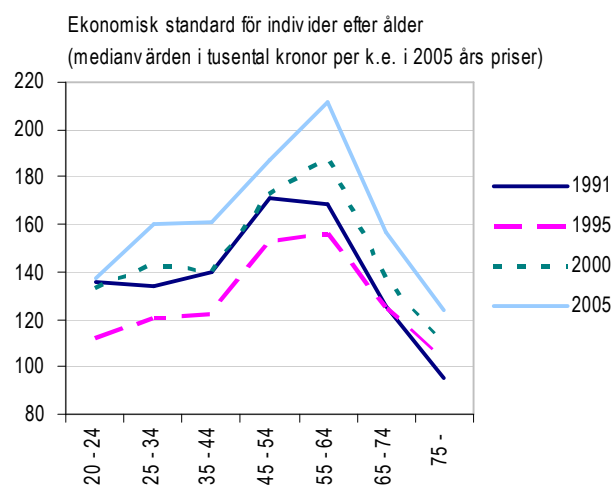
Skillnaderna mellan åldersgrupper har ökat. Åren mellan 60 och 64 års ålder framstår tydligare som en ekonomisk topp i livet. Då vi kommer att se att arbetsinkomsterna inte (fram till åren 2002-2003) är som störst i den åldern bör en viktig förklaring vara att försörjningsansvaret för barn i många fall minskar i den åldern. (Vilken kraft som starkast driver den relativa standardförbättringen – ökade inkomster eller ändrade familjemönster – låter sig inte utredas inom ramen för denna rapport.)

Diagram 3.1

Källa: SCB (ULF)

Diagram 3.2

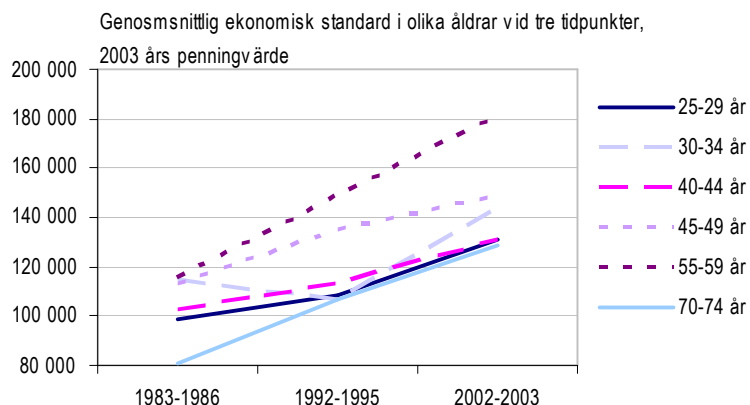

Källa: SCB (Inkomstfördelningsundersökningen 2005)

En noggrannare undersökning av perioden 1991 till 2005 visar att den ekonomiska standarden försämrades i alla åldersgrupper i förvärvsaktiv ålder under 90-talskrisen. Standardförbättringen har sedan 1991 varit störst bland dem som är 55 år och äldre.

Uppgifterna som ligger till grund för diagram 3.1 kan betraktas från fler håll. I diagram 3.3 visar jag hur den genomsnittliga ekonomiska standarden utvecklas mellan de tre tidpunkterna i sex olika åldersintervall. I åldersgrupperna 55-59 år och 70-74 år har den ekonomiska standarden ökat i jämn takt mellan 1983-1986 och 2002-2003. I åldersgrupperna 25-29 år och 40-44 år bromsades utvecklingen fram emot krisåren 1992-1995 och denna periods 30-34-åringar hade t.o.m. sämre ekonomisk standard än de som var i den åldern åren 1983-1986. I dessa åldersgrupper har standardutvecklingen därefter blivit snabbare, i synnerhet för 30-34-åringar. Men de har inte återtagit sin position jämfört med de äldre åldersgrupperna. I början av 2000-talet har dessa yngre åldersgrupper i genomsnitt väsentligt lägre ekonomisk standard än de som är 55-59 år och obetydligt eller måttligt högre än de som är 70-74 år. Åldersgruppen 45-49 år har halkat efter de andra mellan åren 1992-1995 och 2002-2003.

Diagram 3.3

Källa: SCB (ULF)

De ökade skillnaderna i den genomsnittliga ekonomiska standarden i olika åldrar reser frågor som bara kan besvaras med uppgifter om livsinkomster. Skillnaderna skulle kunna bero på att skillnaderna mellan olika årskullar har ökat i ett livslångt perspektiv. Med den ekonomiska tillväxten och ökade reallöner följer att senare årskullar får bättre möjligheter att skaffa sig goda livsinkomster än tidigare. Men detta sker inte alltid i en jämn takt. En fråga som vi inte har svaret på än är t.ex. om de åldersgrupper som drabbades värst av 1990-talskrisen kommer att kunna ta igen det de förlorade under de åren.

Skillnaderna skulle också kunna bero på att den ekonomiska standarden varierar mer över en persons liv nu än tidigare. Att fler har små inkomster under en längre period då de studerar och till följd därav sedan får högre lön kan ge en sådan effekt. Lägre ambitioner i de samhällsliga transfereringssystemen med t.ex. studiemedel, pensioner eller föräldrapenning som urholkas i förhållande till lönerna till förmån för lägre skatter ger också större variation i inkomsterna i ett livslångt perspektiv.

Om sådana politiskt beslutade förändringar är stora och sker frekvent är risken för att orättvisa mellan generationerna skapas, överhängande. När de systemen som man använder tidigt i livet, såsom studiemedlen och föräldraförsäkringen, byggs ut gynnas de som är unga och nyttjar dem, på bekostnad av de äldre som inte hade de förmånerna. När systemen monteras ner gynnas de äldre som först kunde nyttja dem och sedan får lägre skatter.

Fattigdom

Andelen fattiga, mätt som att hushållet (exklusive eventuellt socialbidrag) har en disponibel inkomst lägre än socialbidragsnormen,³⁰ har minskat, mellan 1988-1989 och 2002-2004, i alla åldersgrupper utom den yngsta d.v.s. 20-29 år.³¹ Tydligast är minskningen bland dem som är 65 år och äldre. En förklaring till det bör vara att de som var pensionärer åren 2002-2004 hade bättre pension än de som var pensionärer åren 1988-1989. Av SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF) framgår att det var i mitten av 1990-talet, då arbetsmarknadsläget

³⁰ För att få jämförbarhet över tiden är normen, i diagrammen, beräknad utifrån ett äldre regelverk trots att reglerna ändrades år 1996 och år 1998 så att ett antal kostnadsposter, som inte ansågs nödvändiga för dem som endast kortvarigt är i behov av stöd, exkluderades.

³¹ Observera att dessa uppgifter inte säger någonting om hur många av de "fattiga" som får socialbidrag, d.v.s. försörjningsstöd, och därmed lever precis på fattigdomsgränsen, eller hur många som inte söker socialbidrag trots att de skulle vara berättigade till det.

var synnerligen svårt, som andelen fattiga ökade bland de yngsta. Nivån var, åren 2002-2004, fortfarande högre än åren 1988-1989.

Det finns en risk för att andelen fattiga överskattas både bland de yngsta – därför att även de som bor hos föräldrarna här räknas som självständiga hushåll – och de äldre – därför att de med nedamorterade hus kan ha lägre bostadskostnader än skäligen, vilket har lagts till normen i jämförelsen. Andelen hemmaboende är dock relativt oförändrad och obetydlig efter 24 års ålder.³²

Huruvida socialbidragsnormen är ett bra mått på fattigdom kan diskuteras. Med socialbidraget, d.v.s. försörjningsstödet, ska den enskilde tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Men det finns inget objektiva mått på vad som är en skälig levnadsnivå utan det bestäms efter en politisk bedömning och måste omprövas med tiden. Utgångspunkten för uppräknigen har under ett antal år varit att bibehålla en viss materiell standard. Det innebär samtidigt att standarden försämras i jämförelse med, exempelvis, löntagarna eftersom lönerna ökar. Så har skett under andra halvan av 1990-talet. Fattigdom, definierad av socialbidragsnormen, blir därför mer utmärkande med tiden.³³

Diagram 3.4a

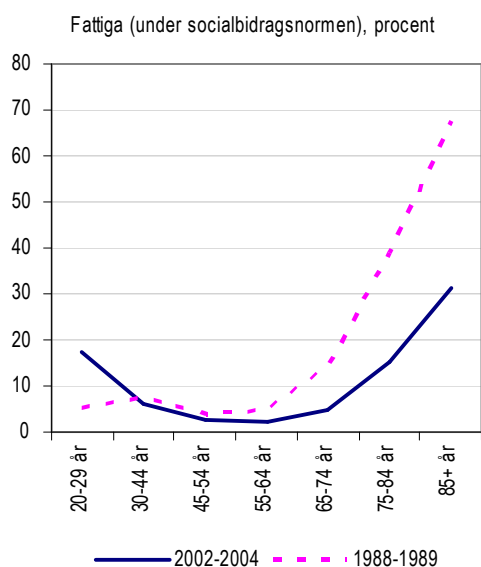
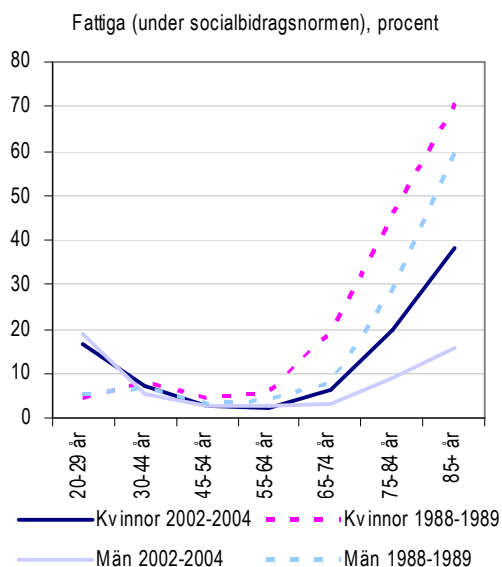

Diagram 3.4b

Statistiska centralbyrån (2006b)

Upp till pensionsåldern är mönstret, åren 2002-2004, likartat för kvinnor och män. Efter pensionsåldern är fattigdomen mer utbredd bland kvinnor än män. Detta kan delvis vara en effekt av att änkor och änklingar, som regel, får det kärvare ekonomiskt än vad de hade som gifta, att det finns fler kvinnor än män i dessa åldrar och att kvinnor generellt har sämre

³² Statistiska centralbyrån (2005b)

³³ Se Fransson (2001) för en utförlig beskrivning av vad som inkluderas då normen beräknas och hur denna har utvecklats åren 1988-2001. Under andra halvan av 1990-talet har socialbidragsnormen (inklusive och exklusive boendekostnader) försämrats relativt industriarbetarlönen. I början av 1990-talet förbättrades socialbidragsnormen (inklusive boendekostnader) i förhållande till industriarbetarlönen då denna utvecklades svagt och inte i takt med boendekostnaderna. Eftersom en konstanthållen norm, och inte den faktiska, ligger till grund för kurvorna i diagram 3.4a och 3.4b saknar jag jämförbar information om det relativa värdet av fattigdomsmåttet under det sena 1980-talet respektive det tidiga 2000-talet.

pension än män. Eftersom det är hushåll som studeras speglar skillnaderna mellan män och kvinnor endast skillnader mellan ensamstående och samkönade parhushåll.

Ytterligare ett mått på hur många som har så låga inkomster att det skapar problem är de som det senaste året har upplevt en ekonomisk kris, vilket betyder att pengarna inte räcker till det nödvändigaste.³⁴ Det var betydligt vanligare att ha varit i en ekonomisk krissituation på det tidiga 2000-talet än i slutet av 1980-talet. Det gäller framför allt i åldrarna upp till 55 år. Åren 2002-2004 gällde det t.ex. 11 procent i åldrarna 30-44 år, att jämföra med 5 procent åren 1988-1989. I pensionsåldrarna är ökningen försumbar, i jämförelse. Av SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF) framgår dessutom att det, åren 1994-1995, i alla åldergrupper var vanligare att ha upplevt ekonomisk kris än tio år senare. Det ligger därför nära till hands att tro att det är arbetsmarknadsläget som påverkar.

Diagram 3.5a

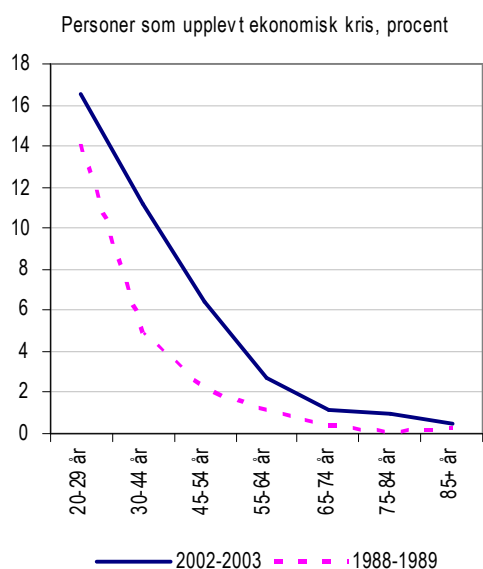
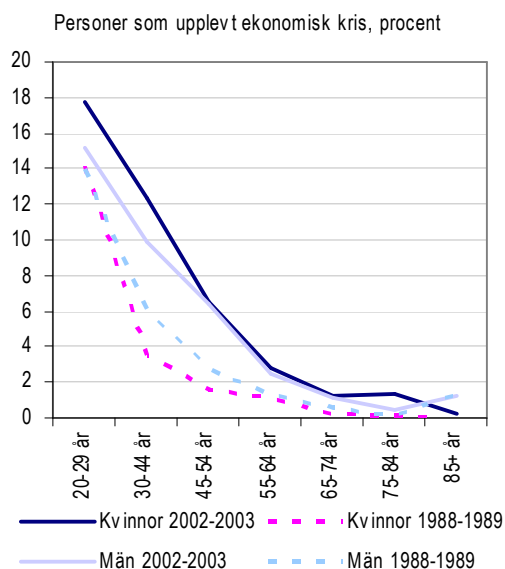

Diagram 3.5b

Statistiska centralbyrån (2006b)

Det är vanligare att kvinnor har upplevt ekonomisk kris, den senaste 12-månadersperioden, än att män har gjort det. Ökningen mellan sent 1980-tal och tidigt 2000-tal är betydligt större för kvinnor än för män, i synnerhet före pensionsåldern. Mat och hyra kan antas vara gemensamma utgifter för sammanboende och lån till dessa utgifter betraktas nog ofta som gemensamma lån. Skillnaden kan därför antas i första hand spegla skillnader mellan ensamstående män och kvinnor.

En trolig förklaring till skillnaderna mellan kvinnor och män är att ensamstående mödrar är fler och lever under knappare förhållanden än ensamstående fäder. Under en överlappande men senare period än den som beskrivs ovan, nämligen åren 1995-2006, ser vi (i tabell 3.1) att det är fyra gånger så vanligt att kvinnor är ensamstående med barn som att män är det. Vidare ser vi att ensamstående mödrar som regel (d.v.s. då den ekonomiska standarden mitt i fördelningen inom respektive grupp jämförs) har betydligt sämre ekonomisk standard än

³⁴ Här betyder ekonomisk kris att man någon gång under de senaste 12 månaderna har varit med om att lönen eller pengarna tagit slut och man har blivit tvungen att vidta något av följande: låna från släkt eller vänner för att klara matkontot, låna från släkt eller vänner för att kunna betala hyran i tid, begära socialhjälp för att klara matkontot eller begära socialhjälp för att kunna betala hyran i tid.

ensamstående fäder och att deras ekonomiska standard har utvecklats påfallande dåligt under perioden. Skillnaderna har alltså ökat. Ensamstående fäder har dessutom sämre ekonomisk standard och har haft sämre utveckling än sammanboende med barn. Ytterligare ett utslag av de ökade skillnaderna och ett tecken på att det ofta är barn som drabbas av fattigdom och ekonomiska krissituationer är att hushåll som behöver bostadsbidrag har haft en sämre utveckling än andra grupper under de senaste årtiondena.³⁵ Även äldre ensamstående har låg ekonomisk standard och har haft långsam utveckling mellan år 1995 och år 2006. Det gäller i synnerhet kvinnor äldre än 75 år.

Tabell 3.1

Ekonomisk standard samt andel med låg ekonomisk standard i olika hushållstyper, år 2006					
Hushållstyp	Andel av befolkning (procent)	Ekonomisk standard (median, kronor i 2007 års priser)	Procentuell förändring/år 1995-2006	Andel med ek. standard < 60 % av medianen (%)	Förändring 1995-2006 procentenheter
Kvinna ensam med barn	2,4	123 700	1,2	20,0	9,5
Kvinna ensam 20-44 år	3,9	134 500	1,3	23,8	8,4
Kvinna ensam 45-64 år	3,5	166 100	2,0	8,0	4,3
Kvinna ensam 65-74 år	1,8	127 000	1,6	12,4	2,0
Kvinna ensam 75+ år	3,6	112 400	1,1	24,7	7,5
Man ensam med barn	0,6	146 100	1,9	9,1	-2,8
Man ensam 20-44 år	6,5	166 000	2,6	18,1	4,4
Man ensam 45-64 år	3,8	174 100	1,7	11,3	4,4
Man ensam 65-74 år	1,1	134 800	1,1	11,5	5,0
Man ensam 75+ år	1,1	125 700	1,8	15,9	2,2
Sammanboende med barn	18,4	171 200	2,5	7,1	1,6
Sammanboende 20-44 år	6,5	202 100	2,2	6,3	2,5
Sammanboende 45-64 år	13,3	225 800	2,4	2,9	0,3
Sammanboende 65-74 år	5,6	162 700	2,0	4,4	2,3
Sammanboende 75+ år	3,8	134 000	1,6	8,2	4,8
Barn	24,1	157 800	2,4	11,4	3,5
Samtliga	100,0	165 400	2,2	11,6	4,7

Källa: Prop. 2007/08:1

Andelen fattiga i befolkningen, mätt som en ekonomisk standard som är lägre än 60 procent av medianen, har ökat under perioden. Regeringen visar i budgetpropositionen att det beror på att fattigdomsribban höjs när den ekonomiska standarden förbättras och inte på att fler blir fattiga i förhållande till den ursprungliga ribban.³⁶

Med det relativa fattigdomsmåttet visas här att skillnaderna ökar. Bland ensamstående mödrar, de äldsta (äldre än 75 år) och yngre (20-44 år) ensamstående kvinnorna utan barn finns många fattiga, mätt med detta mått. Förändringen sedan år 1995 visar att det också är dessa grupper som halkat efter under perioden. Bland ensamstående män är fattigdom vanligast bland de yngre och de äldsta och minst vanligt bland fäder.

Arbetsinkomster

Arbetsinkomsterna har ökat snabbt på 1990- och 2000-talet. Medan den genomsnittliga ökningen av årsarbetsinkomsten i åldergrupperna 20-69 år mellan 1980-1983 och 1994-1997 bara var 33 000 kronor (i 2003 års penningvärde) så var ökningen mellan 1994-1997 och

³⁵ Prop. 2007/08:1

³⁶ Prop. 2007/08:1

2000-2003 så stor som 53 000 kronor. I förändringen av arbetsinkomsterna ligger både förändringar i löner och arbetstider.³⁷

De yngsta på arbetsmarknaden (20-24-åringarna) har, sedan 1980-1983, fått den minsta ökningen, mindre än hälften av genomsnittet för samtliga åldersgrupper. Inte heller de i åldrarna 25-29 år har lyckats följa den allmänna utvecklingen. Deras arbetsinkomster har, i snitt, ökat med 42 procent på 20 år sedan det tidiga 1980-talet. Genomsnittet för alla åldrar är 48 procent. Utifrån dessa uppgifter om arbetsinkomster är det omöjligt att avgöra om det beror på att unga självalt har svagare förankring på arbetsmarknaden genom att fler studerar länge eller om det är arbetsmarknaden som har blivit tuffare för de unga.³⁸ Senare i detta kapitel kommer vi att se att åtminstone en del av förklaringen bör ligga i att det har blivit svårare att etablera sig på arbetsmarknaden.

Arbetsinkomsternas åldersprofil har ändrats under 20 år, sedan det tidiga 1980-talet. Åren 1980-1983 hade 40-49-åringarna de högsta genomsnittliga arbetsinkomsterna. 20 år senare var det 55-59-åringarna som, i snitt, hade de högsta arbetsinkomsterna. Samtidigt har det relativa avståndet från det högsta till det lägsta genomsnittet ökat. Den ändrade åldersprofilen innebär att arbetsinkomsterna för dem i 40-49-årsåldern har utvecklats svagare än genomsnittet för alla åldrar.

Diagram 3.6

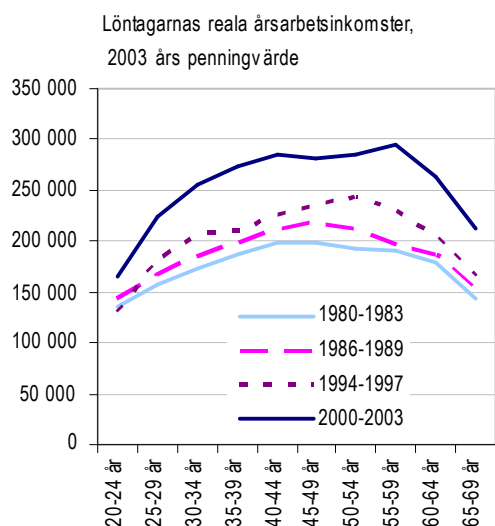
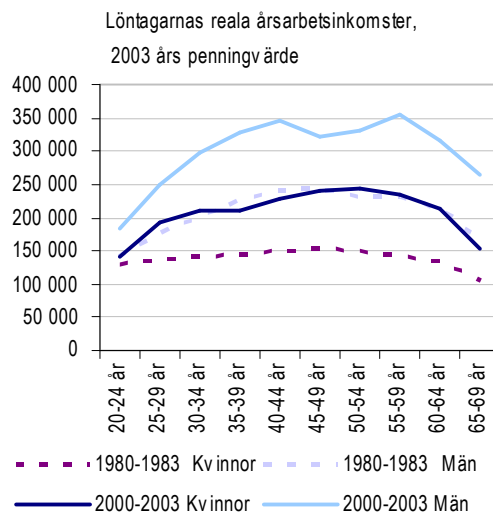

Diagram 3.7

Källa: SCB (ULF)

När män och kvinnor betraktas, var grupp för sig, visar det sig att, mellan 1980-1983 och 2000-2003, har kvinnornas genomsnittliga arbetsinkomster ökat med 54 procent, vilket är en större ökning än männens, som är 47 procent. Det innebär att det på 20 år har skett en viss minskning av skillnaden så att kvinnornas arbetsinkomster åren 2000-2003 motsvarade 71 procent av männens i stället för 68 procent. Bland kvinnor är det åldersgrupperna 45-64 år, d.v.s. alla i vad som grovt räknat kan betraktas som den senare halvan av arbetslivet, som bidrar till att höja den genomsnittliga utvecklingen. Bland män är det de äldre, 55-69-åringarna, och i någon mån 30-34-åringarna som bidrar till detta.

³⁷ I arbetsinkomsterna ingår löner, A-inkomst av jordbruk, A-inkomst av rörelse och sjöinkomst.

³⁸ De som vid ett visst måttillfälle under året arbetar minst 16 timmar i veckan räknas här som sysselsatta. Arbetsinkomsten mäts på årsbasis. Det räcker alltså att arbeta ett par dagar i veckan för att räknas. Även sådana som endast arbetar en del av året kan inkluderas.

Trots att det relativt sett har skett en utjämning av mäns och kvinnors årsarbetsinkomster har männens, i snitt, ökat med 22 000 kronor mer (i fast penningvärde) än kvinnornas på 20 år. Det beror på att männens var så mycket större än kvinnornas i utgångsläget. Kvinnor, i olika åldrar, har på det tidiga 2000-talet ungefär lika stora arbetsinkomster som män, i samma åldrar, hade på det tidiga 1980-talet.

Arbetsmarknaden

Dålig förankring på arbetsmarknaden ger avbräck i arbetsinkomsterna. Vi kommer här att se att för yngre kan den jämförelsevis dåliga ökningen i arbetsinkomsterna bero på att de har fått sämre förankring på arbetsmarknaden relativt sett.

På samma sätt ger arbetsmarknadsdeltagandet en förklaring till att skillnaden mellan mäns och kvinnors arbetsinkomster har minskat. Framför allt kvinnors sysselsättningsgrad, i någon mån tillsammans med deras medelarbetstid, skulle dock snarare tala för snabbare utjämning av arbetsinkomsterna.

Sysselsättningen

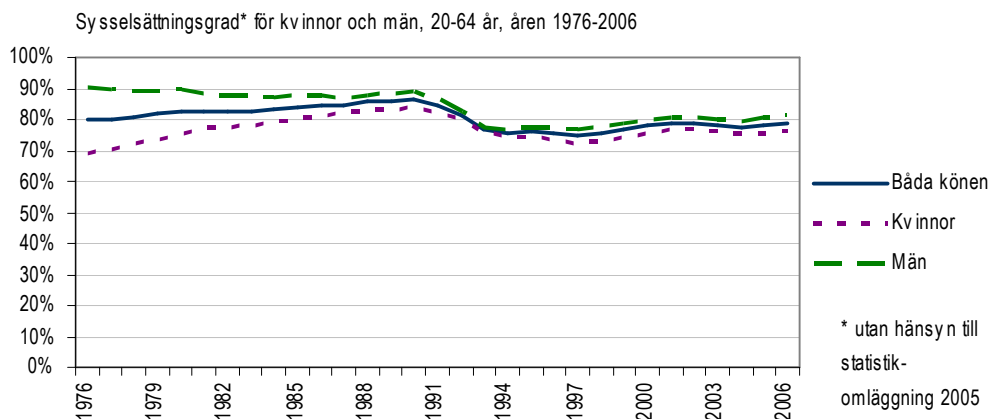
Mellan 1976 och 1990 ökade sysselsättningsgraden, d.v.s. andelen av befolkningen som är sysselsatt, i åldrarna 20-64 år från 80 procent till 86 procent. Därefter föll den hastigt och var år 1996 nere på 75 procent. Efter en svajig uppgång var den i mitten av 2000-talet inte tillbaka på 1970- och 1980-talens nivåer. De dramatiska förändringarna sedan 1990-talets ekonomiska kris sammanfaller med likartade förändringar i arbetslösheten.

För män hände det ingenting dramatiskt med sysselsättningsgraden åren 1976-1990. Men därefter föll den med 12 procentenheter till år 1994. En sysselsättningsgrad på 82 procent år 2006 är fortfarande långtifrån 1970-talens nivåer, även om AKU-omläggningen år 2005 försvårar jämförelsen.³⁹ Kvinnors sysselsättningsgrad ökade markant åren 1976-1990 och föll därefter med 11 procentenheter till 1997. En sysselsättningsgrad på 76 procent för kvinnor år 2006 är fortfarande långt ifrån det sena 1980-talens nivåer.

Mellan år 1976 och år 1993 försvann nästan hela skillnaden mellan männens och kvinnornas sysselsättningsgrad, som i utgångsläget var mer än 20 procentenheter. Skillnaden har därefter sakta och osäkert krupit upp till närmare 6 procentenheter år 2006. Mellan det tidiga 1980-talet och det tidiga 2000-talet kan skillnaden sägas ha minskat med 5-10 procentenheter, beroende på vilka år man jämför.

³⁹ Vissa definitionsändringar i Arbetskraftsundersökningen uppskattas ha ökat sysselsättningsgraden totalt med c:a 0,5 procentenheter.

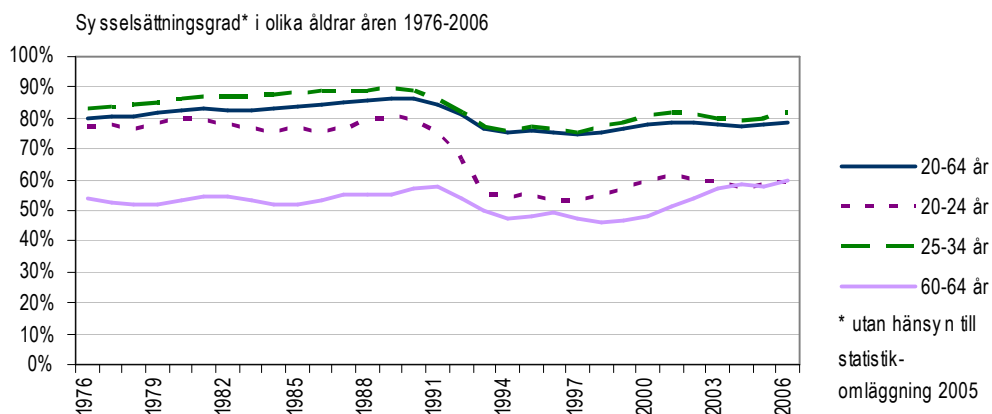
Diagram 3.8

Källa: SCB (AKU)

De äldsta (60-64-åringarna) i vad som numera brukar räknas som arbetsför ålder (20-64 års ålder) hade år 2006 en sysselsättningsgrad på 60 procent vilket, även med hänsyn till statistik-omläggningen, bör vara högre än något annat år sedan 1976. Detta beror på att 60-64-åriga kvinnor arbetade i större utsträckning, år 2006, än tidigare. Män i denna ålder arbetade mindre än tidigare.

Diagram 3.9

Källa: SCB (AKU)

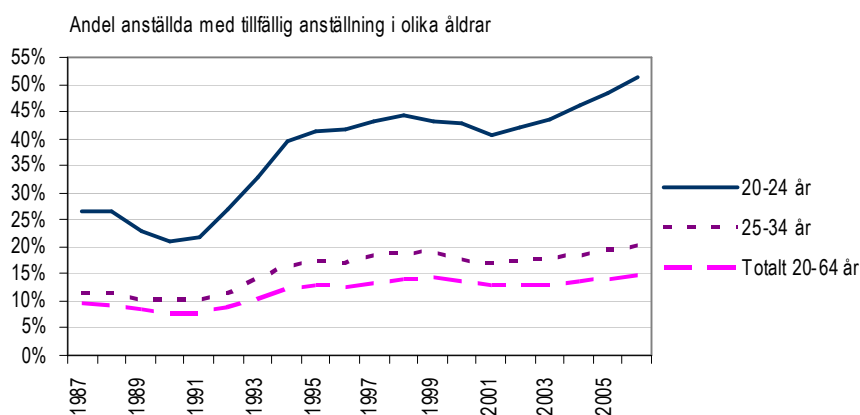
Sysselsättningsgraden föll dramatiskt för de yngsta (20-24-åringarna) i arbetsför ålder under 1990-talskrisen. Mellan år 1990 och 1996 föll den med 27 procentenheter till 53 procent. Trots den förbättring som därefter har skett är de yngstas sysselsättning inte på långa vägar tillbaka på 1980-talsnivåer. En viktig förklaring till detta är naturligtvis att allt fler i denna åldersgrupp studerar. År 1998 när andelen som stod utanför arbetskraften för att de studerade var som högst gällde det 26 procent av åldersgruppen. Det är 15 procentenheter mer än år 1990. Bland de studerande finns både sådana som går i det reguljära utbildningsväsendet och deltagarna i vissa arbetsmarknadspolitiska program. År 2004 stod 24 procent av 20-24-åringarna utanför arbetskraften p.g.a. studier.

Sysselsättningsgraden i åldrarna 25-35 år ligger några procentenheter högre än genomsnittet för alla i arbetsför ålder. Men skillnaden minskade under 1990-talskrisen och är nu betydligt mindre än dessförinnan.

Fler tillfälligt anställda

Det har sedan 1990-talet blivit vanligare att anställda har tillfällig anställning. Tillfälliga anställningar innebär risk för avbräck i arbetet och inkomstströmmen eftersom det inte alltid är möjligt att gå direkt från ett arbete till ett annat. Som tillfälligt anställd kan det också vara svårt att hävda sig lönemässigt. Varje byte av arbetsgivare innebär att den nya arbetsgivaren inte fullt ut känner till ens tidigare meriter. Även den som under längre perioder har tillfälliga anställningar hos samma arbetsgivare kan ha svårt att hävda sig både därför att den osäkra anställningen gör att han eller hon inte vågar ställa krav och därför att arbetsgivaren inte satsar på att utveckla kompetensen hos den som inte väntas bli kvar länge.

Diagram 3.10

Källa: SCB (AKU)

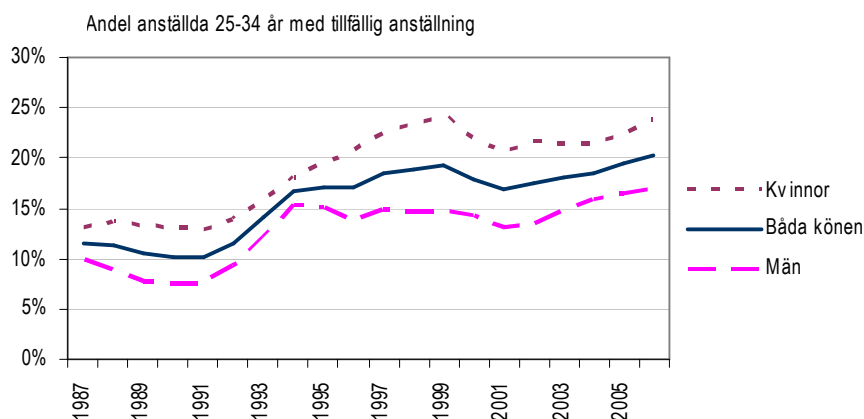
Bland de yngsta är ökningen i andelen tillfälligt anställda särskilt påtaglig. Här är det återigen oklart hur mycket av ökningen som beror på att de ungas ställning på arbetsmarknaden har försvagats och hur mycket som beror på att fler studerar och är nöjda med att ha tillfälliga anställningar vid sidan om studierna.

Eftersom sysselsättningen har minskat i åldrarna 20-24 år ser uppgången i andelen tillfälligt anställda, åren 1987-2006, mer dramatisk ut än vad den kanske är. I hela gruppen 20-24-åringar har andelen tillfälligt anställda inte ökat med mer än 10 procentenheter trots att de som andel av de anställda har ökat med 25 procentenheter. Andelen av åldersgruppen som arbetar samtidigt som de studerar har ökat med 2,6 procentenheter mellan år 1987 och 2004.⁴⁰ De studerande skulle alltså kunna förklara en ansevärd del av, men inte hela, ökningen av andelen tillfälligt anställda bland de yngsta.

Andelen av de anställda som har tillfällig anställning har också ökat bland 25-34-åringarna, om än inte lika mycket som bland de yngre. De är den ålder då man etablerar sig på arbetsmarknaden även efter längre studier. Från år 1990, då den andelen var som lägst under de senaste 20 åren, har andelen ökat med 10 procentenheter. År 2006 hade 20 procent av de anställda 25-34-åringarna tillfällig anställning.

⁴⁰ Samtidigt, åren 1987-2004, ökade andelen 20-24-åringar med tillfällig anställning från 20 till 26 procent.

Diagram 3.11

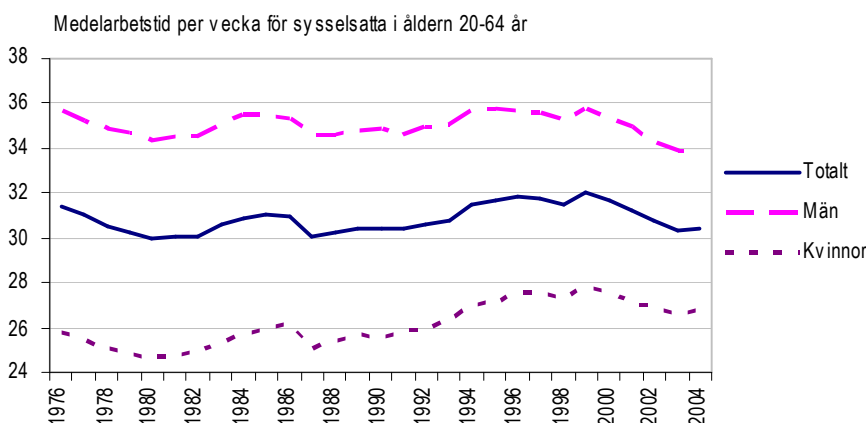
Källa: SCB (AKU)

Det är, i denna åldersgrupp och totalt sett, vanligare bland kvinnor än bland män att ha tillfällig anställning. Sedan 1987 har andelen anställda kvinnor, 25-34 år, med tillfällig anställning ökat med 11 procentenheter. Motsvarande ökning för män är 7 procentenheter.⁴¹ Detta är ett tecken på att det har blivit svårare att få fast förankring på arbetsmarknaden. Det var, i utgångsläget, svårare för kvinnor och relativt sett har försämringen varit större för kvinnor.

Hur mycket arbetar de sysselsatta?

Medelarbetstiden för sysselsatta, i åldrarna 20-64 år, minskade med en och en halv timme mellan år 1999 och år 2004. Sedan år 1976 är det dock svårt att, med blotta ögat, se någon trend. Medelarbetstiden har varierat mellan 30 och 32 timmar i veckan. Medelarbetstiden påverkas både av heltidsnormen, hur många som arbetar del- eller övertid och av all slags frånvaro. Kvinnornas arbetstid visar en skönjbar uppåtgående trend. Under perioden 1976-2004 var medelarbetstiden för kvinnor som lägst år 1980 då den var 24,6 timmar och som högst år 1999 då den var 27,9 timmar. Männens medelarbetstid har varierat omkring 35 timmar i veckan. Som högst var den åren 1995 och 1999 då den var 35,8 timmar och som lägst åren 2003-2004 då den var 33,9 timmar.

Diagram 3.12

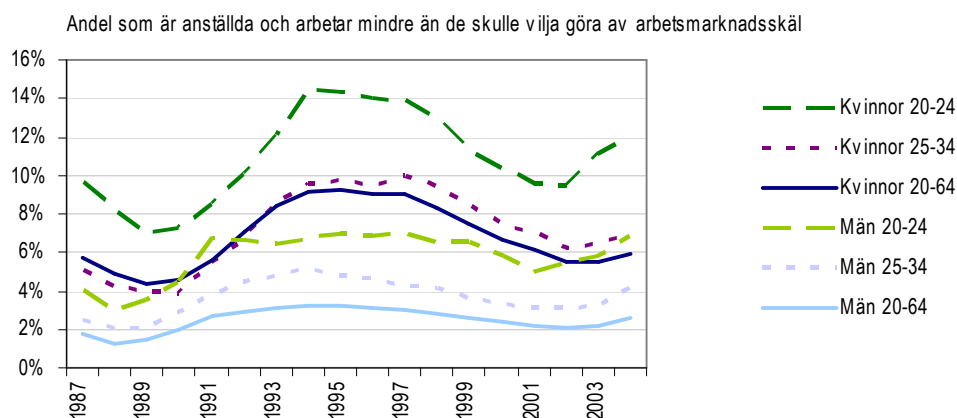

Källa: SCB (AKU) och egna beräkningar

⁴¹ I denna åldersgrupp har det åren 1987-2004 inte skett någon påtaglig förändring av andelen sysselsatta som studerar. Den förändring som har skett består dock av en minskning med nästan 2 procent på männens sida och en försumbar ökning på kvinnornas. Andelarna var någon procent högre tidigare under 2000-talet.

Deltidsarbetslöshet, eller undersysselsättning, är ett problem för kvinnor snarare än för män och för unga snarare än andra. Efter att ha minskat under 1980-talets slut, stigit hastigt under 1990-talets början, minskat långsammare fram till det tidiga 2000-talet för att sedan öka år 2004 var undersysselsättningen bland kvinnor 20-64 år 6 procent år 2004. Det var ungefär i nivå med vad den var år 1987. För män gick undersysselsättningen genom ett liknande mönster på lägre nivåer och landade år 2004 på under 3 procent vilket var en måttlig ökning (0,9 procentenhet) jämfört med år 1987. Ökningen är något större för de yngsta männen än för de yngsta kvinnorna då år 2004 jämförs med år 1987. Variationerna har under perioden varit betydligt större för kvinnor än för män liksom de har varit större bland unga än övriga. Detta visar att det för kvinnor och unga är svårare att styra sina inkomster genom att bestämma hur mycket man ska arbeta.

Diagram 3.13

Källa: SCB (AKU)

Källor

Fransson, A. (2001), Socialbidragsnormens utveckling åren 1988-2001. LO.

Prop. 2007/08:1, Budgetpropositionen för 2008. Sveriges Riksdag.

Statistiska centralbyrån (2005a), *Ungdomars ekonomiska välfärd – inkomster sysselsättning och förmögenhet*. SCB.

Statistiska centralbyrån (2005b), *Ungdomars etablering Generationsklyftan 1980-2003, Levnadsförhållanden Rapport 108*, SCB.

Statistiska centralbyrån (2006a), *Inkomstfördelningsundersökningen 2005 Redovisning på riksnivå, Statistiska meddelanden HE 21 SM 0701*, SCB.

Statistiska centralbyrån (2006b), *Äldres levnadsförhållanden Arbete, ekonomi, hälsa och sociala nätverk 1980-2003, Levnadsförhållanden rapport 112*. SCB.

4. Lönespridning

Då lön för arbete utgör den största delen av inkomsterna och ligger bakom en stor del av den inkomstspridning som förekommer så ägnas här ett särskilt avsnitt åt lönespridning.

Avsnittet syftar främst till att studera lönespridningen bland anställda fördelade på arbetare och tjänstemän, kvinnor och män samt födda i Sverige eller utomlands. Studien gäller dels lönespridningens storlek och nivå och dels hur den förändrats över tiden, i huvudsak år 1996-2005.

Metod

Percentillöner

Lönespridningen mäts med den 10e och den 90e percentillönen vilka avgränsar de tio procent anställda som har lägst lön och de tio procent som har högst lön.

Mått på lönespridning

Lönespridningens storlek anges i detta kapitel med måttet $p90/p10$, det vill säga den 90e percentillönen dividerad med den 10e percentillönen. En lönespridning på exempelvis 1,5 innebär att den 90e percentillönen är 1,5 gånger större, eller 50 procent större, än den 10e.

Lönebegrepp

Det lönebegrepp som används i rapporten är total lön. Det vill säga tid- och prestationslön (grundlön) inklusive rörliga tillägg, exempelvis OB- och skifttillägg. Övertidsersättning ingår dock inte. Alla löner är uppräknade till heltid och ska motsvara månadslön för heltidsarbete på dagtid.

Dataunderlag

Lönestatistiken är hämtad från Statistiska centralbyråns lönestrukturstatistik och databasen Linda.

Exklusive VD

Yrkesgruppen verkställande direktörer, verkschefer m.fl. (SSYK=121) ingår ej i studien på grund av att dessa ej ingått i lönestatistiken fullt ut före år 1997.

Lönespridning år 2005

Medianlönen för samtliga anställda är 21 600 kronor i månaden år 2005. Spridningen på lönerna är dock stor och den lönenivå som avgränsar de tio procent anställda med de lägsta lönerna, den 10 percentillönen, är 16 900 kronor medan den lönenivå som avgränsar de tio procent med högst löner, den 90 percentillönen, är 33 700 kronor. Den 90e percentillönen är alltså dubbelt så hög som den 10e percentillönen och lönespridningen för samtliga anställda är därmed 2,0 (se tabell 4.1 och diagram 4.1 och 4.2).

Större lönespridning bland tjänstemän än bland arbetarna

Lönespridningen är betydligt större bland tjänstemän än bland arbetare. Bland arbetare var lönespridningen 1,5 medan den bland tjänstemän var 2,2. Lönespridningen är även större inom privat sektor än inom offentlig, 2,1 respektive 1,7. Följaktligen så är lönespridningen

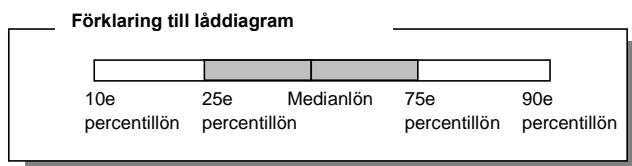
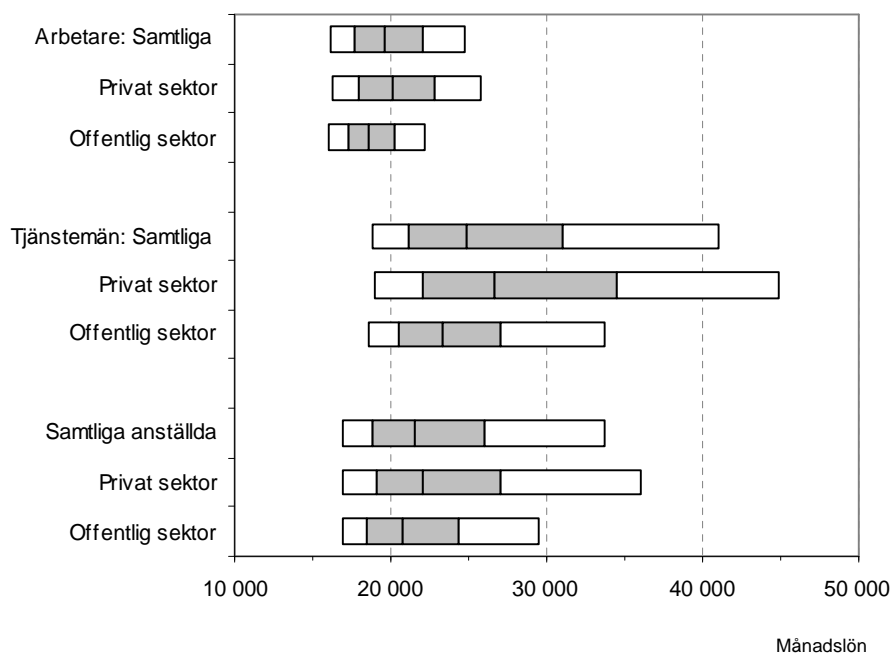
störst bland tjänstemän inom privat sektor (2,4) medan den är minst bland arbetare inom offentlig sektor (1,4).

De högsta lönerna förklarar olika lönespridning

Skillnaden i lönespridning förklaras främst av nivån på de högsta lönerna, p90, som varierar kraftigt mellan olika grupper av anställda. Nivån för den 10e percentillönen varierar däremot betydligt mindre. Exempelvis så är den 10e percentillönen för tjänstemän cirka 16 procent högre än för arbetare medan den 90e percentillönen är drygt 65 procent högre. De lägsta lönerna ligger alltså på i stort sett samma nivå medan skillnaden är stor mellan de högsta lönerna.

Diagram 4.1

Lönespridning efter klass och sektor. Median- och percentillöner. År 2005

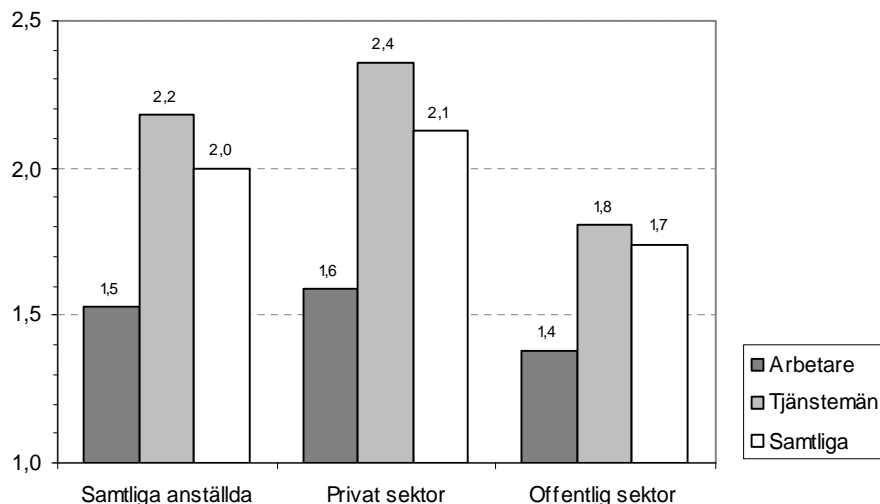
Tabell 4.1

Median-, percentillöner och lönespridning efter klass och sektor. År 2005

Sektor	10e percentillön (p10)	Medianlön	90e percentillön (p90)	Lönespridning (p90/p10)
Arbetare	16 200	19 600	24 800	1,5
Privat sektor	16 200	20 200	25 800	1,6
Offentlig sektor	16 000	18 600	22 200	1,4
Tjänstemän	18 800	24 900	41 000	2,2
Privat sektor	19 000	26 700	44 900	2,4
Offentlig sektor	18 600	23 300	33 700	1,8
Samtliga anställda	16 900	21 600	33 700	2,0
Privat sektor	16 900	22 100	36 000	2,1
Offentlig sektor	16 900	20 800	29 500	1,7

Diagram 4.2
Lönespridning efter klass och sektor. P90/P10. År 2005

Lönespridning

Lönespridningens utveckling

Lönespridningens utveckling över tiden gäller här i huvudsak åren 1996-2005. Denna avgränsning är beroende av tillgång och kvalitet på den officiella lönestatistiken gällande samtliga anställda. För anställda inom *privat sektor* finns det dock statistik ända från år 1970 vilket därmed inleder avsnittet.

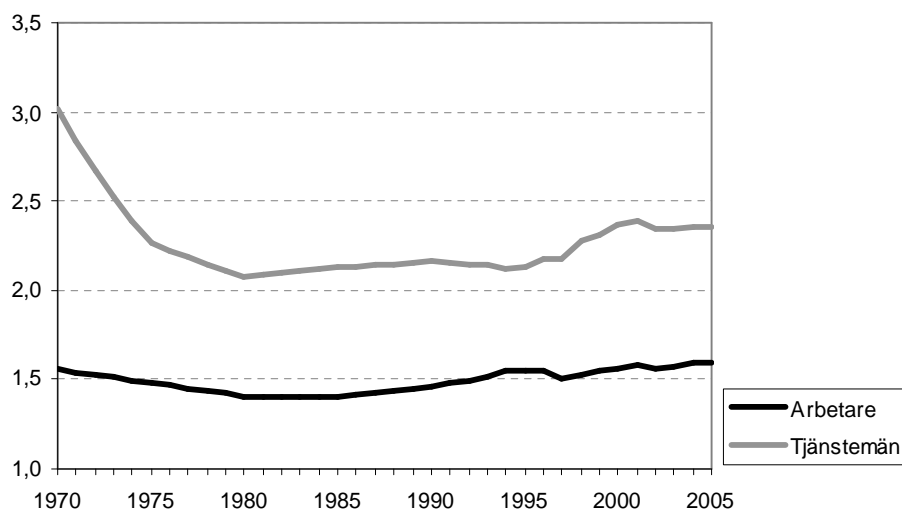
År 1970-2005 - privat sektor

Sedan 1970-talet har lönespridningen för arbetare och tjänstemän inom privat sektor gått igenom tre olika utvecklingsstadier. På 1970-talet minskade lönespridningen, under första halvan av 1980-talet var den relativt oförändrad och därefter har lönespridningen ökat. På 2000-talet tycks dock denna ökning ha stannat av och för arbetare inom privat sektor har lönespridningen de senaste åren legat strax under 1,6 och för tjänstemän strax under 2,4. Detta framgår av diagram 4.3 som visar lönespridning i form av hur mycket större den 90e procentlönen är än den 10e (p90/p10).

Utvecklingen över tiden följer i stort sett samma mönster både för arbetare och tjänstemän men svängningarna, liksom storleken på lönespridningen har hela tiden varit betydligt större bland tjänstemännen än bland arbetarna.

Diagram 4.3
Lönespridning år 1970-2005. Arbetare och tjänstemän Privat sektor. P90/P10

P90/P10

Solidarisk lönepolitik minskade lönespridning på 70-talet

Den minskade lönespridningen på 1970-talet var troligen till viss del ett resultat av den solidariska lönepolitik som LO drev och som syftade just till att minska löneskillnaderna mellan olika yrkes- och utbildningsgrupper. Minskningen kulminerade runt år 1980 då lönespridningen för arbetare nådde sin lägsta nivå (1,4).

Lokala löneförhandlingar och splittrad samordning på 80-talet

I början av 1980-talet fick LO allt svårare att driva sin solidariska lönepolitik och arbetsgivarna förespråkade en decentraliserad lönebildning med bara förbundsvisa förhandlingar branschvis och på lokal nivå. År 1983 splittrades LO-samordningen då Metallindustriarbetareförbundet var första förbund att lämna samordningen.

I mitten på 1980-talet började så lönespridningen att öka och några år in på 1990-talet var lönespridningen bland arbetare åter uppe på samma nivå som i början av 1970-talet. Därefter har lönespridningen ökat ytterligare något och ligger nu strax under 1,6.

Tjänstemän ner från 3,0 till 2,1 och sen upp igen till 2,4

Lönespridningens förändringar sedan 70-talet är tydligast för tjänstemännen. Mellan år 1970 och 1980 minskade lönespridningen med 0,9, från 3,0 till 2,1. Hur mycket den solidariska lönepolitiken bidrog till detta är osäkert men under denna period ökade även antalet högutbildade kraftigt i samband med att universitet och högskolor byggdes ut. Även detta bidrog troligen till minskningen.

Under 1980-talet och ända fram till mitten av 90-talet låg lönespridningen bland tjänstemän ganska stadigt runt 2,1. Därefter ökade lönespridningen sex år i rad och i början av 2000-talet hade den stigit till 2,4 vilket är den nivå som även gäller idag.

År 1996-2005 – privat och offentlig sektor

För att få en heltäckande bild av lönespridningen så bör givetvis även anställda inom offentlig sektor ingå i statistiken. Detta finns dock endast tillgängligt i den officiella statistiken från och med år 1996 vilket därmed avgränsar följande avsnitt.

Tabell 4.2

Avståndet ökar mellan arbetare och tjänstemän

För samtliga anställda har lönespridningen ökat med 0,17 mellan åren 1996 och 2005. För arbetare och tjänstemän var för sig har dock lönespridningen ökat mindre, 0,04 respektive 0,15 (se tabell 4.2). Att lönespridningen har ökat mer för samtliga anställda än vad den gjort för arbetare och tjänstemän var för sig är ett resultat av att löneerna totalt sett har ökat mer för tjänstemän än för arbetare.

Lönespridning år 1996 och 2005			
Sektor	Lönespridning		Förändring
	1996	2005	1996-2005
Samtliga	1,8	2,0	0,17
Privat sektor	2,0	2,1	0,17
Offentlig sektor	1,6	1,7	0,12
Arbetare	1,5	1,5	0,04
Privat sektor	1,6	1,6	0,03
Offentlig sektor	1,4	1,4	-0,01
Tjänstemän	2,0	2,2	0,15
Privat sektor	2,2	2,4	0,19
Offentlig sektor	1,8	1,8	0,03

... liksom mellan hög- och lågavlönade

Likaså har lönerna ökat mer för högavlönade än för lågavlönade och i takt med detta har lönespridningen ökat. Det vill säga att den 90e percentillönen har ökat mer än den 10e percentillönen. För samtliga anställda ökade den 90e percentillönen med 48 procent mellan åren 1996-2005 medan den 10e percentillönen ökade med endast 35 procent. Den 90e percentillönen ökade därmed med 13 procentenheter mer. Detta framgår av tabell 4.3 som visar hur mycket den 10e och den 90e percentillönen ökat mellan åren 1996 och 2005.

Fördelat på arbetare och tjänstemän så ökade den 10e percentillönen nästan lika mycket, 35 respektive 39 procent, medan den 90e percentillönen ökade betydligt mindre för arbetare än för tjänstemän, med 39 respektive 50 procent, det vill säga hela elva procentenheter mer för tjänstemän.

Tydligare skillnad räknat i kronor

I kronor räknat blir skillnaden ännu tydligare. För samtliga anställda ökade den 10e percentillönen med 4 400 kronor och den 90e percentillönen med 11 000 kronor, en skillnad på hela 6 500 kronor.

Bland arbetare är skillnaden mindre då den 10e percentillönen har ökat med 4 200 kronor och den 90e med 6 900 kronor, det vill säga 2 700 kronor mer. Minst är skillnaden bland arbetare inom offentlig sektor där den 90e percentillönen ökade med endast 1 400 kronor mer än den 10e.

Bland tjänstemän är skillnaden betydligt större då den 10e percentillönen har ökade med 5 300 kronor och den 90e med 13 600 kronor, en skillnad på hela 8 300 kronor. Än större är skillnaden bland tjänstemän inom privat sektor, 9 900 kronor.

Tabell 4.3

Förändring av median- och percentillöner efter klass och sektor. År 1996-2005

	Median- och percentillöner år 2005			Förändring år 1996-2005							
	P10	Medianlön	P90	Procent				Kronor			
				P10	Medianlön	P90	P90-P10	P10	Medianlön	P90	P90-P10
Arbetare	16 200	19 600	24 800	35	37	39	3	4 200	5 300	6 900	2 700
Privat sektor	16 200	20 200	25 800	36	36	39	3	4 300	5 300	7 200	2 900
Offentlig sektor	16 000	18 600	22 200	33	36	33	0	4 000	4 900	5 400	1 400
Tjänstemän	18 800	24 900	41 000	39	44	50	10	5 300	7 700	13 600	8 300
Privat sektor	19 000	26 700	44 900	40	50	52	12	5 500	8 900	15 400	9 900
Offentlig sektor	18 600	23 300	33 700	40	40	41	2	5 200	6 700	9 900	4 600
Samtliga	16 900	21 600	33 700	35	40	48	13	4 400	6 000	11 000	6 500
Privat sektor	16 900	22 100	36 000	37	38	49	12	4 600	6 100	11 800	7 200
Offentlig sektor	16 900	20 800	29 500	33	38	43	9	4 200	5 700	8 800	4 600

Kvinnor och män

Lönerna är i genomsnitt lägre för kvinnor än för män. År 2005 var den genomsnittliga månadslönen för samtliga anställda kvinnor 21 400 kronor och för män 25 900 kronor. Medellönen för kvinnor är alltså 4 500 kronor lägre än för män. Räknat i procent motsvarar lönen för kvinnor 83 procent av lönen för män. Det är visserligen det högsta värdet som uppmätts men ändå bara marginellt högre än för tio år sedan. Annan statistik visar att även på 1970-talet var kvinnors medellön cirka 80 procent av männens.

Fördelas de anställda på arbetare och tjänstemän så är löneskillnaden mellan kvinnor och män större bland tjänstemän än bland arbetare. Bland arbetare är medellönen för kvinnor 86 procent av medellönen för män medan den bland tjänstemän endast når upp till 77 procent.

Standardvägning ger mindre löneskillnader

Löneskillnaderna mellan kvinnor och män minskar dock betydligt om lönerna standardvägs efter kön och yrke. Det vill säga om hänsyn tas till att antalet kvinnor och män skiljer sig åt inom de flesta yrken. Bland samtliga anställda stiger kvinnors lön i procent av mäns lön från 83 procent till 93 procent då lönerna standardvägs. Bland arbetare försvinner löneskillnaden nästan helt, från 86 procent till 98 procent, och även bland tjänstemän minskar den märkbart, från 77 till 91 procent (se tabell 4.4).

Tabell 4.4

Genomsnittlig månadslön för kvinnor och män år 2005 samt kvinnors lön i procent av mäns lön - med och utan standardvägning efter yrke*

	Kvinnor	Män	Kvinnors lön i procent av mäns lön	
			Ej standardvägt	Standardvägt *
Arbetare	17 500	20 200	86	98
Tjänstemän	24 100	31 200	77	91
Samtliga	21 400	25 900	83	93

* Standardvägningen är beräknad utifrån SCBs databas Linda2004 och med 4-siffrig yrkeskodning (ssyk) för alla sektorer

Könssegregerad arbetsmarknad

Att löneskillnaderna minskar så pass mycket när lönerna standardvägs är ett resultat av att arbetsmarknaden är så pass könssegregerad. De flesta yrken är antingen kraftigt kvinnodominerade eller mansdominerade. Till detta kommer det faktum att lönerna nästan genomgående är lägre inom kvinnodominerade yrken än inom mansdominerade.⁴²

Detta avspeglas även i lönespridningen för kvinnor och män då lönespridningen är större bland män än bland kvinnor. Detta gäller bland såväl arbetare som tjänstemän men skillnaden mellan kvinnor och män är större bland tjänstemän än bland arbetare.

Lönespridningen för kvinnor 1,7 och för män 2,2

Lönespridningen för samtliga kvinnor är 1,7 och för samtliga män 2,2. Den är alltså betydligt större för män än för kvinnor. Skillnaden förklaras främst av att de högsta lönerna, p90, är betydligt högre för män än för kvinnor. Bland samtliga anställda är den 90e percentillönen för kvinnor 29 000 kronor och för män 38 200 kronor. Det vill säga hela 9 800 kronor högre än för kvinnor. Även de lägsta lönerna, p10, är högre för män än för kvinnor men skillnaden är här mindre. Bland samtliga anställda skiljer det 900 kronor (se diagram 4.4 och 4.5 samt tabell 4.5).

Tabell 4.5
Median- och percentillöner efter kön och sektor år 2005

Sektor	Kön	Median- och percentillöner			Lönespridning (p90/p10) Procent
		p10	Median	p90	
Arbetare	Kvinnor	15 700	18 500	22 400	1,4
	Män	16 700	20 800	26 100	1,6
Tjänstemän	Kvinnor	18 300	23 000	33 000	1,8
	Män	20 300	28 400	48 000	2,4
Samtliga	Kvinnor	16 600	20 400	29 000	1,7
	Män	17 500	23 000	38 200	2,2

⁴² Mer om löner och löneskillnader mellan kvinnor och män finns att läsa i LOs årliga lönerapport - Lönerapport år 2007 (LO 2007).

Diagram 4.4

Lönespridning efter klass och kön. Median- och percentillöner. År 2005

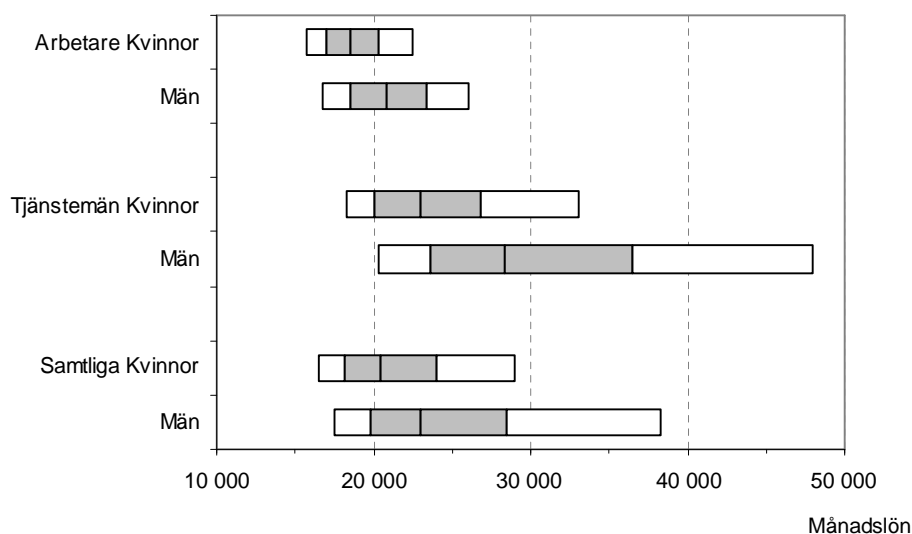
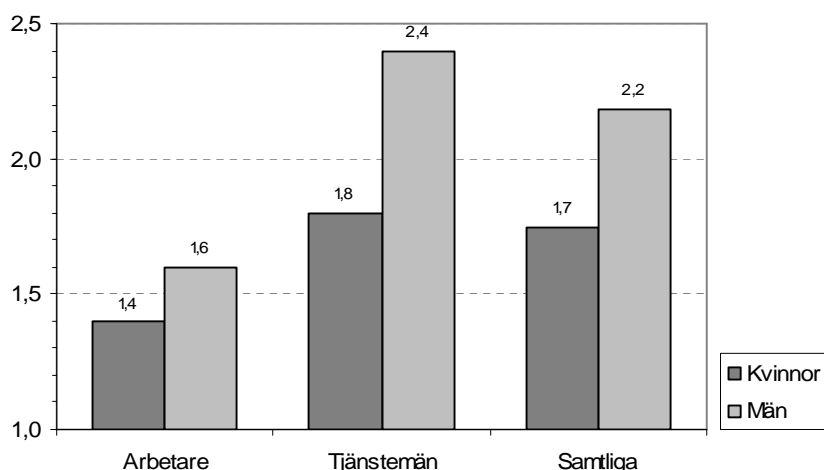

Diagram 4.5

Lönespridning (P90/P10) efter kön, klass och sektor. År 2005

Lönespridning

Liten skillnad bland arbetare men stor bland tjänstemän

Kvinnor och män fördelade på arbetare och tjänstemän visar att skillnaderna i lönespridning mellan könen är betydligt mindre bland arbetare än bland tjänstemän. Bland arbetare är lönespridningen för kvinnor 1,4 och för män 1,6. Bland tjänstemän är lönespridningen 1,8 för kvinnor och 2,4 för män.

Stora lönegap trots liten skillnad i lönespridning

Som redan nämnts så förklaras skillnaden i lönespridning bland kvinnor och bland män främst av att de högsta lönerna, p90, är högre för män. Men det är inte bara dessa som är högre utan median- och percentillönerna är genomgående högre för män än för kvinnor. Det gäller bland såväl arbetare som tjänstemän. Till exempel så är den 90e percentillönen för samtliga kvinnor 29 000 kronor och för män 38 200 kronor, det vill säga 9 800 kronor, eller 32 procent, högre för män än för kvinnor. Skillnaden mellan kvinnors och mäns 10e percentillön är dock ”bara” 1 000 kronor, sex procent, och mellan medianlönerna skiljer det 2 600 kronor, 13 procent.

Skillnaden minskar alltså ju lägre percentillön som jämförs men skillnaden är alltid till männens favör. Störst skillnad är det mellan de 90e percentillönerna bland tjänstemän. Där skiljer det hela 15 000 kronor, 45 procent, till männens favör (se tabell 4.5).

Lönespridningens utveckling för kvinnor och män

Bland samtliga anställda har lönespridningen ökat med 0,18 för kvinnor och 0,25 för män mellan år 1996 och 2005. Lönespridningen har alltså ökat mer för män även om skillnaden är liten. Mellan arbetare och tjänstemän är det däremot stor skillnad i hur lönespridningen utvecklats för kvinnor och män (se tabell 4.6).

Minst och mest för kvinnor

Lönespridningen har ökat betydligt mer bland tjänstemän än bland arbetare för både kvinnor och män. Bland arbetare har lönespridningen för kvinnor ökat med endast 0,01 och för män med 0,05. Bland tjänstemän har däremot lönespridningen ökat med hela 0,21 för kvinnor och 0,19 för män. Framför allt är det inom privat sektor som lönespridningen har ökat för kvinnliga tjänstemän, från 1,7 år 1996 till 2,0 år 2005. En ökning med 0,29.

Fler högavlönade kvinnor

Lönespridningen har alltså ökat mest bland kvinnliga tjänstemän. Den bakomliggande förklaringen till detta är troligen att antalet kvinnor ökat inom traditionellt mansdominerade och relativt högavlönade yrken som exempelvis jurister, ekonomer och läkare. Detta har gett fler högavlönade kvinnor och därmed en ökad lönespridning.

Tabell 4.6
Förändring av lönespridning år 1996-2005

Klass och sektor	Kvinnor			Män		
	Lönespridning 1996	Lönespridning 2005	Förändring 1996-2005	Lönespridning 1996	Lönespridning 2005	Förändring 1996-2005
Arbetare	1,4	1,4	0,01	1,5	1,6	0,05
Privat sektor	1,5	1,5	0,05	1,5	1,6	0,10
Offentlig sektor	1,3	1,4	0,01	1,5	1,5	-0,01
Tjänstemän	1,6	1,8	0,21	2,2	2,4	0,19
Privat sektor	1,7	2,0	0,29	2,2	2,4	0,12
Offentlig sektor	1,5	1,6	0,09	2,1	2,2	0,04
Samtliga anställda	1,6	1,8	0,18	1,9	2,2	0,25
Privat sektor	1,7	1,9	0,22	2,0	2,2	0,17
Offentlig sektor	1,5	1,6	0,10	2,0	2,1	0,12

Födelseland och antal år i Sverige

Lönespridningen är större för anställda som är födda i Sverige än för födda i utlandet. Uppdelat på arbetare och tjänstemän blir dock resultatet annorlunda. Bland arbetare är det nästan ingen skillnad alls och bland tjänstemän visar det sig något oväntat att lönespridningen är störst bland dem som är födda i utlandet.

Stor skillnad mellan födda i olika länder

Bland samtliga anställda som är födda i Sverige är lönespridningen 2,0 och bland samtliga anställda som är födda i utlandet 1,9, det vill säga något mindre än för födda i Sverige (se diagram 4.6 och tabell 4.7).

En uppdelning av de utlandsfödda i två grupper, födda i *Västeuropa m.fl.* och födda i *Afrika, Asien m.fl.* visar dock på stor skillnad mellan dessa två grupper då lönespridningen bland födda i Västeuropa m.fl. är lika stor som för födda i Sverige (2,0) medan den är klart mindre för födda i Afrika, Asien m.fl. (1,8).

Födda i utlandet i två grupper

Västeuropa m.fl.

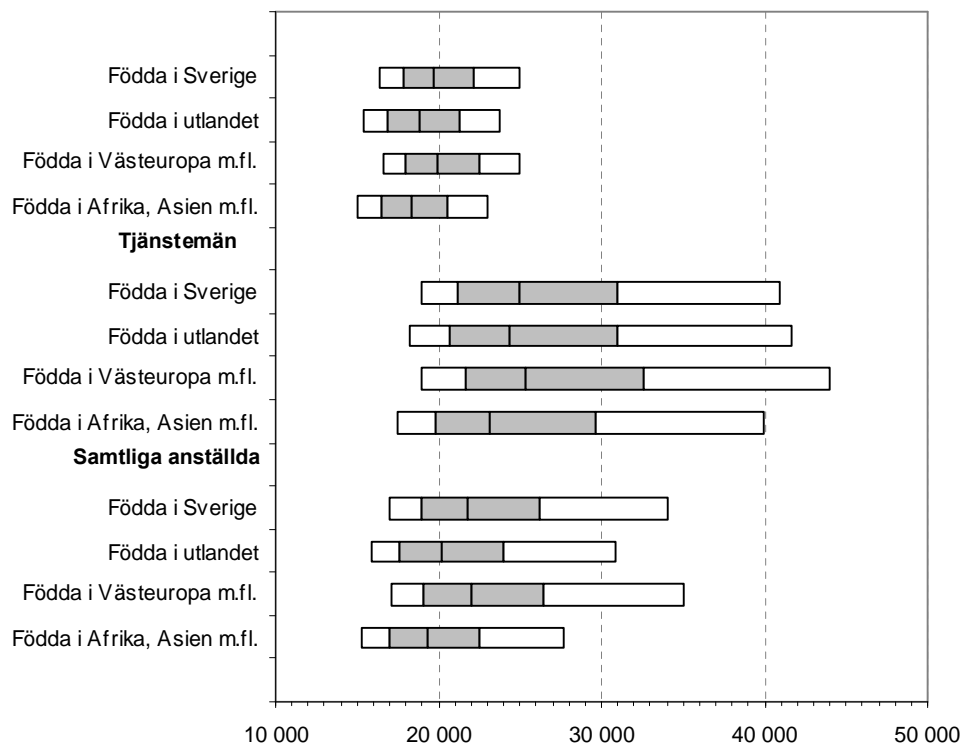
Norden och övriga Västeuropa samt OECD-länderna USA, Kanada, Australien, Nya Zeeland, och Japan.

Afrika, Asien m.fl.

Afrika, Asien, Syd- och Mellanamerika, Baltikum samt forna Östeuropa.

Diagram 4.6

Lönespridning efter klass och födelseland. Median- och percentillöner år 2005

Tabell 4.7
Median- och percentillöner efter klass och födelse land. År 2005

Klass och födelse land	Median- och percentillöner			Lönespridning p90/p10
	P10	Median	P90	
Arbetare				
Födda i Sverige	16 300	19 700	24 900	1,5
Födda i utlandet	15 400	18 800	23 800	1,5
Västeuropa m.fl.	16 600	20 000	25 000	1,5
Afrika, Asien m.fl.	15 100	18 300	23 100	1,5
Tjänstemän				
Födda i Sverige	18 900	25 000	40 900	2,2
Födda i utlandet	18 200	24 400	41 700	2,3
Västeuropa m.fl.	19 000	25 400	44 000	2,3
Afrika, Asien m.fl.	17 500	23 100	39 900	2,3
Samtliga anställda				
Födda i Sverige	17 000	21 800	34 000	2,0
Födda i utlandet	15 900	20 200	30 900	1,9
Västeuropa m.fl.	17 200	22 000	35 000	2,0
Afrika, Asien m.fl.	15 300	19 300	27 700	1,8

Ingen skillnad i lönespridning bland arbetare

Bland arbetare och tjänstemän uppdelade var för sig ser dock lönespridningen mycket olika ut. Bland arbetare visar sig lönespridningen vara lika stor för såväl födda i Sverige som födda i utlandet, 1,5, och det gäller för såväl födda i Västeuropa m.fl. som för födda i Afrika, Asien m.fl.

Men klar skillnad i median- och percentillöner

En granskning av själva median- och percentillönerna visar dock att dessa skiljer sig åt och såväl medianlönen som den 10e och 90 percentillönen är cirka 1 000 kronor högre för arbetare födda i Sverige än för födda i utlandet.

Skillnaden är dock ännu större bland de arbetare som är födda i utlandet då lönerna för födda i Västeuropa m.fl. är högre än för födda i Sverige medan lönerna för födda i Afrika, Asien m.fl. är betydligt lägre. Det skiljer mellan 1 500-1 900 kronor (se tabell 4.7).

Störst lönespridning bland utlandsfödda tjänstemän

Bland tjänstemän visar sig lönespridningen vara större bland tjänstemän födda i utlandet än bland födda i Sverige. Bland födda i Sverige är lönespridningen 2,2 medan den är 2,3 bland födda i utlandet. Den är dessutom lika stor bland födda i Västeuropa m.fl. som bland födda i Afrika, Asien m.fl. Men även bland tjänstemännen visar en granskning av själva median- och percentillönerna på stora nivåskillnader. Högst median- och percentillöner har tjänstemän födda i Västeuropa m.fl. De är till och med högre än för tjänstemän födda i Sverige. Lägst median- och percentillöner har tjänstemän födda i Afrika, Asien m.fl. (se tabell 4.7).

En förklaring till de höga lönerna bland födda i Västeuropa m.fl. är troligen att det bland dessa finns ett antal personer med hög utbildning och hög kompetens som får relativt högavlönade arbeten redan kort tid efter att de flyttat till Sverige. Några kanske till och med har sökt och fått jobbet redan innan de flyttade.

Antal år boende i Sverige

Antalet år boende i Sverige, har stor betydelse för såväl median- som percentillöner men mindre betydelse för lönespridningen. Än en gång ser det dock mycket olika ut för arbetare respektive tjänstemän.

Antal år i Sverige redovisas i detta avsnitt uppdelat i två grupper – de som invandrat år 1995 eller tidigare och de som invandrat åren 1996-2005, det vill säga de som bott mer eller mindre än tio år i Sverige. Födda i utlandet är även avgränsade till att gälla endast födda i Afrika, Asien m.fl.

Lönen ökar med antalet år i Sverige

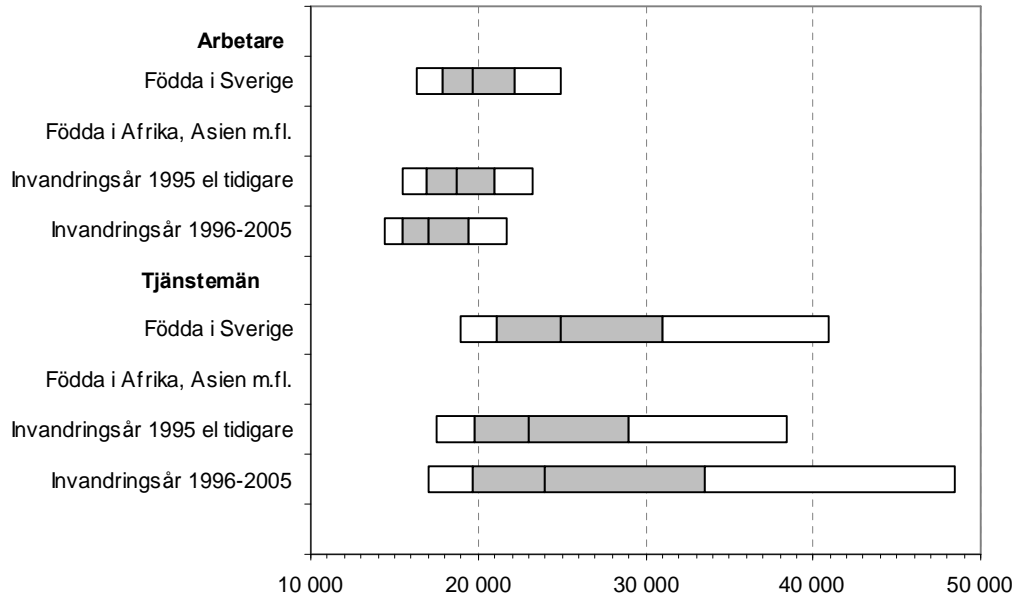
I en tidigare LO-rapport, Lön efter födelseland (LO mars 2006), framgår att antal år i Sverige är viktigt för lörens storlek och att löneskillnaderna mellan födda i olika länder minskar i takt med antalet år i Sverige.

Men inte lönespridningen – men väl median- och percentillönerna

Även om lönenivån påverkas av antalet år boende i Sverige så tycks inte lönespridningen göra det. Åtminstone inte bland arbetare då lönespridningen visar sig vara 1,5 oberoende av såväl födelseland som antal år i Sverige. Däremot är sambandet mellan antal år i Sverige och storleken på median- och percentillöner tydligt då såväl median- som percentillöner är större för de arbetare som invandrat år 1995 eller tidigare än för de som invandrat år 1996-2005 (se diagram 4.7 och tabell 4.8).

Diagram 4.7

Lönespridning för födda i Afrika, Asien m.fl. och födda i Sverige efter klass och invandringsår. År 2005

Tabell 4.8

Median- och percentillöner för födda i Afrika, Asien m.fl. och födda i Sverige efter klass och invandringsår. År 2005

Klass födelse-land och invandringsår	Median- och percentillöner			Lönespridning p90/p10
	P10	Median	P90	
Arbetare				
Födda i Sverige	16 300	19 700	24 900	1,5
Födda i Afrika, Asien m.fl.	15 100	18 300	23 100	1,5
Invandringsår 1995 el tidigare	15 500	18 700	23 300	1,5
Invandringsår 1996-2005	14 400	17 100	21 700	1,5
Tjänstemän				
Födda i Sverige	18 900	25 000	40 900	2,2
Födda i Afrika, Asien m.fl.	17 500	23 100	39 900	2,3
Invandringsår 1995 el tidigare	17 500	23 000	38 400	2,2
Invandringsår 1996-2005	17 100	24 000	48 500	2,8

Omvänt samband för tjänstemän

För tjänstemän däremot ser bilden helt annorlunda ut än för arbetare vad gäller såväl lönespridning som median- och percentillöner. Sambandet mellan lön och antal år i Sverige tycks till och med vara det omvända då median- och percentillönerna är *större* för de tjänstemän som bott *kortast* tid i Sverige. Störst är skillnaden på den 90e percentillönen som är hela 10 000 kronor högre för dem som invandrat år 1996-2005 jämfört med dem som invandrat år 1995 eller tidigare (se tabell 4.8).

Förklaringen till detta är troligen densamma som nämnts ovan. Det vill säga att det bland dem som invandrar finns några med hög utbildning och kompetens och som därmed får ett relativt högavlönat arbete nästan direkt.

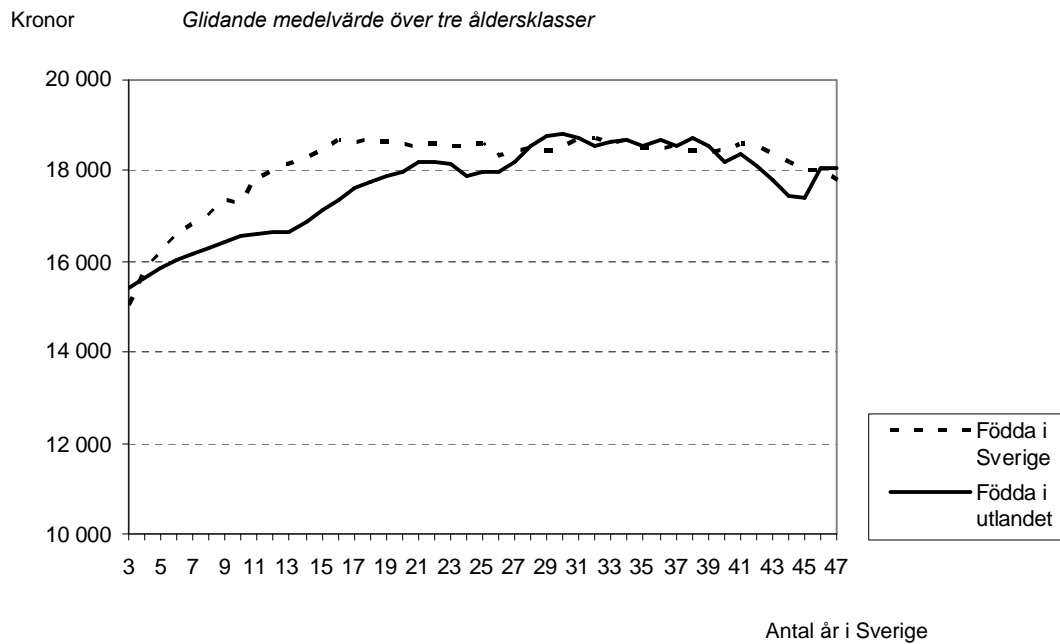
30 år i Sverige för att nå samma lön

Flertalet som invandrar till Sverige gör troligen en mer traditionell karriär i den meningen att de först ägnar några år åt studier för att sedan börja arbeta inom något arbetaryrke och sedan, kanske efter ytterligare studier, byta till ett mer välavlönat yrke. Och efter ett antal år så får såväl lönespridning som median- och percentillöner samma struktur för födda i utlandet som för födda i Sverige.

Denna integreringsprocess illustreras i diagram 4.8 som visar månadslönen efter antal år i Sverige, efter 18 års ålder, för arbetare födda i Sverige och i utlandet. Diagrammet visar att för arbetare födda i Sverige stiger lönen ganska raskt de första åren i arbetslivet. Lönen planar dock ut efter cirka 17 år (det vill säga för dem som är i åldern 35 år) och ligger därefter relativt stadigt runt 18 500 kronor.

Även för arbetare födda i utlandet planar lönen så småningom ut runt 18 500 kronor. Det krävs dock närmare 30 års boende som vuxen i Sverige för detta. Det vill säga cirka 13 år längre tid för födda i utlandet än för födda i Sverige. Några av dessa 13 år går säkert åt till utbildning men större delen förklaras troligen av den tid det tar att först och främst få ett jobb och att sen etablera sig på arbetsmarknaden. Att denna integrering på arbetsmarknaden ska behöva ta drygt tio år kan tyckas vara i längsta laget.

Diagram 4.8
Månadslön efter födelseland och antal år i Sverige efter 18 års ålder.
År 2003. Arbetare.

Källa: LO (2006)

Källor

LO (2006) Lön efter födelseland. Landsorganisationen i Sverige

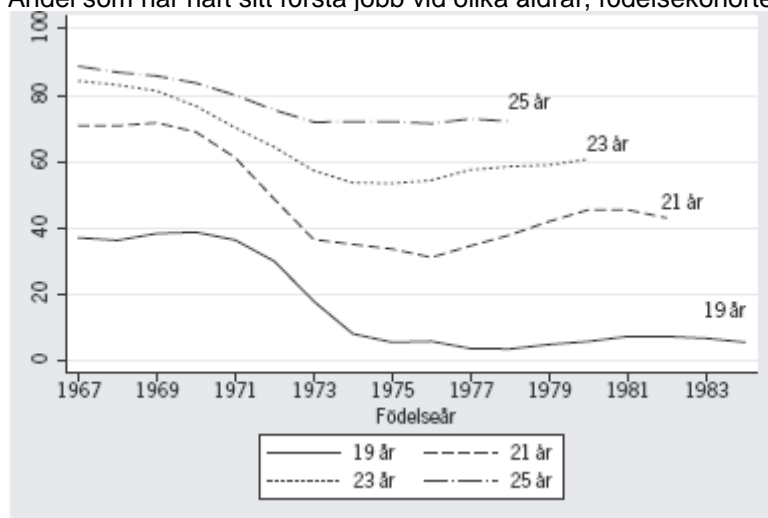
LO (2007), Lönerapport år 2007, Landsorganisationen i Sverige.

5. Utbildning och arbetsmarknadsinträde

Det tar längre tid för unga att träda in på arbetsmarknaden i dag än förut. Nästan 40 procent av dem födda före 1971 hade trätt in på arbetsmarknaden vid 19 års ålder.⁴³ Efter 1990-talets lågkonjunktur skedde inte någon återhämtning utan andelarna som hade kommit in vid 19 års ålder förblev låga. Omkring 70 procent av dem som var födda före 1971 hade kommit in på arbetsmarknaden vid 21 års ålder. Denna andel sjönk till knappt 35 procent under lågkonjunkturen och ökade sedan men utan att komma tillbaka till den tidigare nivån.⁴⁴

Diagram 5.1

Andel som har haft sitt första jobb vid olika åldrar, födelsekohorter 1967–1984.

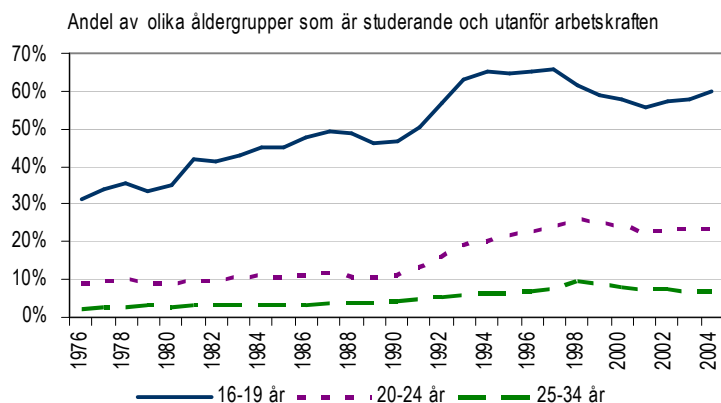
Källa: Åslund, Eriksson, Nordström Skans och Sjögren (2006).

Att fler utbildar sig länge är naturligtvis en viktig förklaring. Men vi kommer att se längre fram i detta avsnitt att det även efter avslutad utbildning tar längre tid att etablera sig. En del av förklaringen till detta framträdde i föregående avsnitt. Arbetsmarknaden har under stora delar av de senaste tjugo åren varit köparnas marknad. Unga och nytilträdande har fått gå mellan olika tillfälliga anställningar och har inte fått arbeta i den utsträckning de har velat.

⁴³ Att en person träder in på arbetsmarknaden definieras som att han eller hon för första gången uppnår 50 procent av medianinkomsten för 45-åringar.

⁴⁴ Åslund, m.fl. (2006)

Diagram 5.2

Källa: SCB (AKU)

Inträdet på arbetsmarknaden kan också försvåras om ingångslönerna är höga. Det syns dock ingen tendens till att avtalens lägsta löner skulle öka relativt medellönerna inom arbetaryrken.⁴⁵ I de fall det finns särskilda ungdomslöner reglerade i avtalen kan ingångslönerna dock ha höjts i.o.m. att ungdomar nu normalt avslutar gymnasieskolan vid 19 års ålder i stället för, som tidigare, vid 18 års ålder.

Utbildning lönar sig och mest för män

Redan i unga år lönar det sig att ha utbildning, men mer för män än för kvinnor. Både för män och kvinnor i åldrarna 30-39 år gäller det, att den disponibla inkomsten är högre för den som har en lång eftergymnasial utbildning än för den som har en kort sådan.⁴⁶ Med en kortare eftergymnasial utbildning har både män och kvinnor högre inkomst än med enbart gymnasium eller grundskola. Detta åldersspann är intressant därför att man då normalt har avslutat sin första utbildning och har hunnit etablera sig på arbetsmarknaden. På alla utbildningsnivåer är dock männens inkomster högre än kvinnornas.⁴⁷ Medan en kvinna mellan 30 och 39 år, med enbart grundskole- eller gymnasieutbildning, år 2003, i genomsnitt, hade en disponibel inkomst på 160 700 kronor hade en man, i motsvarande situation, en disponibel inkomst på 177 700 kronor om året.

Under hela perioden 1991-2003 har män, 30-39 år, vunnit mer än kvinnor, i samma ålder, på att ha en lång eftergymnasial utbildning jämfört med att ha grundskole- eller gymnasieutbildning. År 1999 skilde det så mycket som 52 400 kronor (i 2003 års penningvärde) mellan vad män och kvinnor vann på att ha en längre eftergymnasial utbildning. Även det kortare steget till en kortare eftergymnasial utbildning har män vunnit mer än kvinnor på att ha tagit.

⁴⁵ Andersson och Kainelainen (2007)

⁴⁶ Den disponibla inkomsten mäts här på individnivå. Försörjningsstöd, bostadsbidrag och barnbidrag inkluderas, i förekommande fall, i inkomsten för den som får utbetalningen, även om de är avsedda för flera personer i hushållet. Detta bör vara ett mindre problem då unga människors inkomster undersöks eftersom de inte har hunnit flytta ihop och skaffa barn i lika stor utsträckning som de som är lite äldre.

⁴⁷ Dessa förhållanden gäller även i åldrarna 16-29 år. I detta åldersspann är det dock troligt att många i kategorierna grundskola/gymnasium och kort högskoleutbildning i själva verket studerar för att skaffa sig en längre utbildning. Uppgifterna om disponibel inkomst bli därför missvisande avseende vad utbildningen leder till för inkomst.

Diagram 5.3a

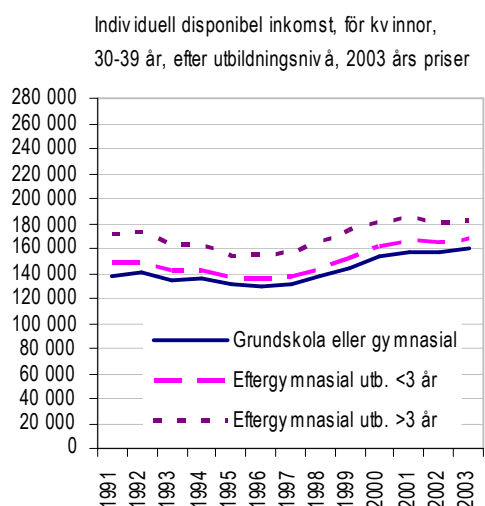
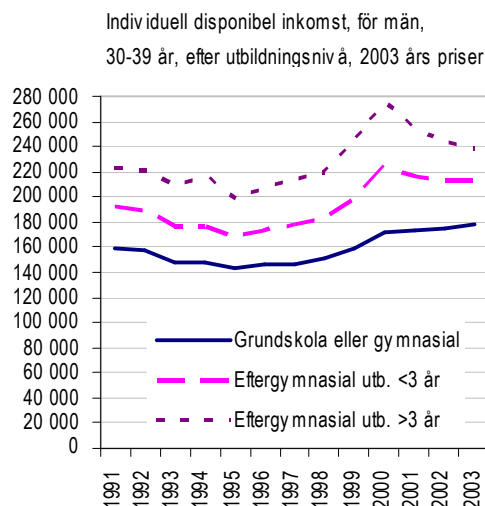

Diagram 5.3b

Källa: Statistiska centralbyrån (2005a)

I de disponibla inkomsterna ingår, som bekant, både den lön man får från sitt arbete och transfereringar samtidigt som skatter är dragna. Skillnaderna kan alltså utöver löneskillnader återspegla att olika grupper frivilligt eller ofrivilligt har olika stark förankring på arbetsmarknaden. Vi vet alltså inte utifrån detta om kvinnor får mindre av sin utbildning eller om de gör mindre av den. Den disponibla inkomsten visar inkomsten efter den fördelningspolitiska utjämning som görs i samhället. De skillnader som beskrivs är alltså (genomsnittliga) skillnader i vad 30-39-åringar, med olika lång utbildning, faktiskt har att leva på under ett år.

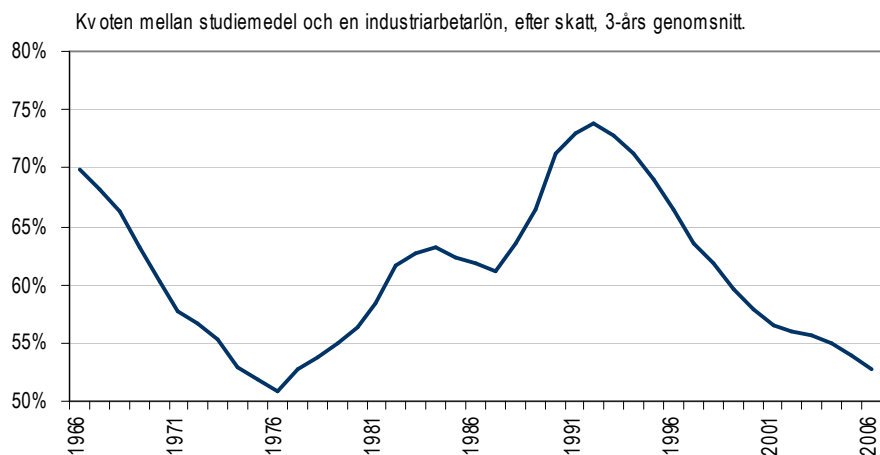
I åldrarna 30-39 år ser mäns genomsnittliga disponibla inkomster, i olika utbildningskategorier, ut att ha svängt mer under perioden 1991-2003 än kvinnornas. För både män och kvinnor i alla utbildningskategorier var de disponibla inkomsterna under denna period som lägst (i fast penningvärde) 1995 eller 1996.

Studiemedlen

Den näraliggande historien visar alltså att den som utbildar sig bör kunna vänta sig högre inkomster i framtiden än den som inte utbildar sig. Men högskolestudier, liksom senarelagda gymnasiestudier, innebär, som regel, att inkomsterna i början av vuxenlivet är små. Som bas för inkomsterna för vuxenstuderande finns studiemedlen vilka består av en låne- och en bidragsdel.

Det finns flera goda skäl att ha ett offentligt studiemedelssystem. Ett offentligt studiemedelssystem minskar unga människors beroende av sina föräldrar och ökar möjligheterna att studera för dem vars föräldrar inte kan finansiera studierna. Genom ett offentligt studiemedelssystem görs en effektiv omfördelning över livet som svårligen kan ske på en privat lånemarknad. Trots att det finns goda skäl att tro att det är samhällsekonomiskt lönsamt att finansiera studier innebär varje enskild student ju en påtaglig risk eftersom det råder stor osäkerhet kring hans eller hennes förmåga att klara studierna och framtida produktivitet.

Diagram 5.4

Källa: Landsorganisationen i Sverige (2008)

Trots dessa goda argument för studiemedelsystemet har studiemedlen sedan 1960-talet genomgått två långa perioder av påtagliga försämringar i förhållande till lönerna. Ungefär halva den mellanliggande perioden med förbättrade studiemedel berodde förbättringen i förhållande till industriarbetarlönen på att denna försämrades realt sett. Från att studiemedlen i snitt motsvarade 74 procent av en industriarbetarlön, netto, åren 1991-1993 har de fallit i rask takt och motsvarade åren 2005-2007 i snitt 53 procent av en industriarbetarlön. Att studera innebär på 2000-talet att ha en påtagligt lägre levnadsstandard än de som arbetar. Till- sammans med den ökande andelen studerande bör detta vara en av förklaringarna till att ungas inkomster har halkat efter.

Det tar längre tid att etablera sig efter examen

Färre får arbete snabbt efter en universitetsexamen. Andelen som träder in på arbetsmarknaden ett år efter examen har sjunkit från 88 till 80 procent mellan årskullarna födda år 1961 och år 1973. Andelen som inte kommer ut i arbete senast året efter examen har alltså nästan fördubblats. Utvecklingen beror inte på att senare årskullar läser andra utbildningar än tidigare årskullar. Det går dock fortare för dagens akademiker att snabbt hitta ett välbetalt arbete än för dem som tog sina examina i början av 1980-talet.⁴⁸ Andelarna som inom 3 och 5 år hittar välbetalda jobb varierar mindre med konjunkturen än andelarna som snabbt gör det och visar även de en uppåtgående trend över tiden. Denna uppgång hänger sannolikt samman med en ökning av den generella utbildningspremien.⁴⁹

⁴⁸ Välbetalt betyder här att tjäna 100 procent av 45-åringars medianinkomst.

⁴⁹ Åslund, m.fl. (2006)

Diagram 5.5a

Andel som har haft ett första jobb vid olika tid efter universitetsexamen.

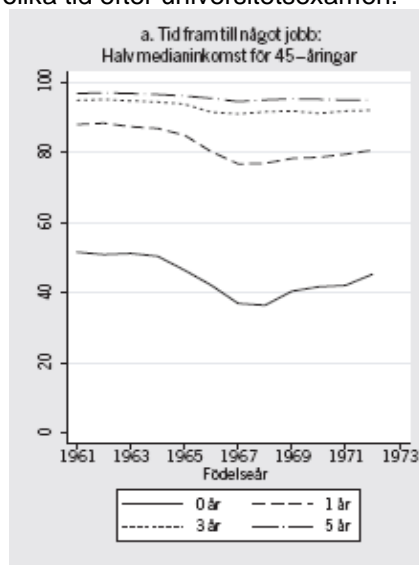
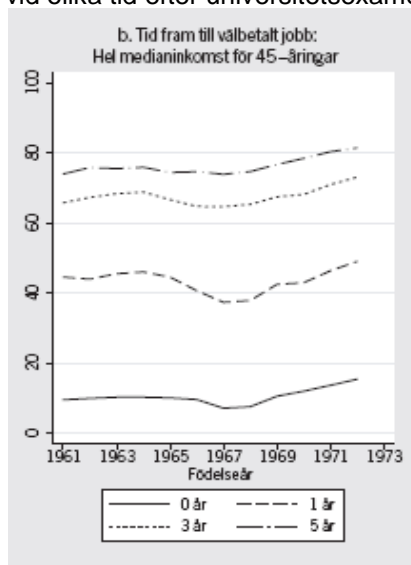

Diagram 5.5b

Andel som har haft ett första välbetald job vid olika tid efter universitetsexamen.

Källa: Åslund, Eriksson, Nordström Skans och Sjögren (2006).

Efter årskullen född år 1976 är det (fram till årskullen född år 1983) allt färre som klarar av gymnasiet fram till 20 och 23 års ålder. I takt med att arbetsmarknaden förbättrades efter 1990-talskrisen får allt fler jobb inom några år efter yrkesförberedande gymnasieprogram. Nivåerna är dock lägre än för dem som kunde avsluta gymnasiet före 1990-talskrisen.

Diagram 5.6

Gymnasieexamina, ungdomar födda 1967–1983.

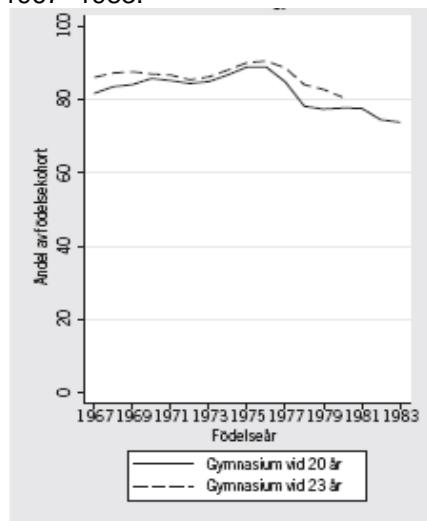
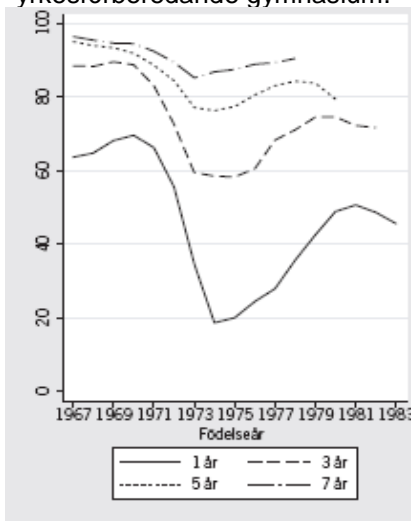

Diagram 5.7

Andelen som har fått jobb efter yrkesförberedande gymnasium.

Källa: Åslund, Eriksson, Nordström Skans och Sjögren (2006).

Att ha haft kontakt med arbetslivet redan under gymnasietiden ser ut att vara värdefullt i inträdet på arbetsmarknaden när studierna är avslutade. 15-20 procent av dem som träder in på arbetsmarknaden inom ett år efter gymnasiet får jobb hos en arbetsgivare som de arbetade hos redan under gymnasietiden. Bland dem som träder in på arbetsmarknaden 2-3 år efter gymnasiet får ca 10 procent jobb på en arbetsplats där de arbetat under skoltiden. För dem

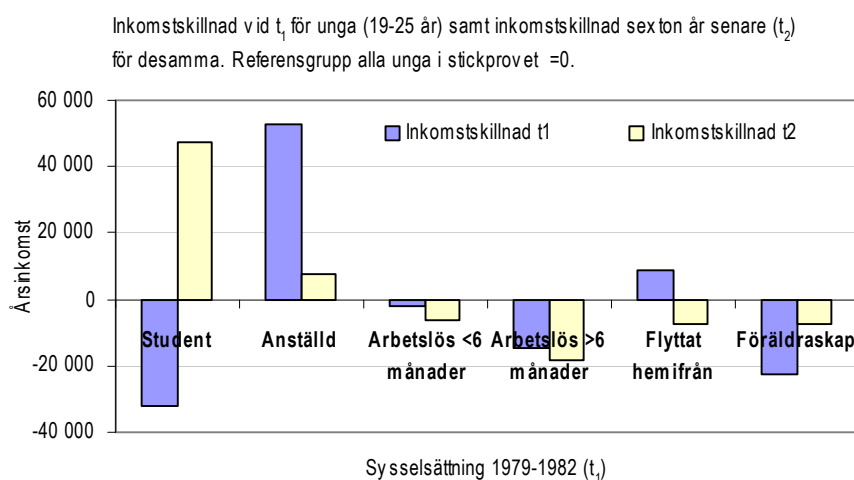
som får sitt första riktiga jobb senare är sambandet svagare.⁵⁰ Utöver att den arbetslivserfarenhet gymnasieungdomar kan skaffa sig är så värdefull, skulle detta också kunna bero på att de som har ett bra kontaktnät på arbetsmarknaden kan få jobb redan under gymnasietiden.

Hur viktigt är arbetsmarknadsinträdet?

Hur pass viktigt är då arbetsmarknadsinträdet för inkomsterna senare i livet? Björn Halleröd och Annika Westberg har undersökt hur inkomster i 35-41-årsåldern varierar beroende på vilken situation individerna befann sig i, 16 år tidigare, d.v.s. i 19-25 årsåldern.⁵¹ Den inkomstutveckling som studeras äger rum mellan perioden 1979-1982 och perioden 1994-1998. Studien berättar alltså inte vad som har hänt med dem som kom ut på arbetsmarknaden då det var massarbetslöshet på 1990-talet. I diagram 5.8 redovisas hur inkomsterna avviker från genomsnittet, dels i utgångsläget och dels 16 år senare, beroende situationen i utgångsläget.

De som var anställda, vid mättilfället, i 19-25-årsåldern, hade föga förvånande avsevärt högre inkomster då än de som inte var det. 16 år senare hade övriga grupper knappt in på förspårningen så att deras inkomster bara var lite högre än genomsnittet. De som studerade i utgångsläget hade betydligt lägre inkomst än genomsnittet medan de i 35-41-årsåldern hade betydligt högre inkomster än snittet. Detta är alltså ytterligare ett belägg för att studier i unga år lönar sig, på sikt.

Diagram 5.8

Källa: Halleröd och Westberg (2006) refererad i Landsorganisationen i Sverige (2008)

De som, i utgångsläget, var arbetslösa hade både då och 16 år senare lägre inkomster än andra. Längre arbetslöshet tycks ge sämre förutsättningar för en god inkomstutveckling än kortare. De som i utgångsläget hade varit arbetslösa i mindre än sex månader hade 16 år senare en årsinkomst som var något (6 300 kronor) lägre än genomsnittet. För dem som, vid mättilfället, i 19-25-årsåldern, hade varit arbetslösa längre än sex månader var avvikelsen från snittet 18 500 kronor.

⁵⁰ Åslund m. fl. (2006)

⁵¹ Halleröd, B., och Westberg, A. (2006), "Youth Problem: What's the Problem?". Acta Sociologica, vol 49, nr 1, s 83-102 refererad Landsorganisationen i Sverige (2008)

Det finns redan i ungdomen ett tydligt könsgap i inkomsterna. Kvinnor i 19-25-årsåldern hade 15 800 kronor lägre årsinkomst än män i samma ålder. 16 år senare har skillnaden förstärkts. Den är då 79 300 kronor. De som åren 1979-1982 hade fått barn så pass tidigt som före 26 års ålder hade i utgångsläget lägre inkomster än andra och hade 16 år senare inte fullt ut kommit ikapp inkomstmässigt.⁵²

Slutsatsen av dessa uppgifter blir att det har betydelse för inkomsterna senare i livet hur inträdet på arbetsmarknaden går och hur man förbereder sig för detta genom studier.

Ursprunget har betydelse

Allt för många fakta pekar på att vilken familj man kommer från har betydelse för inkomsterna senare i livet. Jag kommer här att ge några exempel på att unga med utländsk bakgrund har fått sämre förutsättningar när de träder ut i arbetslivet och i genomsnitt har sämre inkomster än unga med svensk bakgrund.

Utbildningen är inte likvärdig

Andelen niondeklassare som är behöriga till gymnasieskolans nationella program var 89 procent läsåret 2003/2004. Bland elever med utländsk bakgrund⁵³ var denna andel bara 77 procent och andelen var fallande. Detta kan jämföras med 91 procent av eleverna med svensk bakgrund. Totalt sett var det alltså en dryg tiondel av eleverna som inte hade fått de kunskaper man kan kräva i den obligatoriska skolan och detta var mycket vanligare bland elever med utländsk bakgrund.

Bland dem som påbörjade gymnasiet läsåret 1999/2000 var det 67 procent som fullföljde studierna inom fem år. Bland dem med utländsk bakgrund var den andelen 52 procent och bland dem med svensk bakgrund 70 procent.⁵⁴

I gymnasieskolans yrkesprogram ska praktiken (APU) omfatta minst 15 veckor. Men det är svårt att ordna platser åt samtliga. 40 procent har, enligt Skolverket, inte fått APU och 60 procent av eleverna uppger att de inte har haft APU i 15 veckor. Det förefaller vara så att utrikes födda elever har svårare att få tillgång till APU än inrikes födda elever. Chansen att ha fått APU är mer än dubbelt så hög för infödda pojkar som för utrikes födda pojkar. Då har hänsyn tagits till typ av yrkesprogram, föräldrarnas ställning på arbetsmarknaden och arbetslöshet i kommunen. För flickor är skillnaderna inte statistiskt säkerställda.⁵⁵ Det är ett allvarligt problem att gymnasieskolan inte klarar att leva upp till intentionen att ge alla elever på yrkesprogrammen den kontakt med arbetslivet som föreskrivs. Att möjligheten att få arbetsplatsförlagd utbildning påverkas av familjebakgrunden gör problemet än mer allvarligt.

⁵² Halleröd, B., och Westberg, A. (2006), "Youth Problem: What's the Problem?". Acta Sociologica, vol 49, nr 1, s 83-102 refererad i Landsorganisationen i Sverige (2008)

⁵³ Utländsk bakgrund betyder här att vara född utomlands eller i Sverige av utlandsfödda föräldrar.

⁵⁴ Integrationsverket (2006)

⁵⁵ Integrationsverket (2006)

Är det utbildning eller ursprung som styr chansen att få jobb?

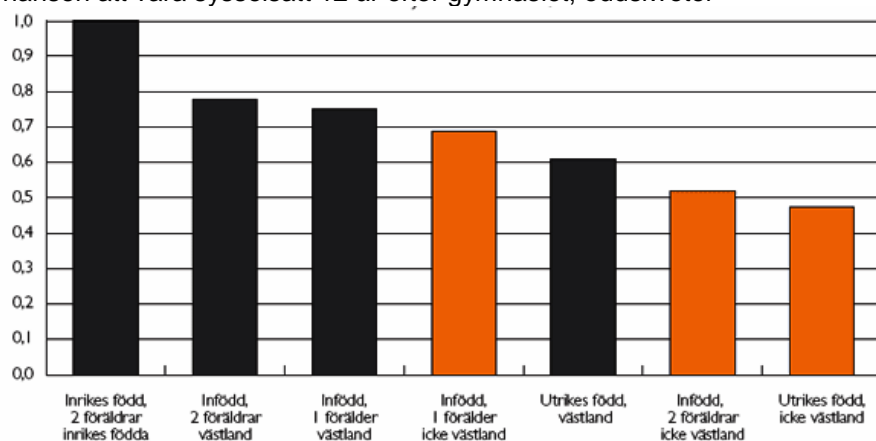
Ungdomar med utländsk bakgrund har svårare att komma in på arbetsmarknaden efter avslutad utbildning.⁵⁶ Det går fortare att komma in på arbetsmarknaden för de ungdomar med utländsk bakgrund som är födda i Sverige än för dem som själva är födda utomlands. Ju tidigare i livet personen har kommit till Sverige desto fortare går det sedan. De som har kommit efter 10 års ålder skiljer ut sig i negativ bemärkelse. Resultaten är kontrollerade för hur lång utbildning var och en har, gymnasiebetyg, typ av högskoleutbildning i förekommande fall samt hur lång utbildning föräldrarna har.⁵⁷

För högutbildade ungdomar är sysselsättningsskillnaderna mellan dem med svensk och utländsk bakgrund obetydliga och försvinner helt efter hand. För ungdomar med kort utbildning kvarstår sysselsättningsgapet mellan dem med utomeuropeisk och svensk bakgrund även om det minskar med tiden. Samma mönster framkommer i en studie av inkomsterna. Resultaten ger visst stöd för att eftergymnasial utbildning lönar sig på samma sätt för ungdomar med svensk respektive utländsk bakgrund.⁵⁸

Tolv år efter gymnasiet hänger chansen att vara sysselsatt samman med ursprunget. Infödda ungdomar med båda föräldrarna från ett icke västligt land har t.ex. lägre sysselsättningschanser än utrikes födda ungdomar med båda föräldrarna från ett västland. Chansen är ungefär hälften så stor som för någon som är född i Sverige med föräldrar födda i Sverige. Då har hänsyn tagits till kön, ålder, utbildningsnivå, betyg i svenska, civilstånd, antal barn under 6 år samt föräldrarnas utbildning och socio-ekonomiska position.⁵⁹

Diagram 5.9

Chansen att vara sysselsatt 12 år efter gymnasiet, oddskvoter

Källa: Bethoui (2006) refererad i Integrationsverket (2006)

Det finns alltså tydliga skillnader i sysselsättning mellan unga med svensk och utländsk bakgrund som inte enkelt kan förklaras med kompetens. Skillnaderna är mindre för dem med lång utbildning.

⁵⁶ Utländsk bakgrund betyder här antingen att man är född utomlands (undantaget dem vars båda föräldrar är födda i Sverige) eller att båda föräldrarna är födda utomlands.

⁵⁷ Åslund, m.fl. (2006).

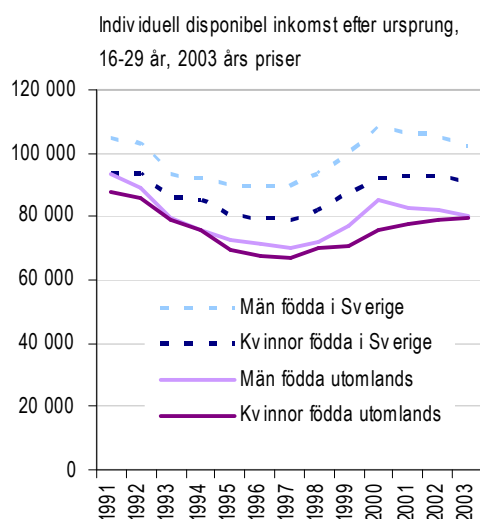
⁵⁸ Integrationsverket (2006). Exakt hur utländsk bakgrund definieras här i Integrationsverkets material framgår inte.

⁵⁹ Integrationsverket (2006).

Inkomstskillnader

Unga människor (16-29 år) som själva är födda utomlands har under perioden 1991-2003, i genomsnitt, haft lägre inkomster än infödda i samma åldrar. Mönstret har varit likartat för både män och kvinnor, födda i och utanför Sverige, men på olika nivåer. De individuella disponibla inkomsterna minskade fram till åren 1995-1997 och ökade därefter fram till år 2001 eller år 2002. Endast för kvinnor födda utomlands fortsatte ökningen fram till år 2003.

Diagram 5.10

Källa: Statistiska centralbyrån (2005a)

Skillnaden mellan invandrade mäns och kvinnors inkomster, i åldern 16-29, år har varit mycket mindre än den mellan invandrade och infödda kvinnor respektive mellan invandrade och infödda män, i samma ålder. År 2003 var skillnaden mellan invandrade mäns och kvinnors inkomster försumbar. Som högst var skillnaden år 2000 då den var 9 400 kronor om året.

Som högst var skillnaden mellan den genomsnittliga individuella disponibla inkomsten för invandrade och infödda män, i åldrarna 16-29 år, år 2002 då den var 23 500 kronor om året. Skillnaden har under perioden aldrig varit lägre än 11 000 kronor. Skillnaden i individuell disponibel inkomst för invandrade och infödda kvinnor var som år 2000 då den var högst 16 700 kronor. I början av 1990-talet var skillnaden betydligt lägre. År 1991 var den 6 000 kronor om året.

Som jämförelse kan nämnas att skillnaden mellan infödda mäns och kvinnors individuella disponibla inkomster har pendlat mellan nästan 7 000 kronor och 16 000 kronor om året. I de disponibla inkomsterna ingår både den lön man får från sitt arbete och transfereringar samtidigt som skatter är dragna. Skillnaderna kan alltså både återspegla löneskillnader och att olika grupper frivilligt eller ofrivilligt har olika stark förankring på arbetsmarknaden.

Klass eller etnicitet?

Vi ser alltså att ungdomar med utländsk bakgrund oftare än ungdomar med svensk bakgrund lämnar skolan utan att ha fått de kunskaper de borde ha fått. Det är t.o.m. så att pojkar löper större risk att inte få den praktik som är en viktig del av den yrkesförberedande gymnasie-

utbildningen. Därmed är relativt sett fler ungdomar med utländsk bakgrund dåligt rustade för arbetsmarknaden.

Vi ser också att det tar längre tid för ungdomar med utländsk bakgrund att komma in på arbetsmarknaden efter avslutad utbildning och att de har lägre sysselsättning, även om sysselsättningskillnaderna för högutbildade avtar med tiden. Dessa fakta förutspår att unga med utländsk bakgrund ska ha lägre inkomster än unga med svensk bakgrund. Vi har också sett att unga som själva är födda utomlands har lägre inkomster än unga som är födda i Sverige.

Men dessa fakta förklarar inte varför det blir så. Skol- och arbetsmarknadsprestationerna kan bero på faktorer som har direkt med bakgrunden att göra såsom språkkunskaper och diskriminering. Att diskriminering kan vara en viktig förklaring talar det faktum för att chansen att vara sysselsatt tolv år efter gymnasiet så tydligt beror på var i världen man har sitt ursprung och var man är född även efter kontroll för kön, ålder, utbildningsnivå, betyg i svenska, civilstånd, antal barn under 6 år samt föräldrarnas utbildning och socio-ekonomiska position.

Men utbildning och yrkeskarriär påverkas också av klassbakgrund. Utbildade föräldrar kan t.ex. förmodas ha lättare att motivera och lotsa sina barn igenom utbildningssystemet än outbildade. Därför är det inte konstigt att högskoledeltagandet, bland dem som har invandrat innan de var 13 år, avviker mycket litet från det bland ungdomar med svensk bakgrund när de vars föräldrar har lika lång utbildning jämförs med varandra.⁶⁰

Att bara titta på etnicitet kan leda tankarna fel. Ungdomar med utländsk bakgrund går till teoretiskt gymnasium i mindre utsträckning och har färre formella studieår totalt än ungdomar med svensk bakgrund. Men om hänsyn tas till föräldrarnas utbildning och ställning på arbetsmarknaden så är det vanligare att ungdomar med utländsk bakgrund läster teoretiska linjer på gymnasiet och vid c:a 30 års ålder har de fler formella studieår.⁶¹

Vad som formerar en samhällsklass är inte lika lätt att avgöra som vad som är en persons födelseland. Ofta tas utbildning som en indikation på samhällsklass. Men det är lätt att halka ner några pinnhål på klasstegen om man flyttar till ett nytt land, i synnerhet om man tvingas göra det utan att ha förhållandena ordnade för sig, i det nya landet, före flytten. Det beror på att utbildningar, i olika hög grad, är landsspecifika och kontaktnät som är viktiga för den sociala positionen saknas, helt eller delvis, i det nya landet.

Var elfte ungdom som fick sitt första jobb år 2002 fick det på den arbetsplats där en av föräldrarna arbetade. Det var lika vanligt att börja arbeta på moderns som på faderns arbetsplats. Skillnaderna mellan ungdomar med och utan utländsk bakgrund var, härvidlag små. Föräldrarnas position på arbetsmarknaden har alltså stor betydelse för barnens möjligheter.

Källor

Andersson, D. och Kainelainen, A. (2007), Vem vinner på lägre löner? LO.

⁶⁰ Landsorganisationen i Sverige (2008)

⁶¹ Se Integrationsverket (2006). Studien omfattar ungdomar som gick ut gymnasiet år 1990.

le Grand, C., Szulkin, R., Tåhlin, M. (2004), Överutbildning eller kompetensbrist? Matchning på den svenska arbetsmarknaden 1974-2000, kapitel 9 i Bygren, M., Gähler, M., Nermo, M. (red.) *Familj och arbete – vardagsliv i förändring*. SNS Förlag, Stockholm.

Integrationsverket (2006), *Rapport integration 2005*. Integrationsverket.

Landsorganisationen i Sverige (2008), Etablering på arbetsmarknaden – Hur klass, kön och etnicitet styr ungdomars villkor. LO.

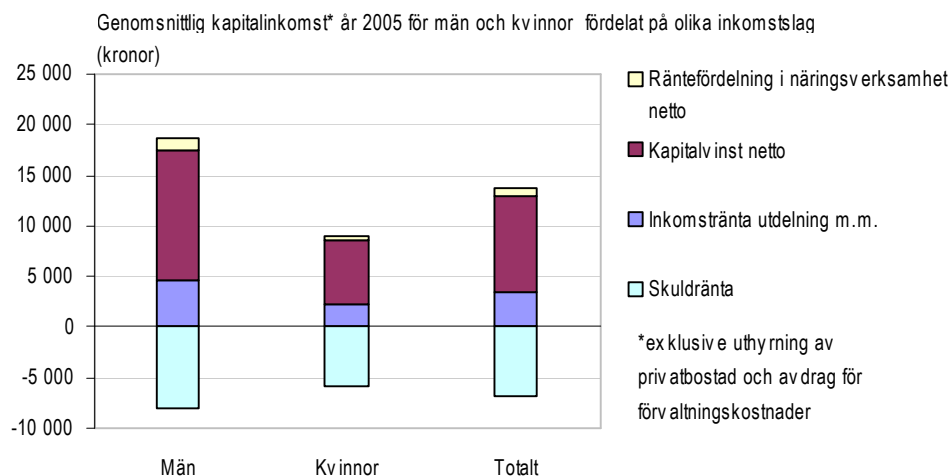
Statistiska centralbyrån (2005a), *Ungdomars ekonomiska välfärd – inkomster sysselsättning och förmögenhet*. SCB.

Åslund, O., Eriksson, R. Nordström Skans, O., Sjögren, A., (2006), *Fritt inträde? Ungdomars och invandrades väg till det första arbetet*, Valfärdsrådets rapport 2006. SNS Förlag.

6. Höginkomsttagare och kapitalinkomster

Totalt sett så är det fler vuxna som har negativ kapitalinkomst (54 procent av alla vuxna) än det är som har positiv (33 procent). För de flesta är alltså ränteutgifterna större än ränteinkomster, kapitalvinster o.d.. Då är räntor på studielån inte inräknade i ränteutgifterna.⁶² Män har i genomsnitt betydligt större kapitalinkomster än kvinnor – 11 000 kronor att jämföra med 3 200 kronor, år 2005 (se diagram 6.1). Skuldräntorna är mot bakgrund av detta påfallande jämnt fördelade. Där skiljer det i genomsnitt bara drygt 2 000 kronor. Den stora skillnaden ligger i kapitalvinsterna. Kapitalvinster är den värdeökning som sker i, realt eller finansiellt, kapital från det att det anskaffas till dess att det säljs. Män gjorde i genomsnitt kapitalvinster till ett värde av 12 800 kronor år 2005 medan kvinnors kapitalvinster bara var 6 300 kronor i genomsnitt.⁶³

Diagram 6.1

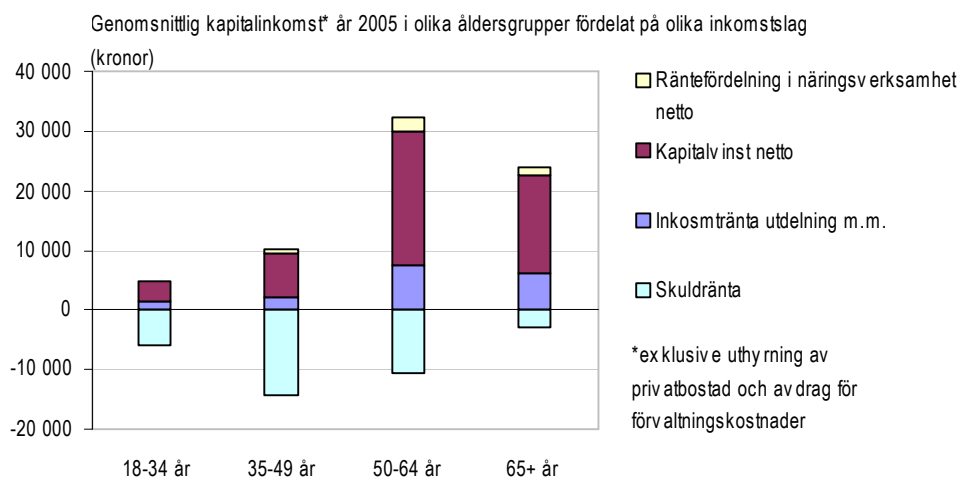
Källa: SCB (Fasit)

Åldersfördelat sprider sig kapitalvinsterna så att de är negativa i (de vuxna) åldersgrupperna yngre än 50 år och positiva bland dem som är äldre. Se diagram 6.2. Skuldräntorna är störst i åldersgruppen 35-49 år – i genomsnitt 14 300 kronor år 2005 – då man ofta har lånat till en bostad och inte har hunnit bygga upp särskilt stor förmögenhet. I åldersgruppen 50-64 år är skuldräntorna något mindre och inkomsträntor m.m., råntefördelning i näringsverksamhet och i synnerhet kapitalvinster betydligt större.

⁶² Detta gäller genomgående i detta avsnitt.

⁶³ Till kapitalinkomsterna räknas också inkomster från uthyrning av privat bostad och avdrag för förvaltningskostnader dessa utgör 2 procent respektive mindre än en procent av kapitalinkomsterna, netto, och redovisas inte i diagrammen.

Diagram 6.2

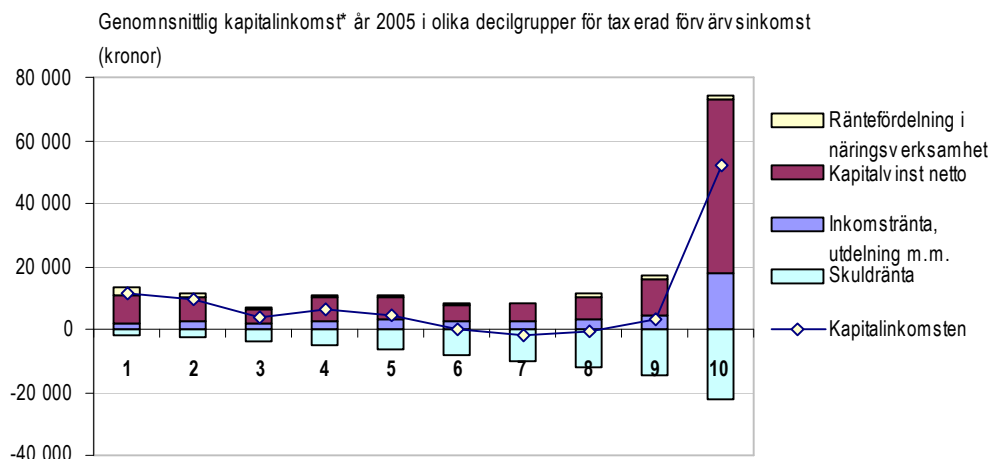
Källa: SCB (Fasit)

Hittills kan man, av redovisningen, förledas att tro att spridningen av kapitalinkomster i huvudsak har lättförståeliga demografiska förklaringar även om de är ojämnt fördelade mellan män och kvinnor. Vi kommer att se att olikheterna har fler dimensioner än så.

När den vuxna befolkningen rangordnas efter sina förvärvsinkomster⁶⁴ och delas in i tio lika stora grupper (decilgrupper) visar det sig att det främst är den tiondel med de högsta förvärvsinkomsterna som har kapitalinkomster. Bland dem var kapitalinkomsten i genomsnitt 52 100 kronor år 2005. Störst bland kapitalinkomsterna och mest ojämnt spridda är kapitalvinster. I den högsta decilgruppen var den i genomsnitt 54 900 kronor. Kapitalvinster, inkomsttranta utdelning m.m. är förvånansvärt jämnt fördelade bland de nio tiondelar med lägre förvärvsinkomster. Skuldräntorna ökar med förvärvsinkomsten. Tillsammans resulterar detta, som genomsnitt, i en liten negativ kapitalinkomst i den femtedel med näst störst förvärvsinkomster (decilgrupp 7 och 8), måttliga positiva (300 - 11 700 kronor om året) i övriga, förutom bland dem med högst förvärvsinkomster, vilka också i genomsnitt har stora kapitalinkomster. Se diagram 6.3.

⁶⁴ Till förvärvsinkomsten räknas både löner, ersättningar från socialförsäkringar och pensioner men inte kapitalinkomster.

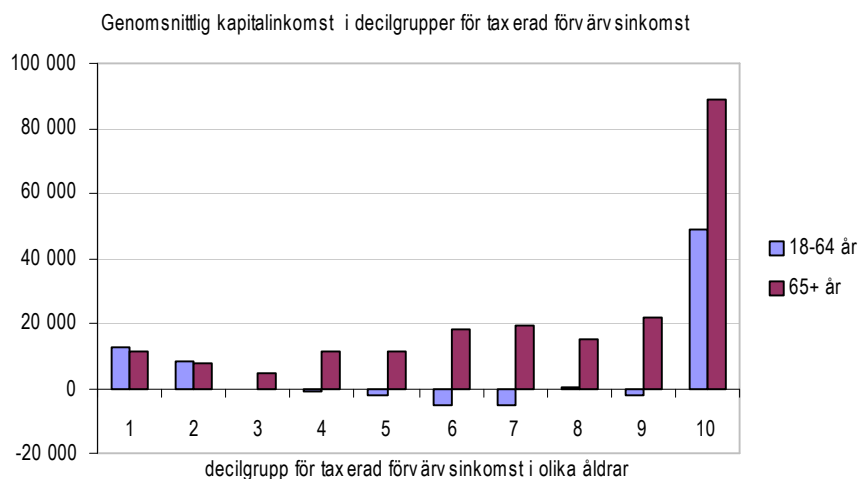
Diagram 6.3

Källa: SCB (Fasit)

På grund av den åldersmässiga fördelningen i diagram 6.2 finns det anledning att tro att kapitalinkomsten skulle vara än mer ojämnt spridd om det gick att ställa den mot livsinkomsten. Den genomsnittliga kapitalinkomsten i den äldsta åldersgruppen visar sig ju vara om inte lika stor så i alla fall i samma storleksordning som den i åldersgruppen 50-64 år. Genom att pensionärer som regel har relativt låg förvärsinkomst kan en betydande del av kapitalinkomsterna därför hamna i lägre decilgrupper. Om vuxna, yngre och äldre än 65 år, rangordnas, var grupp för sig, framträder ånyo ett mönster där den tiondel med högst förvärsinkomster också har störst kapitalinkomster. Att som pensionär ha hög förvärsinkomst relativt andra pensionärer indikerar att man har haft en hög inkomst genom livet. Därför är det sannolikt så att kapitalinkomsterna tillfaller dem med hög förvärsinkomst, sett över livet, i ännu större utsträckning än de tillfaller dem med hög förvärsinkomst ett visst år.

Diagram 6.4

Källa: SCB (Fasit)

Ytterligare ett sätt att illustrera den ojämna fördelningen är att påtala att av de 33 procent av alla vuxna (omkring 2,3 miljoner personer) som har en positiv kapitalinkomst så tillfaller 85 procent den tiondel med högst positiv kapitalinkomst. Alla i den tiondelen har en kapitalinkomst på 65 400 kronor eller mer. För att tillhöra den exklusiva tjugondel (på 115 200

personer) med högst positiv kapitalinkomst måste man ha en kapitalinkomst på minst 417 400 kronor.

Går inte att avfärda kapitalinkomster

Vi har redan sett (i diagram 1.2) att inkomstspridningen, mätt med ginikoefficienten, har ökat under 1990-talet och att en betydande del av detta beror på kapitalvinsterna.

Analysen av kapitalvinsternas bidrag till inkomstspridningen är inte okomplicerad. Det beror på att kapitalvinsterna redovisas det år de realiserar och inte medan de genereras. Det innebär t.ex. att de som en gång i livet säljer ett hus påförs hela den värdestegring som har skett medan de har ägt huset, det år det säljs. En förklaring till de stora skillnaderna i kapitalvinster är alltså att endast ett fåtal av alla som skulle kunna realisera kapitalvinster, ett visst år, gör det. En annan förklaring är naturligtvis att kapitalet som genererar kapitalvinster är mycket ojämnt fördelat. Kapitalvinsterna har varierat påtagligt mellan olika år.⁶⁵ En viktig orsak är naturligtvis att själva värdestegringarna varierar mellan olika år. Att kapitalägarna själva väljer när de ska realisera vinster som genereras under en längre period kan också vara en del av förklaringen till de stora kast som förekommer i kapitalvinsterna.

Omfattningen av kapitalvinsterna ser dock ut att öka trendmässigt.⁶⁶ De blir alltså en allt viktigare inkomstkälla och kan därför inte förbises i en analys av inkomstspridningen. Om man undersöker sambandet mellan förvärvsinkomster och kapitalvinster visar det sig, föga förvånande, att de som har höga förvärvsinkomster också får en stor del av kapitalvinsterna.⁶⁷ Det betyder att, även om en (okänd) del av de redovisade kapitalvinsterna är engångsföretagelser, för människor som annars har ganska små inkomster, så bidrar kapitalinkomsterna främst till att öka höginkomsttagarnas inkomster. Jag kommer därför i det följande utgå ifrån att den inkomstspridning som kapitalvinsterna genererar i huvudsak beror på att inkomsterna faktiskt är ojämnt spridda och inte på att de är tillfälliga och genererade under lång tid.

Höginkomsttagare drar ifrån

Inkomsterna i Sverige har aldrig varit så jämnt fördelade som på 1980-talet. Detta framkommer oavsett hur man väljer att mäta inkomstspridningen. Att inkomstspridningen sedan ökar beror till stor del på att höginkomsttagarnas inkomster drar ifrån resten.

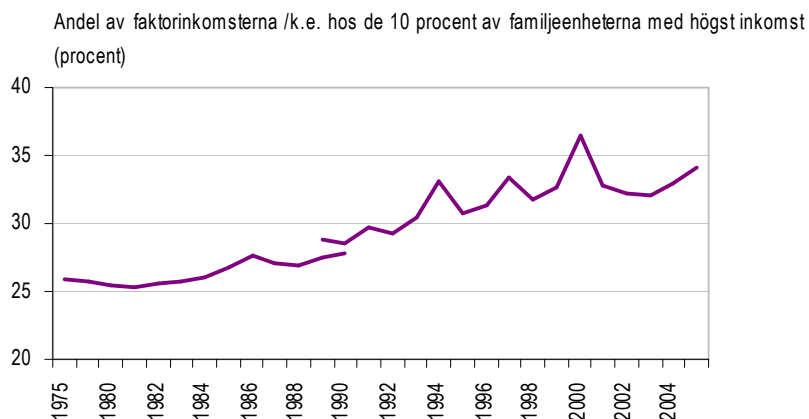
⁶⁵ Se Statistiska centralbyrån (2003).

⁶⁶ Se Bröms och Pettersson (2003).

⁶⁷ När befolkningen i åldrarna 18-64 år rangordnas efter sina förvärvsinkomster så visar det sig att 50 procent av nettokapitalvinsten i åldersgruppen tillfaller den tiondel med högst förvärvsinkomst. I åldersgruppen som är 65 år och äldre är kapitalvinsterna inte fullt lika ojämnt spridda. 41 procent av nettokapitalvinsterna i åldersgruppen tillfaller den tiondel med högst och 11 procent den tiondel med näst högst förvärvsinkomster. Det innebär att 52 procent tillfaller femtedelen med högst förvärvsinkomster. Både bland dem i förvärvsaktiv ålder och bland äldre tillfaller alltså den största delen av nettokapitalvinsterna dem med höga förvärvsinkomster.

Att som pensionär ha hög förvärvsinkomst relativt andra pensionärer indikerar att man har haft en hög inkomst genom livet även om man för närvarande inte har särskilt hög inkomst relativt dem som förvärvsarbetar. Den ojämna spridningen av kapitalvinster i åldersgruppen som har fyllt 65 år indikerar därmed att även om det är en viss slumpmässighet i vilka som realiserar sina kapitalvinster ett visst år (2005 i detta fall) så beror spridningen av kapitalvinsterna till stor del på att de som har haft goda inkomster över livet har ackumulerat större kapitalvinster som de kan realisera än de som har haft mindre inkomster. Källa till dessa uppgifter är SCB (Fasit).

Diagram 6.5

Källa: SCB (Inkomstfördelningsundersökningen 2005, He 21 SM 0701)

Diagram 6.5 visar hur stor del av faktorinkomsterna (lön och kapitalinkomster) som tillfaller de 10 procent av familjeenheterna med högst faktorinkomst. Från att 25 procent av faktorinkomsterna tillföll den tiondel med högst inkomster i början av 1980-talet så har den andelen vuxit till 34 procent år 2005. Eftersom det är familjeenheter som jämförs, mäts inkomsten per konsumtionsenhet.

Jesper Roine och Daniel Waldenström har i en arbetsrapport, utifrån taxeringsstatistik, skapat sammanhängande inkomststatistik ända från 1903.⁶⁸ Värt att notera är dock att alla gifta kvinnor saknas i statistiken fram till 1951 (deras eventuella inkomster läggs till männens) och hemmafruarna saknas fram till 1971, vilket påverkar den befolkning som höginkomsttagarna jämförs med. Den inkomst som analyseras är sammanräknad inkomst vilken består av både förvärvs- och kapitalinkomsterna.

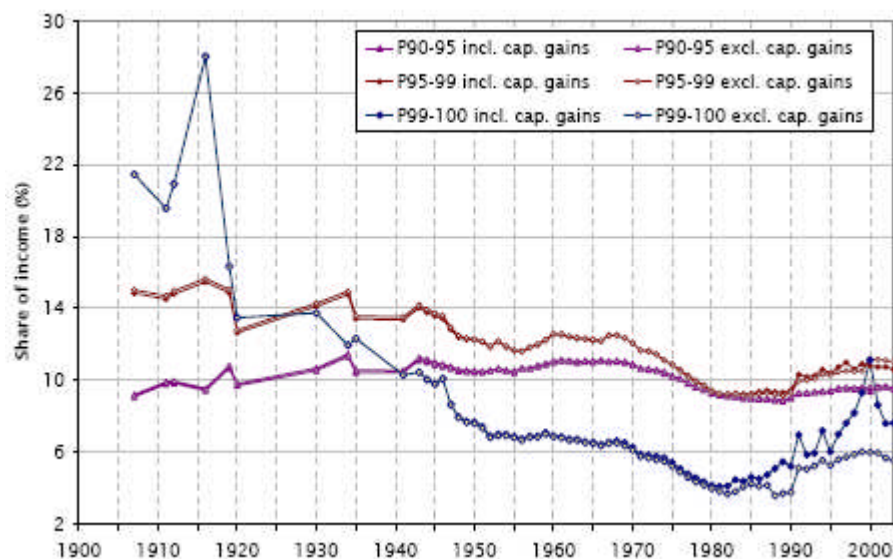
Genom att dela upp den tiondel med de högsta inkomsterna (den tionde decilen) i ännu mindre grupper (percentiler) visar de att det även bland höginkomsttagarna har skett en ökad inkomstspredning så att de allra högsta inkomsterna har dragit ifrån övriga sedan 1980-talet.

Den procent av inkomsttagarna med högst inkomster fick en dramatiskt minskad andel av inkomsterna på 1920-talet – från över 20 procent till under 14 procent. Därefter fortsatte deras andel att minska fram till mitten av 1980-talet då den var omkring 3 procent för att sedan börja öka igen.

⁶⁸ Roine och Waldenström (2006)

Diagram 6.6

Inkomstandelar (med och utan kapitalvinster) för P90–95, P95–99 och P99–100 (den översta procenten), 1903–2004.

Källa: Roine och Waldenström (2006)

Resten av den översta tjugondelen i inkomstfördelningen, percentil 95-99, har också först fått se sin andel minska och sedan öka, men inte alls lika dramatiskt. Dessa 4 procent av inkomstagarna fick se sin andel av inkomsterna minska från omkring 15 procent före 1920-talet till omkring 9 procent under 1980-talet för att sedan se den öka ett par procentenheter igen.

Den näst översta tjugondelen, percentil 90-95, har inte alls upplevt några större förändringar av sin inkomstandel. Den har legat på omkring 10 procent, vilket innebär att de har dubbelt så stor inkomst som motiveras av deras andel av inkomstagarna. Detta visas i diagram 6.6.

Varför blev det så?

Enligt Roine och Waldenström förklaras nästan hela nedgången i höginkomstagarnas inkomstandelar (exkl. kapitalvinster) 1912-1935 av en nedgång i kapitalinkomsterna. Fallet 1916-1920 förklaras dock huvudsakligen av stora inkomstökningar i resten av befolkningen (percentilerna 0-90).

Ett viktigt skäl till den minskande inkomstandelen, hos den procent av inkomstagarna med högst inkomster, är att deras förmögenhetsandel minskade dramatiskt under 1900-talet. En återhämtning har dock skett under de senaste decennierna. För percentilerna 90-99 ökade i stället förmögenhetsandelen fram till omkring 1950. Därefter minskade den något för att sedan återhämta sig efter mitten av 1980-talet.⁶⁹

Det är, fortfarande enligt Roine och Waldenström, oklart varför den översta procentens förmögenhetsandel minskade. Depressionen som nådde Sverige 1931 och Kreugerkraschen 1932 tror de dock var de enskilt viktigaste händelserna. Förmögenhetsandelen för den procent med högst inkomster föll från 38 procent 1930 till 26 procent 1934. Omkring 1950 har den progressiva beskattningen fått betydelse. Dessutom ackumuleras ny förmögenhet då sannolikt

⁶⁹ Roine och Waldenström (2006)

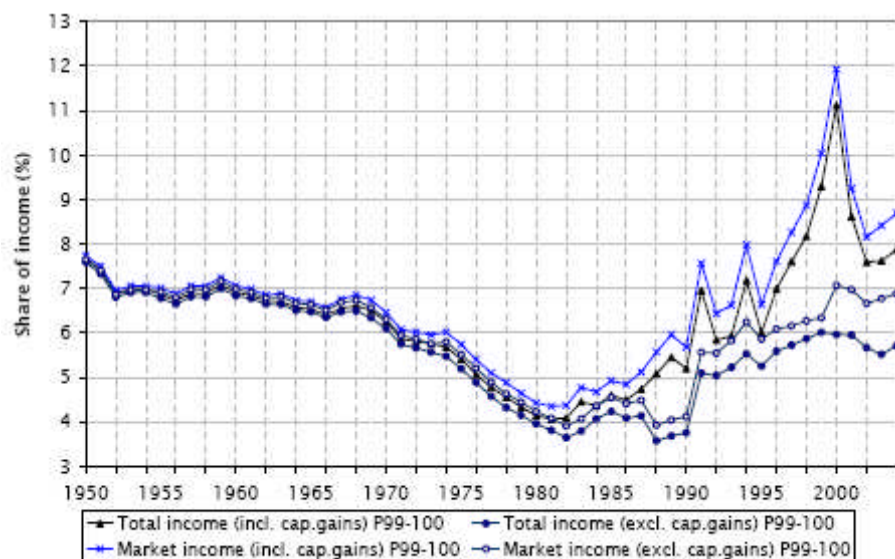
inte längre i den rikaste hundradelen av befolkningen utan i större delar av näringslivet och offentlig sektor.

Flera väst-länder visar en minskning av inkomstandelen hos dem med de högsta inkomsterna från 1900-talets början fram till mitten av 1970-talet. Jämfört med USA, Kanada, Storbritannien, Frankrike och Nederländerna är minskningen störst i Sverige och mycket av denna skillnad hade etablerats redan 1950. Mellan 1935 och 1951 var sammanpressade löner en lika viktig förklaring till minskade inkomstandelar för toppen av fördelningen som minskad kapitalinkomst.⁷⁰

I USA och anglosaxiska länder har kapitalister (rentiers) ersatts av rika löntagare i toppen av inkomstfördelningen. Huruvida det beror på en kunskapskrävande teknologisk utveckling och en ökad avkastning på utbildning diskuteras. Kvoten mellan inkomsterna i de 90:e-95:e (den näst översta tjugondelen i inkomstfördelningen) och de 0-90:e percentilerna kan tolkas som den mellan högt kvalificerad arbetskraft och övriga. Att den näst översta tjugondelen inte har ökat sin andel av inkomsterna de senaste decennierna oavsett om man inkluderar kapitalinkomsterna eller ej talar, för Sveriges del, emot att den ökade koncentrationen av inkomster skulle bero på ökad avkastning på utbildning.⁷¹

Diagram 6.7

Andel av sammanräknad inkomst vs. marknadsinkomst i P99-100, 1950-2004.

Källa: Roine och Waldenström (2006)

Roine och Waldenström finner att den påtagliga uppgången i kapitalvinster som ligger bakom mycket av den ökade inkomstandelen hos dem med de högsta inkomsterna de senaste decennierna, i stor utsträckning beror på uppgången i svenska aktiekurser. Diagram 6.7 visar, tydligare, utvecklingen för den översta procenten i inkomstfördelningen, med och utan kapitalvinster, åren 1950-2004 (i diagrammet finns även samma uppgifter angående marknadsinkomsten, som inte innefattar socialförsäkringsinkomster, vilket inte är av något särskilt intresse i detta sammanhang).

⁷⁰ Roine och Waldenström (2006)

⁷¹ Roine och Waldenström (2006)

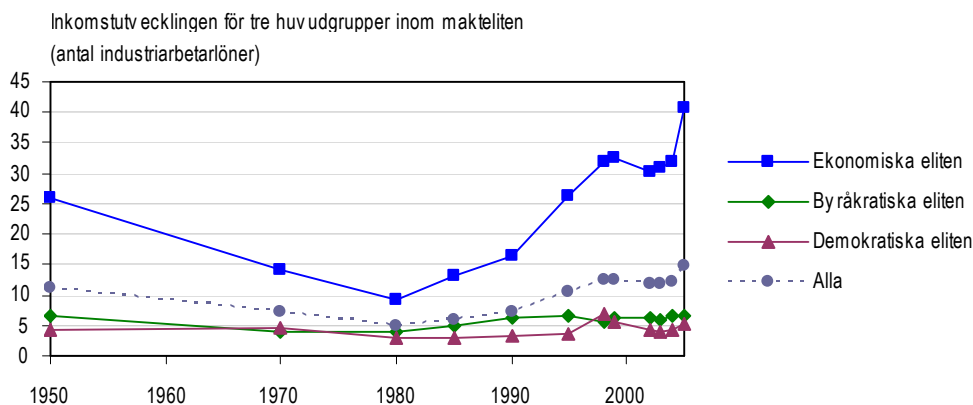
Makteliten

Ett annat sätt att åskådliggöra klyftorna i samhället är att undersöka hur inkomsterna för dem som ingår i makteliten skiljer sig från inkomsterna för dem de har makt över. Inkomster betyder mycket för vilka möjligheter man har att forma sitt liv. Därför säger denna skillnad någonting om huruvida de som styr är av en annan sort eller inte. I makteliten ingår de som fattar beslut som rör tusental och åter tusental och de som kan påverka dem som fattar sådana beslut. Det betyder att det inte nödvändigtvis är de med de högsta inkomsterna i samhället som studeras.

LO-ekonomerna har undersökt hur maktelitens inkomster har utvecklats sedan 1950-talet.⁷² Det visar sig att den sammanräknade inkomsten i makteliten minskade jämfört med industriarbetarlönerna mellan 1950 och 1980, från 11,1 till 4,9 i genomsnitt. Därefter har deras sammanräknade inkomster ökat påtagligt till, i snitt, 14,9 industriarbetarlöner år 2005. Till makteliten räknas personer som har någon av de 200 (på senare år 198) främsta makt-positionerna i Sverige.

När makteliten delas in i undergrupper visar det sig att det är den ekonomiska eliten som har högst inkomster och står för de dramatiska förändringarna.⁷³ Relativt sett var deras sammanräknade inkomster som lägst år 1980 då de i genomsnitt motsvarade 9,1 industriarbetarlöner och som högst år 2005 då de i genomsnitt motsvarade ofattbara 40,7 industriarbetarlöner. När det gäller den ekonomiska eliten tycks det alltså vara så att de som bedöms vara mäktigast också har extremt höga inkomster.

Diagram 6.8

Källa: LO (2007)

⁷² Landsorganisationen i Sverige (2007), LO

⁷³ I den ekonomiska eliten ingår VD eller högste Sverige-chef i de största företagen i sex branscher – verkstads-, stål-, bygg-, pappers- och handelsbranscherna, försäkringsbolag/finansverksamhet/banker – och en grupp ”övriga”. De 50 företagen är de största i sin grupp respektive undersökningsår, mätt i antal anställda Sverige och utomlands och minst 30 av dem är noterade på Stockholmsbörsen.

Den byråkratiska eliten följer ett liknande mönster men på betydligt lägre nivåer.⁷⁴ På 70-talet och tidigt 80-tal motsvarade deras sammanräknade inkomster i genomsnitt 4 industriarbetarlöner och år 2005 motsvarade de 6,6 industriarbetarlöner. I den demokratiska eliten finns inte samma långsiktiga ned- och uppgång.⁷⁵ Där skedde de största svängningarna under 1980- och 1990-talen då deras sammanräknade inkomster svängde mellan 2,8 och 6,9 industriarbetarlöner. De mäktiga politiker i stat och kommuner som ingår i gruppen drar ner genomsnittet. Deras sammanräknade inkomster motsvarade år 2005 ”bara” 3-4 industriarbetarlöner.

Om samhällsutvecklingen över huvud taget går att styra och om makteliten inte enbart är folkets lydiga redskap, utan också grundar sitt beslutsfattande på sin egen verklighetsuppfattning, så skulle ökade skillnader mellan makteliten och ”vanligt folk” kunna förklara en del av samhällsutvecklingen de senaste decennierna. Det gäller dock inte den demokratiska eliten där den genomsnittliga sammanräknade inkomsten, relativt sett, var lägre 2005 än under slutet av 1990-talet.

Ytterligare ett tecken på att makteliten inte är som folk är mest är att den domineras av män, även om kvinnornas andel sakta ökar. År 2005 var 21 procent i makteliten kvinnor. De första åren i undersökningen, 1950 och 1970, fanns en kvinna representerad i makteliten, bägge åren genom en journalist. Störst andel kvinnor fanns, år 2005, i den demokratiska eliten, där de utgjorde 38 procent. Den ekonomiska eliten har, i stort sett, uteslutande bestått av män. Undantaget är tre år i början av 2000-talet då kvinnorna utgjorde 2-4 procent.

I makteliten är kvinnornas inkomster betydligt lägre än männens. Genom att kvinnorna är så få – först på 2000-talet blev de fler än 30 – är det svårt att påvisa några systematiska förändringar av kvinnornas inkomster relativt männens. Tillfälligheter i vilka av positionerna som innehas av kvinnor får stort genomslag. Kvinnornas frånvaro i den ekonomiska eliten, där de riktigt höga inkomsterna finns, är naturligtvis den viktigaste förklaringen till att deras inkomster är låga jämfört med männens. Därmed inte sagt att det är uteslutet att män får mer betalt i en viss position än vad en kvinna skulle ha fått. Att kvinnornas inkomster i den byråkratiska eliten är hela 143 procent av männens, år 2004, beror främst på att Stockholmsbörsens VD, som var en kvinna, hade mycket hög inkomst det året, även om hon inte är den enda kvinnan i gruppen som hade högre inkomst än män i liknande position.

⁷⁴ I den byråkratiska eliten ingår GD eller VD i tio statliga bolag, verk och styrelser, tolv höga kommunala tjänstemän i Stockholm, Göteborg och Malmö, rektorerna för sex stora universitet och högskolor liksom cheferna för fyra ekonomiska och juridiska universitetsinstitutioner, tio chefsekonomer, nio chefsredaktörer/chefer för etermedia liksom sju namnkunniga journalister, ambassadörerna i London och Washington, riksmarskalken, ordförande i HD, presidenten i Svea hovrätt, ärkebiskopen, biskopen i Lund, ÖB, chefen för armén, riksåklagaren, kungen samt ett antal höga tjänstemän hos arbetsmarknadens parter.

⁷⁵ I den demokratiska eliten ingår 22 företrädare för regering och riksdagspartier, kommunstyrelsens ordförande i de tio största kommunerna, viktiga förtroendevalda hos arbetsmarknadens parter samt ledarna för 11 stora folkrörelser.

Tabell 6.1

Andel kvinnor i olika delar av makteliten samt kvinnornas genomsnittliga inkomster i förhållande till männen i gruppen								
	Ekonomiska		Demokratiska		Byråkratiska		Hela	
	Andel kvinnor	Kvinnoinkomst	Andel kvinnor	Kvinnoinkomst	Andel kvinnor	Kvinnoinkomst	Andel kvinnor	Kvinnoinkomst
1950	0 %	-	0 %	-	1 %	72 %	1 %	44 %
1970	0 %	-	0 %	-	1 %	80 %	1 %	47 %
1980	0 %	-	3 %	76 %	4 %	60 %	3 %	46 %
1985	0 %	-	7 %	72 %	3 %	63 %	4 %	39 %
1990	0 %	-	10 %	76 %	7 %	42 %	6 %	32 %
1995	0 %	-	23 %	84 %	11 %	62 %	12 %	32 %
1998	0 %	-	27 %	81 %	13 %	45 %	13 %	26 %
1999	0 %	-	25 %	56 %	14 %	78 %	14 %	30 %
2000	0 %	-	21 %	57 %	-	-	-	-
2001	2 %	89 %	26 %	57 %	-	-	-	-
2002	2 %	88 %	33 %	76 %	19 %	90 %	18 %	40 %
2003	4 %	47 %	37 %	74 %	19 %	97 %	20 %	38 %
2004	0 %	-	35 %	80 %	19 %	143 %	18 %	45 %
2005	0 %	-	38 %	56 %	23 %	70 %	21 %	24 %

Källa: LO (2007) och egna beräkningar

Källor

Bröms, Jan och Pettersson, Thomas (2003), *Fördelningspolitikens mål och medel* Bilaga 8 till Långtidsutredningen 2003, SOU 2003:20. Fritzes.

Landsorganisationen i Sverige (2007), *Makteliten gör som den brukar* En studie av inkomstutvecklingen för makteliten 1950 till 2005. Landsorganisationen i Sverige.

Roine, Jesper och Waldenström, Daniel (2006), *The Evolution of Top Incomes in an Egalitarian Society; Sweden, 1903-2004*, IFN Working Paper No. 667, 2006. Research Institute of Industrial Economics.

Statistiska centralbyrån (2003), *Minskade vinster 2001 Kapitalvinster och kapitalförluster Förmögenhet*, Rapport 2003, Programmet för ekonomisk välfärdsstatistik. SCB.